

Ahmed Yüksel ÖZEMRE

DİN VE MİSYONERLİK

ÜSKÜDAR - 2004

BU KİTABIMI ÖMRÜ İSLÂM'A HİZMETLE GEÇEN
ÇİLELİ MÜCÂHİD, "*MEKTEB-İ SULTÂNÎ*"Lİ KARDEŞİM

MEHMET ŞEVKET EYGİ'YE

MUHABBETLERİMLE İTHÂF EDİYORUM

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

- I. "KUTSAL", "DİN" VE "DEVLET"
- II. VAHİY-AKIL İLİŞKİSİ
- III. Hz PEYGAMBER'İN RİSÂLETİNİN EVRENSELLİĞİ
- IV. HİRİSTİYANLIK İSLÂM İLE BAĞDAŞAMAZ
- V. "HIRİSTİYAN TOPRAĞINDA İSLÂMİYET" MESELESİ VE DÂRÜ-L HARB
- VI. SALDIRGAN HİRİSTİYAN MİSYONERLİĞİ
- VII. İNCİLLERİN TÂRİHİ
- VIII. SIRA DIŞI BİR ŞARKİYATÇI: LOUIS MASSIGNON (1883-1962)
- IX. MASONLUĞUN KÖKENİ
- X. DİNLER ARASI DİYALOG

YAZARIN BİYOGRAFİSİ

ÖNSÖZ

Bu kitap "din" ve "misyonerlik" olgularını inceleyen, farklı din mensûblarının birbirleriyle aynı ortamlarda yaşamalarıyla ilgili meselelerin bazı vechelerine temas eden, bir kısmı daha önce yayınlanmış olan 10 deneme ve incelememden oluşmaktadır.

"Kutsal", "Din" Ve "Devlet" başlığını taşıyan ilk bölüm ilk iki kavramın sınırlarını ve hangi tezâhürlerin bir din gibi idrâk edilebileceğinin şartlarını tesbit etmeğe ve bu kavramların devlet bağlamında gelişen uygulamalarına ışık tutmağa çalışmaktadır.

II. Bölüm'de *Vahiy-Akıl* ilişkisi tahlil edilerek *Vahy'in ilâhî bir bilgi iletim tarzı*, buna karşılık *Akl'ın* da *beşerî bir bilgi edinim tarzı* olduğuna; Vahy'e ve taşıdığı bilgilerin doğruluğuna *îman etmenin* de ve aklını *kullanmanın* da dinen farz olduğuna dikkat çekilmektedir.

III. Bölüm'de Hz Peygamber'in risâletinin evrenselliği ve bu risâletin kendisine yüklediği görevin sınırları belirtilmektedir.

IV. Bölüm Hıristiyanlık ile İslâm'ın bağdaştırılması mümkün olmayan ve "Dinler Arası Diyalog"da müslüman katılımcıların dâimâ göz önünde bulundurmaları gereken bazı umdelerini ortaya koymaktadır.

V. Bölüm'de hıristiyanlar ile müslümanların aynı bir ortamda sulh ve sükûn içinde yaşayabilmelerinin şartları münâkaşa ve tesbit etmektedir.

VI. Bölüm *Saldırgan Hıristiyan Misyonerliği*'nin kökeninin Azîz Pavlus olduğu olgusuna ve oryantalistlerin târih boyunca değişen stratejilerine ışık tutmaktadır.

VII. Bölüm *İncîller'in Târîhi*'nin kapsamlı ve ayrıntılı bir incelemesidir.

VIII. Bölüm'de sıradışı bir şarkîyatçı olan Louis Massignon'un çalkantılı hayatı, eserleri, İslâm'a bakış açısı ve şahsiyeti değerlendirilmektedir.

IX. Bölüm bir başka misyoner teşkilâtı gibi davranan Masonluğun kökeni takdîm edilmekte ve Türkiye'nin târihi ve siyâseti üzerindeki yansımaları yorumlanmaktadır.

Ve nihâyet X. ve sonuncu Bölüm'de II. Vatikan Konsili'nde Katolik Kilisesi'nin Yahudiler'e ve Müslümanlar'a karşı düşmanca tavrını değiştirip diyaloga yol açan târihî kararının şimdiki Papa II. Jean Paul tarafından nasıl mecrâsından saptırıldığı

Din ve Misyonerlik

gözler önüne serilmekte, hristiyan-müslüman diyalogu toplantılarına katılanların nasıl bir idrâk ile mücehhez olmaları gerektiğine dikkat çekilmektedir.

EK'de ise "Dinler Arası Diyalog"un pekçok toplantısına katılmış olan ilâhiyatçı-gazeteci-yazar Cemal Uşşak'ın 2000 yılında yazıp da Vatikan'da tanıdığı bâzı üst düzey yetkililerine ingilizcesini göndermiş olduğu ve daha sonra da Yunanistan'da "*Allâh ve Din*" başlıklı bir dergide rumca olarak yayınlanmış olan, Kardinal Joseph Ratzinger'in *Dominus Iesus* bildirisine karşı izhâr ettiği tepki yer almaktadır.

Böyle bir kitabı tertîb etme fikri, Ocak 2004'de Mehmet Şevket Eygi beyefendi kardeşimin benden misyonerler ile ilgili 8-10 sayfalık bir yazı kaleme almam husûsundaki bir talebi sonunda yazmış olduğum ve bu kitabın VI. Bölüm'ünün ilk versiyonunu teşkil eden bir yazıyı kendisine takdîm etmemden birkaç gün sonra gelişti. Bu bakımdan bu kitabımı Mekteb-i Sultânî'den tanıdığım ve bütün ömrü İslâm'a kalemiyle hizmet eden çileli bir mücâhid olarak geçmiş olan bu değerli kardeşime muhabbetlerimle ithâf ediyorum. Cenâb-ı Hakk ömrünü tezyîd, sa'yini meşkûr, füyûzâtını da müzdâd eylesin!

Üsküdar, 20 Şubat 2004

Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre

I.

"KUTSAL", "DİN" VE "DEVLET"¹

"Kutsal", "Din" ve "Devlet" kavramları tarih boyunca iç içe girmişlerdir. Biz bu incelemede bu kavramların tarih boyunca yol açmış oldukları tezâhürlerine değil, daha çok, bu kavramların epistemolojisine ve çağdaş uygulamalarda mâruz kaldıkları kavram kargaşasına değineceğiz.

A. "Kutsal"ın Mâhiyeti

Gerek dinî hayatta gerekse din-dışı hayatta "*kutsal*" kavramı sosyolojik bir norm olarak karşımıza çıkmaktadır. "*Kutsal*": 1) varlığı tartışma-dışı olan, 2) beşere has zaatlardan yoksun, 3) beşerin gücünü aşan, 4) beşerden, başkaldırma değil, uyum bekleyen, 5) uyumsuzluk hallerinde cezaî yaptırımlarla korunan, kısacası 5) aşkın (*müteal*), fakat 6) normatif bir *izâfet*'tir. Böyle bir izâfetin temelinde akıl, mantık değil düpedüz bir *teslimiyet* ve bazen de bir inanç yatar.

"*Kutsal*" her zaman dinî içerikli olmaz, *seküler kutsallar* da vardır. Bununla beraber ileride değineceğimiz vechile seküler kutsallara zamanla dinî bir kutsallık izâfe edilebildiği de vâkîdir.

Yukarıda verilmiş olan tanıma göre Tanrı kutsaldır. Tanrı'nın gönderdiği peygamberler de kutsaldır. Bu iki hâlde söz konusu olan *dinî kutsallık*'tır. Tekke âdâbına göre bir tarîkat lideri de kutsaldır. Katolik âlemin Papa'sı da kutsaldır. Bu iki hâlde ise söz konusu olan *dinî görünüşlü seküler kutsallık*'tır.

İspanya'da General Franco, Şili'de Pinochet de kutsal idiler. Nazizm'e göre Adolf Hitler, Faşizm'e göre Benito Mussolini, Komünizm'e göre Lenin ve Stalin ile Mao da kutsal idiler. Türkiye'de rahmetli Atatürk de, hükûmet darbesi yapmış askerler de bu tanıma göre kutsaldırlar. Türkiye'deki cârî mevzuata göre bir siyasî partinin başkanı da o partinin üyelerine göre kutsaldır. Bu örneklerde söz konusu olan da *salt seküler kutsallık*'tır.

B. "Din"in Mâhiyeti

Etimolojik Açıdan "Din"

¹ Bu Bölüm'ün ilk versiyonu "*Umran*" dergisinin Ekim ve Kasım 2000 târîhli 74. ve 75. sayılarında, sırasıyla, s. 55-61 ve s. 52-56'da yayınlanmıştır.

Din kelimesi arapça bir kelimedir. Dil bilginleri bu kelimenin arapça *deyn* kelimesinden türemiş olduğunu kabûl etmektedirler. **Deyn**: "Yükümlülük, belirli zamanda ödenmesi gerekli borç" anlamındadır. Buradan **din**'in: "*Belirli zamanda ödenmesi gerekli borcun ödeme biçimini düzenleyen kurallar*" olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber **din** kelimesi, zaman içinde, bu tanımlı pekiştiren semantik anlam kaymalarına uğramış ve: *örf, âdet, durum, itaat, hüküm, ferman, yönetme-yönetilme, itikat, tapınma* gibi anlamlara da çekilmiştir. **Deyyân** da **din**'den türemiş olup "hüküm sâhibi" demektir. Ayrıca din kelimesine, Kur'ân'da 13 yerde geçen *yevmü-d din* gibi özel bir deyimde cezâ ve hesaplama anlamları da yüklenmiştir.

Din kelimesinin lâtinçe karşılığı ise **religio** kelimesidir. Bu kelimenin kökünün, etimolojik açıdan, iki kaynaktan geldiği ileri sürülmüştür. Bunlardan biri **relegere** kelimesidir ki "itinâ ile muamele etmek", diğeri ise **religare** yâni "bir şeye bağlı kılmak" demektir. Bazı dil bilginlerine göre **din**'in otuzu aşkın farklı anlamı bulunmaktadır.

Sosyolojik Açıdan "Din"

Otuzu aşkın farklı anlamı bulunan ve tezâhürleri açısından da büyük çeşitlilik² arz eden din olgusunun şimdiye kadar herkesi memnûn eden, *efrâdını câmî ve ağyârına mânî* açık-seçik bir tanımlı verilebilmiş değildir. Yapılabilen, ancak, *ne türden tezâhürlerin dinî tezâhürler olarak tescil edilmeleri gerektiğinin* asgarî şartlarının tesbitidir.

Meselâ Budizmi, uygulamaları düzeyinde değil de, doktrini yâni felsefesi düzeyinde ele alacak olursak, Gautama Buddha'nın öğrettiği Budizm'de şahsî ya da gayri şahsî bir **ilâh mevcûd değildir**. Buddha kendisini ilâh ilân etmemiş olduğu gibi herhangi bir ilâha tapınmayı da öğütlemiş değildir. Ama Buddha'dan sonra budistler Gautama Buddha'ya ve onun heykellerine karşı izhâr ettikleri büyük saygı dolayısıyla onu kutsallaştırmışlar ve hattâ ilâhlaştırmışlardır. Bu heykeller karşısında gerçekleşmesini arzu ettikleri isteklerini dile getirirken Buddha'nın öğretisinde bulunmayan bir takım ritüeller ihdâs etmişlerdir. Bu bakımdan temelindeki doktrine değil de uygulamalarına bakıldığında, Budizmi **putperest bir din** gibi görmemek mümkün değildir.

Dinin soyut kavramı, Batı'da, önce Roma İmparatorluğu'nda biçimlenmeğe başlamıştır. Romalıların bu amaçla kullandıkları **religio** kelimesi de sonradan bütün hıristiyan batı dünyâsının malı olmuştur. Cicero (M.Ö.106-43) **religio** için: "*Bir kimşenin lâyük olan her varlık ve özellikle de kutsal bir varlık karşısında kendi derûnunda duyduğu bağlılık ve saygı*" tanımını veriyor ve bu kişinin bağlılık ve saygısının da toplum bu konudaki örf ve âdetine uygun âyinlerine (*ritüellerine*) katılmasında ortaya koyduğu özenle ortaya çıktığını ifâde ediyordu.

² 1968 yılında A.B.D.nde Kaliforniya eyâletinde yapılan bir inceleme sonunda bu eyâlette beşbinin üzerinde din ve mezhebin bulunduğu tesbit edilmişti.

Bu tanıma göre, *otantik* sayılabilecek bir dinden söz edebilmek için, *en azından*: 1) insanların derûnlarında kendisine karşı bağlılık ve saygı duymaları gereken bir ya da birkaç "*kutsal*"ın mevcûd olması, ve bu bağlılık ve saygının da 2) bir çeşit *ritüel* aracılığıyla, ve 3) kalıcı ve sürekli bir biçimde açığa vurulması yeterlidir. Bir 4. şart da söz konusu saygıdan ve ritüellerden sapmaların: A) yasak (*harâm*, ya da *tabu*) olması, ve B) cezâlandırılması şartıdır. Bunlar, *en ilkel din şekli için gerekli olan asgarî şartlara* delâlet etmektedir. Bu şartlara uyan dinlerin ise evrensel değil ancak mevzî bir tebliği olduğu müşâhede edilmektedir.

Kişilerin derûnlarında bağlılık ve saygı duydukları bu "*kutsal*", dinî tezâhürün türüne göre, ya somut olarak maddî bir nesneyle temsil edilebilmekte; ya da maddî bir şeyle temsil edilmesi mümkün olmayan bir tasavvur hâlinde bulunmaktadır. Birinci hâlde bu temsil genellikle *put* adını alır. *Totem* de bir çeşit puttur. İkinci hâl söz konusu olduğunda ilkel dinlerde, bu: animistlerde *anima*, Malinezya'da *mana*, Kuzey Amerika'da Algonkin yerlilerinde *manitu*, Irokuva yerlilerinde *orenda*, Lakota yerlilerinde ise *vakan* adını almaktadır.

Gerek etimolojik anlamı gerekse sosyolojik olgusu bakımından bir *dinî tezâhür*'ün ortaya çıkabilmesi için de, *en azından*:

- 1) İnsanların kendi derûnlarında *olağandışı* bir saygıyla bağlı oldukları bir ya da birkaç "*kutsal*"ı kabûl ve teşhis etmiş olmaları (*îmân*),
- 2) "*Kutsal*" karşısında kendilerini bir takım özel tutum ve davranış biçimlerine uymaya zorunlu hissetmeleri (*ritüeller*),
- 3) Bu özel tutum ve davranışların (ritüellerin) kalıcı bir örf ve âdet hâlini kazanmış olması (*şerîat*), ve
- 4) Bunlardan sapmalara (*günahlara*) bir cezâ sisteminin uygulanması konusunda kuralların vaz edilmiş olması (*günahların cezâlandırılması*)

gereklidir.

Bu şartlar din sosyolojisi açısından en ilkel din türünü karakterize eden şartlardır. Câhiliyye dönemindeki arapların Lât ve Uzzâ gibi putlara karşı tutumları da işte bu anlamda ilkel bir dinî tezâhürdü. Onlar da bu putlara, kendilerine saygıyla bağlı olunması gereken "*kutsal*" varlıklar olarak îmân ediyorlar; onlara olan saygılarını zaman zaman yiyecekler sunmak, bunların muhâfaza edildikleri binâyı (*Kâbe'yi*) çırılçıplak, el çırparak tavaf etmek ve bu ritüeli yılın belirli zamanlarında daha şatafatlı bir biçimde tekrarlamak sûretiyle gösteriyorlardı. Bunlara karşı çıkan müslümanlara ise cemiyetten tecrid etme ve ambargo cezâsı uygulanmaktaydı. Pasifik adalarında ve Kuzey Amerika'daki yerlilerin köylerinin girişine yerleştirdikleri kabîle totemlerine karşı saygı dolu tutumları da böyle bir ilkel dinî tezâhür kapsamı içindedir.

Daha gelişmiş dinî tezâhürlerde, söz konusu ilkel dinî tezâhür türünden farklı olarak, bir *doktrin* ile birlikte *dinî kurumlar*'ın da ortaya çıktığını görmekteyiz. Doktrin, en azından: 1) saygı duyulan yâni *tapınılan varlık* ile mü'minler arasındaki ilişkiyi düzenleyen, 2) bir takım yasaklar (*haramlar*), helâller ve uyulması gerekli

zorunluluklar (*vecibeler*) vaz eden, 3) yaptırımlar ve hattâ cezâ ve mükâfatlar da içeren "*norm koyucu*" bir inanç (*îmân*) sistemi olarak ortaya çıkmaktadır. Dinî kurumlar başlığı altında ise, başta, söz konusu dinin *sâlikleri*"ne bu doktrini açıklamakla yükümlü olan *ruhban sınıfı* ile bu doktrine bağlı olarak kurulan ve toplantılara, tapınmaya, dinin yayılmasına ve korunmasına yardım eden kurumlar kastedilmektedir.

Söz konusu ilkel dinlerde bu inanç sisteminin emirlerine uymamak bir yana, "kutsal" kavramının gerektirdiği biçimde, bunları tahlîl etmek ve eleştirmek dahî yastır ve mutlaka beşerî bir cezâyı gerektirmektedir. Bu cezâlar ilkel kavimlerde dayak ya da vücûda başka türlü maddî zarar vermekden tutun da hürriyeti kısıtlamaya, cemiyetten atılmaya, işkenceye ve hattâ ölüm cezâsına kadar gidebilmektedir.

Bir toplumda dinî tezâhürler iyice yerleşmeğe ve din de kollektif bir kurum olarak algılanmağa başladıktan sonra, doğal olarak, temeldeki doktrinden de ritüellerden de farklı uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Bu ise dinin temeldeki ilkelerinden çok farklı sapmalara dahî yol açabilmektedir. Bu sapmaların yüksek düzeydeki dinlerde daha çeşitli biçimlerde ortaya çıktığı ve hattâ bazen dinin yerine geçtiği dahî görülmektedir. Yâni din, doktrin açısından sâfiyetini koruyabilirken, uygulamalar (*diyânet*) açısından pekçok sapmanın zuhur etmesi ve bu sapmaların da avâm arasında dinden sayılmaları mümkündür.

Ferdî ve Kollektif Vicdân Açısından "Din"

En gelişmiş dinler, insanların kendi kendilerine bazı kişi ya da nesnelere put olarak tapınma aracı kabul etmelerinden çok farklı olarak, idrâkin çok ötesinde kalan ve maddî emsâli bulunmayan tek bir *Kutsal Yarattıcı Varlık* tarafından insanlara tebliğ etmekle görevli kılınan bazı müstesnâ kimselerin (*peygamberler*'in) bu Varlık'dan çıkan ilâhî vahyin herkese alenen açıklanmasıyla (*tebliğ edilmesiyle*) ortaya çıkmıştır. Bu Varlığa *Allâh*, ve vahyin içeriği olan *kutsal* direktiflerin toplu olarak sunulmasına da *Semâvî Kitap* denilmektedir.

Bu kabil dinlerin en belirgin özellikleri: 1) dünyâ hayatına bir düzen getiren, 2) mü'minlerin: A. Allâh'a, B. insanlara, C. diğer varlıklara karşı sorumlulukları belirleyen, ve 3) Bu sorumlulukların yerine getirilmesi ya da getirilmemesi hâlinde ölümden sonra başa gelebilecek olan olayları açıklayan "norm koyucu" müstesnâ birer *ahlâk sistemi* olmalarıdır.

Hiç şüphesiz ki beşer fitratına en uygun din İslâm dinidir. Diğer bütün dinlerin aksine *bu dinde dayatmacı, dini zorla kabûl ettirici hiçbir yaptırım yoktur ve dîni benimseyip yaşamaları konusunda ferdî vicdânlara baskı da yapılamaz*. Bu: "*Lâ ikrâhe fi-d dîn*" "*Dinde zorlama yoktur!*" (II/256)³ âyetiyle de tahkim edilmiştir. Hat-

³ Parantez içindeki romen rakkamları Kur'ân'daki sûre numarasını ve diğer normal rakkamlar da o sûredeki âyetin numarasını göstermektedir.

tâ dinden dönenlere insanlar tarafından uygulanacak bir *had*⁴ dahî yoktur⁵; onların cezâsı "... *Allâh'ın, meleklerinin, ve insanların lânetine uğramalarıdır*" (III/87), ve "... *tövbe edip de yola gelenlerin dışında*" (III/89) onlar "*Bu lânette sürekli kalacaklardır*" (III/88); "*Hiç kuşkusuz, onlar âhirette ziyâna uğrayacak olanlardır*" (XVI/109).

10 Aralık 1948 târihli "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi"nin 18. maddesi 1) *herkesin vicdân ve din hürriyetine sâhip olduğunu* ve 2) *ana ve babaların da çocuklarına kendi vicdânlarına uygun bir biçimde dinî ve ahlâkî eğitimi sağlama hakkını* hükme bağlamıştır. Bu, Avrupa Konseyi ülkelerinin 4 Kasım 1950 târihinde Roma'da imzaladıkları "İnsan Haklarını Ve Temel Hürriyetleri Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi"nin 9. maddesiyle de te'yid edilmiştir. "Avrupa Güvenlik Ve İşbirliği Konferansı"nın 1 Ağustos 1975 de Helsinki'de imzalanan sonuç belgesi de "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi"nin söz konusu 18. maddesini yeniden te'yid etmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin 1982 Anayasasının 24. maddesinde ise: "*Bu maddenin anlamıyla din ve vicdân hürriyeti, kimsenin dinî âyinlere (yâni ritüellere) ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaması; dinî inanç ve kanaatlerinden ve dinî inancının gereklerini yerine getirip getirmemesinden dolayı kınanamayıp suçlanmamasıdır*" denilmektedir. Bu madde hem Kur'ân'ın II/256 âyetinin rûhuna ve hem de söz konusu Bildiri'nin 18. ve Sözleşme'nin de 9. maddelerinin rûhuna uygundur. Ayrıca "Türk Cezâ Kânunu"nun *Din Hürriyeti Aleyhinde Cürümler* bölümü de din ve ibâdet hürriyetine karşı işlenen fiillerin cezâlarını belirtmektedir.

Ancak bütün bu hukukî metinlerde dinin ne olduğunun bir tanımı da, din olarak kabûl edilenlerin bir sayımı da yapılmamıştır. Bunun tek istisnâsı, gâliba, Türkiye'deki sâlikleri ancak birkaç bin civârında olan, *Yahova Şâhitleri* olsa gerektir. Zîrâ T.C. Yüksek Yargı Organları, bütün bu ulusal ve uluslararası hukukî belgelerin ışığı altında, Yahova Şâhitliği'nin bir din olduğunu resmen tescil etmiştir.

Oysa Türkiye'de, yukarıda verilen din tanımına uyan, din olarak tescil edilmesi ve gerek T.C. Anayasası'nın gerekse Türkiye'nin imzâlamış olduğu uluslararası antlaşma ve belgelerin garantisi altında herkes tarafından da din olarak anlaşılması gereken itikad sistemleri vardır. Bunların sâlikleri kendilerine özgü dinlerinin: 1) tanıtımını yapmak, 2) ritüellerini herkesin gözü önünde ve çekinmeden ifâ edebilmek, 3) sâliklerinin îmânlarını kuvvetlendirmek için her imkândan yararlanmak, yâni dinlerini derin bir vecd ve coşku içinde *dolu dolu yaşamak* husûsunda büyük bir gayret içinde bulunmaktadırlar.

⁴ Had: Kıyas ile diyetin dışında, Kur'ân ve Sünnet'te belirlenmiş olan cezâî müeyyideleri ifâde eden hukukî terim.

⁵ Zeyd bin Eslem'den rivâyet edilen bir hadiste: "*Kim dinini değiştirirse boynunu vurunuz!*" denilmektedir (Bk.Rûdânî: *Cem'ul-fevâid*, cild:3/s.59, Hadis No.5324, Yeni Şafak Yay. 1997). Hem yukarıda zikredilen âyetlerle ve hem de Hazreti Peygamber'in merhamet ve yüksek ahlâkıyla *açıkça çelişik* olması dolayısıyla bu hadisin Peygambere iftirâ eden mevzû (*uydurulmuş*) bir hadis olduğu âşikârdır.

Beğensek de beğenmesek de, bu dinlerin sâliklerinin samimî gayretlerini, söz konusu ulusal ve uluslararası hukukî belgeler çerçevesi içinde ve Kur'ân'ın II/256 ve CIX/6⁶ âyetlerinin ışığı altında müsâmahayla karşılamak ve bunları *din olarak teşhis ve tescil etmek* toplumsal barış açısından isâbetli olacaktır.

Din Olarak Tescil Edilmesi Gerekli İtikad Sistemleri

Türkiye'de *kendilerine özgü*: ilâh anlayışları, ruhban sınıfları, mâbedleri, ritüelleri, kutsal savaşları (*mukaddes cihâdları*), ahlâk anlayışları, mükâfat ve mucâzat sistemleri, Kâbe yerine koydukları kutsal mekânları ve hattâ oruçları ile bir sürü orijinal inanç sistemi bulunmaktadır. Bunların bir kısmı saldırgan, bir kısmı seçici (dolayısıyla demokratik değil!), bir kısmı da halkın arasına nifak sokucu ve bölücü bir *misyonerlik* rûhuyle müteharriktir. Ama hangisine bakarsanız bakınız hepsi de bir kimlik arayışı içinde ve bu kimliğin te'yid ve tescili peşindedir. Çoğunun karamsarlığının kökeninde de, bu eksikliğin yanında diğer itikad sistemleriyle verimli ve müsâmahalı bir diyalog kuramamak bulunmaktadır.

Çeşitli inanç sistemlerine mensûb olan insanlar arasındaki çekişmeler çoğu kere fuzûlî ve anlamsız nefsânî çekişmelerden ibâret kalmaktadır. İnsanlar birbirlerini bu inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlamakta, bundan dolayı birbirlerini kınamakta ve hattâ suçlamaktadırlar. Bunları, karşılıklı saygı olmasa bile, hiç değilse birbirlerine tahammül etme düzeyinde buluşturmak gerekir.

Bu buluşmanın ve aralarında verimli bir diyalogun başlaması için inanç sistemlerinin de aynı bir kategori altında toplanması fuzûlî sürtüşmelerin ortadan kaldırılması için isâbetli olacaktır. Bu gibi inanç sistemlerinin otantikliğini *din* kategorisi şemsiyesi altında tesbit ve tescil etmek kanaatimce hayırlı bir adım olurdu. Bu statü sâyesinde ve Anayasa'mızın 24. maddesi uyarınca bu kabil dinlerin sâlikleri yasal bir güvenceye kavuşturulmuş olacaktır. Ve artık kimse bu kabil inançları ne kınayabilecek ve ne de suçlamak yetkisini kendisinde görecektir. Bu tutum ise lâiklik adına bir kazanç olacaktır.

Şimdi ülkemizdeki fikriyât (*ideoloji*), davranış ve uygulamaları açısından yukarıdaki tanıma göre *din olarak telâkkı ve kabûl edilebilecek* olan bazı müesseselere bir göz atalım:

1. Meselâ Anadolu Aleviliği'nin bazı vecheleri tümüyle bağımsız ve otantik bir din görünümü arz etmektedir. Zâten Alevîlik'den söz konusu ederken çok temkinli davranmak ve *hangi Alevîlik'den söz edildiğini vurgulamak gerekir*. Zîrâ Alevîlik, tarih boyunca uğradığı istihâleler sebebiyle, bir ucunda Şeriat'a kesinkes uyan "Sünnî Alevîlik"den diğer ucunda Hazreti Ali'yi (hâşâ!) bizzat Allâh'ın kendisi bilen Sebeiyye Alevîliği'ne ya da insanı Tanrı olarak kabûl eden Ali'siz Alevîliğe kadar çok geniş bir anlayış ve uygulama yelpâzesine sâhip bulunmaktadır. Yukarıdaki kıs-

⁶ *Leküm diyuniküm, ve liyye-d dîn*: Sizin dininiz size, benim dinim bana! (CIX/6).

taslar çerçevesi içinde Yahova Şâhitleri'ninkinin enaz birkaç misli bir taraftar kitlesine sâhip olduğu tahmin edilen "Müfrid Alevîlik" de kendine özgü bir dindir⁷.

2. Fanatik nükleer enerji karşıtlarının davranışları da, yukarıda verilmiş olan tanım çerçevesi içinde, *din şablonuna* tamâmen uymaktadır. Bunların sâliki oldukları din: 1) hayrın timsâli ve "Aydınlıklar Prensi" olan *Güneş* ile 2) şerrin timsâli ve "Karanlıklar Prensi" olan *Nükleer Enerji*'den oluşan iki ilâhlı *düalist bir din* görünümünde ortaya çıkmaktadır. Bu iki ilâh ve taraftarları da evrensel bir savaş içinde bulunmaktadırlar. Güneş taraftarlarının galebesi hayrın galebesi, şerrin ortadan kalkması, Yeryüzü'nde de ebedî mutluluk ve Cennet'in tesisi; bunun tersine, Nükleer Enerji taraftarlarının galebesi de şerrin galebesi ve Yeryüzü'nde ise ebedî sefâlet ve Cehennem'in tesisi olacaktır. Bu hâliyle *Zerdüşt Dini*'ni andıran bu dinde Güneş *Ahura Mazda*'ya ve Nükleer Enerji de *Ehrimen*'e tekâbül etmektedir.

Fanatik nükleer enerji karşıtlarının dini, *misyoner* ruhlu ve kendisi gibi düşünmeyene hayat hakkı tanımayan bir dindir. Bu dinin telâkkisine göre Güneş'in gâlib gelebilmesi için her türlü yalan, dezinformasyon, iftirâ, komplo ve şantaj muhtaktır. Dinin Papalık kurumunu "*Greenpeace*" denilen örgüt yüklenmiştir. Dinin Türkiye'nin ilk nükleer santralının kurulacağı "Akkuyu Nükleer Santral Siti" ya da Fransa'nın Büyük Okyanus'da su altı nükleer bomba deneylerini gerçekleştirdiği Muroroa atolü gibi, Hac fârizasını ifâ etmek kabilinden topluca ziyâret ettikleri, kutsal ziyâretgâhları ve buralarda icrâ ettikleri kendilerine özgü ritüelleri vardır. Bu dinin sâlikleri, zaman zaman: kendilerini zincirlerle resmî dairelerin giriş kapılarına zincirlemek, iskelet resimli tulumlar giymek, ziyâretgâhlarında geceleri ateş yakıp tepinmek gibi başka ritüellerle ve nükleer enerjinin ülkeye girmemesi uğruna tuttukları oruçlarla da dinlerinin "Şerîat"ını ifâ etmektedirler.

3. Bir başka otantik dinî teşekkül de *Mâbed* diye isimlendirdiği ve gerçekten de öyle kabûl ettiği Loca'larıyla, kendine özgü ruhban sınıfıyla, özel kıyâfetleri ve zengin ritüelleriyle, özgün ahlâk anlayışıyla, sembolik ve gerçek kurbanlarıyla *Masonluk*'tur. Masonluk'taki ilâh kavramı ise İslâmın *Âlemlerin Rabbi* kavramından çok farklıdır. İslâm'a göre 360.000 âlem vardır ve içinde yaşadığımız Kâinat da bunların en sonucusudur. Masonların ilâhı ise yalnızca *Kâinat'ın Ulu Mimarı*'dır.

4. Kezâ Sabatayist'ler de İslâm ile Yahudilik arasında sıkışıp kalmış, kendilerini çeşitli yollardan olabildiğince gizlemek isteyen, kendine özgü "kutsal" anlayışı ve ritüelleri olan otantik bir dinî tezâhür olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷ Bk. İsmail Metin, *Alevîliğin Anayasası*, Akyüzyayıncılık, İstanbul 1999, 235 sayfa. Bu kitaptan, örnek olmak üzere, bazı bölüm başları şunlardır: "Alevîlikte Tanrı İnsandır; İnsandan başka Tanrı yoktur", s.78; "Alevîlikte ibâdet yoktur", s.121; "Alevîler namaz kılmazlar", s.135; "Alevîler Ramazan orucu tutmazlar", s.140; "Alevîler zekât vermezler", s. 143; "Alevîler Hacc'a gitmezler", s. 145; "Alevîler kelimeli şahadet getirmezler", s.149; "Alevîler imânın şartlarını kabul etmezler", s. 152; "Alevîler Kur'an'ı kendilerine yol gösterici olarak görmezler", s. 156; "Alevîler kadere inanmazlar", s. 158; "Alevîler ahrete inanmazlar", s.159; "Alevîler kıyâmet gününe inanmazlar", s.162; "Alevîler abdest almazlar", s. 179;.....

5. Halk referandumunu sonucu kabûl edilmiş olan 1982 Anayasası "Başlangıç" bölümünde "... bu Anayasa(nın)... – Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılab ve ilkeleri doğrultusunda....mutlak sadâkatle yorumlanıp uygulanmak üzere ... Türk evlâtlarının vatan ve millet sevgisine emânet ve tevdi ..." olduğunu kaydedilmektedir. Bu, Anayasa'nın, Atatürk'ün Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine çıkaracağını umduğu inkılablar ile bu inkılabların fikir çerçevesini oluşturan *Atatürkçülük* akımının üstüne inşâ edilmiş olduğunun ilânıdır; ve kim ne derse desin, bu Anayasa 1982 yılında yapılan referandumla halkın % 91,37 sinin desteğini almış olan *yasal* bir metindir ve bu hâliyle de her türlü tartışmanın dışındadır⁸.

Bu yasal metin içinde Atatürkçülüğü dinî tezâhürlere sâhip kılacak hiçbir yapılanma yoktur. Ancak Atatürk inkılablarının ideolojisinden hareketle 1928 yılından başlayarak gelişen *Kemalizm* için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Kemalizm, kendine has abartmacılığı ve *misyonerliği* çerçevesinde:

- 1) Atatürk'ü beşerî vasıflarından soyutlamakla,
- 2) Onu asla hâtâ etmez (*lâyuhîf*) ve yapmış olduğu işlerden ötürü aslâ sorgulanamaz (*lâyüs'el*) diye dayatmakla
- 3) İlâh/Tanrı, Peygamber ya da Mehdî diye kabûl etmekle,
- 4) Çankaya Köşkü'nü de Kâbe olarak tanımlamakla,
- 5) Atatürk için yeni bir Kur'ân(!) ve Mevlîd düzmeğe kalkışmakla⁹, ve
- 6) Dayatmacı tavrıyla

müslümanların inançlarına ters düşmüştür. Bu tutum ülkede hâlâ devâm etmekte olan büyük bir huzursuzluğa, müsâmahasızlığa ve halkı iki ayrı kampa bölen *idrâksiz bir nifâka* sebep olmuştur, sebep olmaktadır.

Nasıl ki Buddha'nın orijinal doktrininde ilâh kavramı yoksa ve Buddha kendisini aslâ ilâh olarak nitelendirmemişse Atatürk de kendisini aslâ ilâh olarak nitelendirmemiştir. Anayasamızın temelindeki Atatürkçülük felsefesinde yalnızca belirli bir amaç uğruna Türkiye'yi belirli kalıplara sokmağa yönelik siyâsî ve sosyal inkılablar vardır, o kadar!

Atatürk'ü ilâhlaştıran O'nun kendisi ya da kendi hakkındaki bir vasiyeti değildir; aksine O: "*Bir gün benim nâçiz vücûdum elbet toprak olacaktır...*" tevâzuu içindeydi. Ama O'nu ilâhlaştıran, kendini ona nisbet eden ama onun temkininden, sağduyusundan ve tevâzuundan çok uzak olan *Kemalizm* denen ideolojidir. Kemalizm bugün bâzı *oportünist* devlet adamlarının, bürokratların, medyanın ve bazı mahfellerin, iktidarlarını pekiştirmek üzere, antidemokratik dayatmacı arzularını mubah ve yasal göstermek için arkasına saklandıkları bir kalkan olarak tecellî etmiş bulunmaktadır.

⁸ Bir lâtin atasözü: "*Vox populi, vox dei*" demektir ki bu bizim: "*Halkın sesi, Hakk'ın sesidir*" atasözümüze denk düşmektedir.

⁹ Behçet Kemâl Çağlar'ın (ya da müstear adıyla *Ankaralı Âşık Ömer*'in) yazmış olduğu bu Yeni Mevlîd'in metni için *Bk. Abdurrahman Dilipak: Bir Başka Açıdan Kemalizm*, Beyân Yay., 3. Baskı, s. 391-404, İstanbul, 1988.

Kemalizmin bir din hâlinde tezâhür etmesini sağlayan unsurları:

- 1) Atatürk'ün *Hâtâsız (Lâyuhâtî), Yaratıcı (Hâlik)*¹⁰, *Ulu (Ekber), Ölümsüz (Hayy)* gibi beşer-üstü vasıflarla ilâhlaştırılması, hattâ kendisine *Tanrı-Türk* sıfatının yakıştırılması¹¹,
- 2) Kendilerini bu dinin sâliki olarak afişe etmekden gurur duyan bir ruhbân sınıfının bulunması,
- 3) Kemalizm'in Atatürk'ün vefâtından sonra ihdâs ettiği kendine özgü değişmez ritüellere sâhip oluşu,
- 4) Bu ritüellerin belirli vesiyelerle icrâ edilmesinin gerekliliği ve hattâ bunların bir kısmının belirli bir takvime bağlı olması,
- 5) Kemalizm'in kendine has bir *reenkarnasyon (tenâsüh)* ve kütleli bir *panteizm* inancına sâhip olması¹²,
- 6) Herkesi bu dinin mü'mini kılmak isteyen dayatmacı bir *misyonerlik* sergilemesi,
- 7) Bu dinin sâliki olmayan herkesi *hasım* kabûl ederek bunlara karşı bir *mukaddes cihâd* açılmasını mubah gören müsâmahasız bir anlayışa sâhip olmasıdır.

Bir kısım devlet adamı, politikacı, bürokrat, medya mensûbu ve aydın (çeşitli politik, psikolojik ve sosyolojik sebeplerden ötürü menfaatlerine uygun düştüğü için) Kemalizm'e sırtlarını dayayarak bunu yavaş yavaş bir dine dönüşmüşlerdir. Ama mânevî hissiyâtına ters geldiği için Kemalizm halkın daima tepkisine mâruz kalmıştır.

Bu tepki, bizzat Kemalizm'in artan baskısı sonucu, gitgide hedefini şaşırılmış ve soyut Kemalizm'den Mustafa Kemâl Atatürk'ün kişiliğine doğru maalesef yön değiştirmiştir. Halkın bu tepkisine karşı resmî tepki ise 25 Temmuz 1951 târih ve 5816 sayılı "*Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kânûn*"un kabûlüyle yasal bir zemine oturtulmuştur.

¹⁰ Suat Tahsin'in 1933 de Akşam Matbaasında basılmış olan bir kitabının adı: *Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve "Hâlikı" G.M.Kemâl* idi.

¹¹ Fehmi Baldaş: *Dirilen Türkiye*, Bk. Abdurrahman Dilipak: *Bir Başka Açından Kemalizm*, Beyân Yay., 3. Baskı, s. 376, ve kezâ (Em.Tnk.Kd.Alb. M.Vahdet Sungur'un Atatürk'ün ilâh olduğunu ilân eden şiiri için Bk.) s. 405.

¹² 1) Behçet Kemâl Çağlar'ın *Yeni Mevlid*'inin sonu şöyle biter: "...Meclise nâzırdı rûh-i Mustafâ/Bî hurûf-i lafz ü savt etti nidâ/Türkte cevher işledim yıllarca ben/Biliniz; her biriniz bir parça ben/Kalbolundum hep size hiç kalmadım/Ölmedim ben ölmedim, ben ölmedim/Her birin rûhu gün gûş eyledi/Şevk u şâdiye erip cûş eyledi/Başka fânîler farkı gördüler/İnönü'de Atatürk'ü gördüler.../Ger dileriz bulasız şevk u necât/ Atatürk'e Atatürk'e esselât". 2) "... Atatürk öldükten sonra Tanrı, Şeytan'a uymayarak millete hizmet edecek insanların başa geldiğini görünce, Atatürk'ün rûhuna emretti: güvendiğin insanların rûhuna gir! 27 Mayıs'da Atatürk rûhu, ordu ileri gelenlerine girdi..." Avni Altın'er'den alıntı. Bk. a.g.e., s. 381. 3) Bununla ilgili olarak Harb Okulu'nda, yoklamada, Mustafa Kemâl'in okul numarası okunduğunda bütün öğrencilerin koro hâlinde: "*Burada*" diye cevap vermesi de bu Kemalizm'e özgü *reenkarnasyon* ve *şahsî kütleli panteizm* anlayışının efsâneleşmiş tezâhürünü yansıtmaktadır.

Bu kânûn Atatürk'ün hâtırasına açıkça hakâret eden ya da sövenler ile Atatürk'ün heykel, büst ve âbidelerini ya da kabrini tahrib eden, kıran ya da kirletenleri cezâlandırmak üzere çıkarılmışsa da: 1) târihî, askerî, iktisâdî, ictimâî ve itikâdî açılardan Atatürk'ün icraatını *bilimsel olarak eleştirenlerin*, ve 2) Türkiye'nin yakın târihi üzerindeki resmî târih tozlarını eleyip de bunların altındaki realiteyi tesbit etmek üzere bilimsel araştırma yapmak isteyen araştırmacıların dahî tepesinde gene *Kemalizm Dini*'nin sâlikleri tarafından bu kabil düşüncelere karşı caydırıcı, müeyyide uygulayıcı bir *Demokles'in Kılıcı* gibi sallanan bir *tehdit* ve *şantaj* unsuru olarak da kullanılmaktadır.

C. "Devlet" in Temelindeki İlkeler

1. Hukukun Üstünlüğü İlkesi

Bilindiği gibi sosyal alanda ileri sürülen *ilkeler*, herkes tarafından benimsenmeleri ya da reddedilmeleri için zorunlu sebepler bulunmasa dahi, toplumu belirli yönlere ya da davranış biçimlerine yönlendiren kılavuzlar gibidir. Bunların toplum ya da toplumun belirli bir kesimi üzerinde "*Temel İnsan Hakları*"nı kısıtlayıcı, ve söz konusu toplum kesimi ile diğer kesimler arasında bir nifâk ya da en azından bir zıtlık ihdâs edici etkileri yoksa *yâni açıkçası bu ilkeler toplumun zâhirî ve bâtinî huzûrunu bozmuyorlarsa*, kânûnlarda zikredilmemiş olsalar bile, bunlara uymakta bir mahzur olmayabilir.

Bununla beraber kendilerine kânûnların dışında ve hattâ üstünde bir önem ve görev atfedilen bu kabil ilkelerin ifâde ettikleri anlamları, kapsamalarını ve sınırlarını sıkı bir eleştiriden geçirmek her zaman isâbetlidir. Çünkü bu *insan-icâdi-ilkelerin* dahî sonlu bir ömürleri vardır. Buna belki de en güzel misâl Cumhuriyet Halk Partisinin altı okundan biri olarak 1950 başına kadar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde baş tâci edilen ve devletin ekonomisini yönlendiren "Devletçilik İlkesi"nin miyâdını doldurmuş, toplumun çok gerisinde kalmış, artık lâfî bile edilmeyen kavramsal bir fosile dönüşmüş olmasıdır.

"Hukukun Üstünlüğü İlkesi" hukuk sistemini ve dolayısıyla yürürlükteki kânûnları ve diğer kânûnî mevzuâtı Devlet'in temeli olarak gören bir felsefenin savunmakta olduğu bu kabil bir ilkedir.

"Hukukun Üstünlüğü İlkesi" aslında kendi yaptığını her şeyden üstün tutan insan beyninin bir ürünüdür. *Adâlet* ise her insanda çocukluğundanberi ve hukuk kavramından bağımsız olarak yeşeren kuvvetli bir sezgi ve histir. Ayrıca, *belirli* bir "Hukuk Sistemi" de: 1) ya "İlâhî Vahiy" yoluyla, 2) ya belirli bir zümrenin kaba kuvveti zoruyla, 2) ya da seçilmiş bazı kimselerin oylarıyla ihdâs edilen bir sistemin adıdır. Bundan dolayıdır ki her ülkenin hukuku aynı değildir. Eğer bir hukuk sistemi "İlâhî Vahiy" yoluyla teessüs etmişse, o zâten tanım gereği (*ipso facto*) âdildir. Ancak İlâhî Hikmet'in insan aklı tarafından ihâta ve nüfûz edilememesi özelliğinden ötürü bu ilâhî hukuk sisteminin her bir umdesi *rasyonel* gözükmeyebilir.

İnsanların vaz ettikleri hukuk sistemlerinin Adâleti kemâliyle yansıtması arzu edilirse de bunun her zaman böyle olmadığı günümüzde dahî sayısız örneği bulunmaktadır. Bu bakımdan "Hukukun Üstünlüğü İlkesi" de, teoride de uygulamalarda da *Adâlet* kavramını kapsamayabilmektedir.

Nazi Almanyası bir hukuk devleti idi; bununla beraber kendi vatandaşları olan yahudileri aynı hukuk sistemi içinde dışarlamış ve hattâ kütle hâlinde jenocide tâbî tutmuştur. İngiltere bir hukuk devletidir ama Anglikan, Katolik, Protestan Mezhepleri'ne ve Yahudî Dini'ne karşı yapılan sövgüleri İngiliz kânûnları cezâlandırırken aynı hukuk sistemi İslâm Dini'ne karşı yapılan alenî sövgüler için mahkeme açılmasına dahî müsaade etmemektedir. A.B.D.nin her bir eyâleti kendi başına bir hukuk devletidir de pekçoğunda hâlâ zencilerle kızıl derililer kânûn önünde beyazlarla aynı haklara sâhip değildirler. Güney Afrika Cumhuriyeti de kânûnlarla idâre edilen bir hukuk devletiydi ama Apartheid'ı da kânûnlaştıran gene onun kendine özgü hukuk sistemiydi.

2. Lâiklik İlkesi

Eski Roma'daki *laicus* (lâik) kavramı tarih boyunca çeşitli anlam kaymalarına uğramıştır. "Lâik" in lûgat mânâsı "ruhban sınıfının dışında kalan halk demektir". Büyük Fransız İhtilâl'inden sonra bu kelime "*din ile devlet işlerini birbirinden ayrı tutan kimse ya da davranış*" anlamını yüklenmiştir. Daha sonra da "*kişilere vicdân hürriyeti tanıyan, kimsenin dinî itikadına karışmayıp dinini istediği gibi yaşamasına imkân tanıyan kişi ya da davranış biçimi*" anlamını yüklenmiştir. Zamanımız Türkiye'sinde ise bu hususta tam bir kavram kargaşası yaşanmaktadır. Bugün bâzı mahfeller ve medyanın bâzı kesimleri tarafından, Anayasa'da pekçok kere zikredilmesine rağmen Anayasa içinde bir tanımlanmamış olan "lâik" kelimesine: "*İnsanların İslâm dinine ve itikadına uygun yaşamalarına engel olan kişi*", ve "lâiklik" kelimesine de: "*İnsanların İslâm dinine ve itikadına uygun yaşamalarına engel olunması gerekliliği*" anlamları yüklenilmiş bulunmaktadır. Bundan birkaç yüzyıl sonra Türkiye târihine eğilecek bir kimse "lâik" ve "lâiklik" kavramlarının Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra 1923-1937, 1937-1950, 1950-1960, 1960-1980, 1980-1996 ve 1996 sonrası dönemleri için semantik değerlerini tesbit edemezse Türkiye'nin siyâsî ve sosyal târihi hakkında isâbetli tahliller yapamıyacaktır.

"Lâiklik İlkesi" de toplumu yönlendiren bu kabil ilkelerden birisidir ve Türkiye için, bugün, belki de en önemli ilke konumundadır. Devletin lâik olduğunu ilân eden iki Anayasa'dan birisi Fransa'nın diğeri ise Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasalarıdır. Ama ne gariptir ki her iki Anayasa'da da "Lâiklik İlkesi"nin 1) *açık*, 2) *seçik*, ve 3) *bilimsel tanımlanması* verilmemektedir. Bundan dolayı da bunun bir kavram kargaşasına yol açmasının önüne geçmek her iki ülkede de mümkün olmamaktadır.

Batıda "Lâiklik İlkesi" Katolik Kilisesi'nin ve onun emrindeki "Ruhban Sınıfı"nın halk üzerindeki otoritesinin kırılabilmesi için, ve uzun bir mücadele sonucu oluşmuştur. Türkiye'de ise: A) ne: 1. *merkezî*, 2. *güçlü*, 3. *otonom*, 4. *bağımsız* ve 5.

kendi vergisini Devlet'e hesap vermeden kendisi toplayan Katolik Kilisesi'nin benzeri bir örgüt vardır; ve **B**) ne de İslâm'da bir *ruhban sınıfı* vardır. Şu hâlde Türkiye'de lâikliğin tesis ve ilânı için ileri sürülmüş olan sebeplerin, Fransa'da yüzyıllar boyu dramatik bir biçimde yaşanmış olan *gerçek sebepler*inki gibi bir realitesi aslâ olmaz.

Bundan dolayı Türkiye'de *Lâiklik İlkesi*, tıpkı *Kemalizm Dini* gibi zaman zaman, seküler güçlerin kendi irâdelerini dayatabilmelerine ve ele geçirmiş oldukları statülerini muhafaza edebilmelerine imkân veren politik bir baskı unsuru olarak tecessül etmektedir. İlkenin Anayasa'da tezekkür edilmesine ve dolayısıyla da hukuk sistemimizin bir parçası olmasına rağmen açık, seçik ve de bilimsel bir tanımının verilmemiş olmasının ilkenin etrafında hâsıl ettiği muğlâklık hâlesi de bu ilkeye, çoğu da birbiriyle ve bâzen de temel insan haklarıyla çelişen, pekçok farklı yorum atfedilmesine sebep olmuştur.

Aslında Türkiye'de uygulanmakta olduğu şekliyle "Lâiklik İlkesi", İlâhî Vahy'in özünü reddetmese bile *en azından*, buradan hareket ederek Devlet'in şekillendirilmesinin kalkışılmasına müsaade etmeyen, *hukukî* olma ve *hukukî bir şey vaz etme* ve *ahlâk normları üretme* yetkilerini, dinden bağımsız bir şekilde, yalnızca Devlet'e münhasır kılan bir ilke konumundadır. İşte "Lâiklik İlkesi"nin temeli ve bu ilkeye gönül verenlerin, açıkça dile getiremeseler bile aslında, savunmak istedikleri temel budur.

Bununla beraber, Türkiye söz konusu olduğunda, Devlet'in hukukî düzenlemelerinin büyük bir bölümünün dinî akîdelerle çelişik olduğunu iddia etmek de infaşsızlık olur. Ayrıca Türkiye'de uygulanmakta olan "Lâiklik İlkesi" kendine özgü, ve Diyânet İşleri Başkanlığı'nı Devlet örgütünün içine alıp onunla birlikte *belirli bir âhenk içinde* idâme-i hayat etmesi (*cohabitation*) bakımından da bir yönden, Fransa'dakinden daha az radikal ve biraz daha mûtedil bir ilke görünümündedir.

Buna karşılık Fransa'da uygulanmakta olan "Lâiklik İlkesi", Türkiye'deki uygulamalara bakılacak olursa, *vicdan özgürlüğü* açısından ferdin kendisini temel hakları zedelenmeksizin rahat bir biçimde ifâde etmesine daha müsait, daha özgür bir zemin temin etmektedir.

Aslına bakılacak olursa vahye dayanan *üç büyük dinin hiç birisinde* de vahiy yoluyla *bir devlet biçimi* empoze edilmiş değildir. Yahudîler kiralıklarla idâre edilmişlerdir. Hz İsâ "Sezar'ın hakkının Sezar'a iade edilmesini" tavsiye etmiştir. Kur'ân ise Allâh'a, Peygamber'e ve mü'minlerin arasından ulü'l-emr'e (*emir sâhibine*) itaat etmeyi emretmektedir (IV/59).

Hız Muhammed'in kurduğu Şehir-Devleti'ne gelince, bu: 1) "Medîne Anlaşması" diye târihe geçmiş olan yazılı belgeyle tevsik edilmiş, ve 2) kayda geçmiş olan, 3) istişâre ve karşılıklı anlaşmaya dayanan *bir hukuk sisteminin ihdâsına yol açmıştır*. Bu hukuk sisteminde bugünkü hukukî düzenlemelerde görülmesi mümkün olmayan bir *vicdan özgürlüğü* ve birlikte *âhenk içinde yaşamak* ve "Lâ ikrâhe fi'd-

dîn" ("Dinde zorlama yoktur": II/256) umdesini hükümrân kılmak irâdesi vardı. Gerek müslüman, gerek hıristiyan, gerekse yahudî cemaati bu anlaşma çerçevesi içinde hukukî ve vicdânî özgürlüklerini muhafaza ediyorlardı ve ancak hukukî problemlerinin çözümsüz kaldığı zamanlarda nihaî temyîz makâmı olarak Hz Muhammed'in hükmüne baş vuruyorlardı. Ayrıca her cemaat de diğerlerinin düşmanlarıyla dostluk etmemeye söz vermişti. Bu açılardan bakıldığında, temelinde şahısların aslî haklarına saygı ve **Adâlet** bulunan bu devletin târihte gerçek "**Lâiklik İlkesi**"ne dayanan ilk devlet olduğunu söyleyebiliriz.

Ne yazık ki bu devlet modeli İslâm Âlemi'nde muhafaza edilememiştir. İlk bozulma iş başına getirilenlerin tâyinlerinde liyâkatlerinin değil de ailevî yakınlıklarının ağır basmasıyla Hz Osman döneminde başlamış; Emevî ve Abbâsî dönemlerinde devlet yönetiminin babadan oğula intikal eden hânedanların keyfine terkedilmesiyle Peygamber'in Sünneti'nden uzaklaşmış, hilâfet de devlet sistemi de iyice dejenere olmuş, Sünnet'in yerini onunla ilgisi olmayan yeni örf ve âdetler almış ve bunlar bigayrîhakkın dinî vecîbeler düzeyinde tutulmuş, ve zaman içinde de gerçekten de terkedilmemesi gereken dinî vecîbelermiş gibi kabûl görmüş ve öyle algılanmışlardır.

Devlet şekli olarak "Cumhuriyet" ihdâs ettiği hukuk sistemi ve uygulamada mâruz kaldığı aksaklıklar yönünden değil de, sınırlı da kalsa, istişâre ve icmâ-i ümmet'e (*consensus*'a) verdiği değer bakımından Peygamber'in Sünnet'ine yaklaşan bir idâre biçimi olmak özelliğine sâhiptir. **Cumhuriyet, bu idâre biçimine tâbî olan halkın refâhı için olmalıdır; aslâ, hasbelkader idâreci olmuş olanların rahatı için olmamalıdır.** Seküler güçlerin, toplumu yönlendirici ilkeleri: 1) halkı farklı ve giderek birbirlerinden soğutan kamplara ayıran, 2) nifâk ihdâs edici ve 3) dayatmacı bir tavır takınarak değil de, halkın zâhirî ve bâtinî huzûrunu temin edecek bir itidâl ile uygulamaları gerekir. "Lâiklik İlkesi" de, saldırgan bir **misyoner** zihniyetiyle değil, böyle bir temkin ve itidâl ile uygulanmalı, bir takım vatandaşları canlarından bezdirecek bir katılığa vesile kılınmamalıdır.

3. Devlet'in Kutsallığı İlkesi

Devletin **seküler bir müessese olmasına rağmen** Târih, yönetim gücünü **kutsal** bir ya da birkaç kaynaktan aldıklarını savunan yöneticiler tarafından yönetilen devlet misâlleriyle doludur. Emevî ve Abbasî hânedanları güçlerini IV/59. âyetten aldıklarını iddia etmekteydiler ama çoğu kere Kur'ân'ın XXX/1 ve LXVIII/13 âyetlerinin varlığından haberdar değilmiş gibi hareket etmişlerdir. Vatikan Devleti gücünü Teslis'in üçüncü şahsı olan Rûhulkuds ile Papa'dan almaktadır. Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu gücünü Papa'dan almaktaydı. Tibet devleti ise, son Dalai Lama ülkeyi terkedinceye kadar, gücünü Buddha'nın tenâsüh etmiş çağdaş cismânî şekli (*reenkarnasyonu*) olan Dalai Lama'dan almaktaydı. Bu izâfetler devlete bir **kudsîyet** bahşetmekteydi.

Günümüzün lâik dünyâsında, Büyük Fransız İhtilâli'ndenberi, her ne kadar din ile lâik devlet birbirlerine müdâhele etmeyecek bir biçimde birlikte yaşamaya

kendilerini adapte etmiş iseler de lâik devletin çoğu kere dinin kutsallığına özendiği ve kendisine *seküler bir kutsallık* izâfe ettiği gözlenmektedir.

Günümüzde farklı iki devlet kavramı vardır: 1) "*Kutsal Devlet*", ve 2) *Seküler Devlet*. Devletin kutsal olduğu fikrini egemen kılmaya çalışanlar iktidarda iken kendilerini bu kabil bir kalkanın ardına gizlerler. Bazı Osmanlı pâdişahları da mümkün bir taht kavgasının çıkarması muhtemel nifâkın devletin bekâsına ve kudsiyetine hâlel getirmemesi için kardeşlerini boğdurtmamışlar mıdır?

Kutsal Devlet'te:

- 1) Devlet vatandaşların vasîsidir.
- 2) Vatandaş devlet için vardır; devletin hizmetkârı ve kuludur.
- 3) Devletin bekâsı için çalışanlar da, sırf bundan ötürü, "*kutsal*"dırlar. İfâde edilmiş olsa da olmasa da dokunulmazlıkları vardır. Davranışlarını vatandaşlar onaylamasa da ve hattâ bu davranışlar genel ahlâka ve kâunlara aykırı olsa da bu kimseler korunur ve aklanırlar.
- 4) Devletin dayandığı sistem, çoğunlukla, "*kutsallar*" zümresinin keyfî yorumuna bağlı, çifte standartlı, kamunun vicdânında mâkes bulan adâleti yansıtamayan bir ya da birkaç farklı hukukdan oluşan bir hukuk sistemidir.
- 5) Devletin bekâsı için yapılan her şey mubahtır. Devletin âlî menfaatleri için Anayasa da Kânunlar da çiğnenebilir. Bunun için kimse hesap vermeğe mecbur tutulamaz.
- 6) Devlet "Baba"dır. Bu bakımdan, vatandaşlara verdiği her hak onun bir lûtfudur.
- 7) Devletin "*kutsallar*" zümresinin bir ferdi olmak en yüce fazîlettir. Bu fazîlet kişiyi diğer vatandaşların üstünde "kendisinden vaz geçilmez" bir mevkie oturtur. Her türlü ayrıcalık ve imtiyaz onun hakkıdır.

Seküler devlette ise:

- 1) Devletin vasîsi vatandaşlardır.
- 2) Devlet vatandaş için vardır; vatandaşın hizmetkârıdır. Vatandaşın maddî ve mânevî refahı içindir.
- 3) Devlet de vatandaşların maddî ve mânevî refahı için çalışanlar da "*kutsal*" değildir. Devlet de vatandaşların maddî ve mânevî refahını arttırmak için hizmet edenler de sorgulanabilir, tenkid edilebilirler. Herkes kendi hatâsından sorumludur. Kimseye herhangi bir dokunulmazlık ya da bir imtiyaz bahşedilemez.
- 4) Devletin temelinde vatandaşların maddî ve mânevî refahını temin ve garanti eden âdil bir hukuk sistemi vardır.
- 5) Devletin bekâsı ve kutsallığı bahâne edilerek adâlete aykırı hiçbir işleme müsaade edilmez. İstisnâsız herkes üniter bir adâlet sistemine karşı sorumludur.

- 6) Devlet "Baba" değil, vatandaşın hizmetkârıdır.
- 7) Fazîlet âmir olmakta değil, hasbelkader âmir iken hizmetkârların hizmetkârı olabilmektedir.

Sonuç

Din kelimesi arapça bir kelimedir. Bazı dil bilginlerine göre arapçada *din*'in otuzu aşkın farklı anlamı bulunmaktadır. Bu bile *din* kavramının ne kadar muğlâk bir kavram olduğunu anlamak için yeterlidir.

İtikâdî bir müessese olarak dinin çeşitli tezâhürleri vardır. Ancak ne türden tezâhürlerin *otantik* bir dinin göstergesi olacağı hususunda genel kurallar vaz etmek mümkün görünmemektedir. Bu konuda yapılabilecek olan tek şey itikâdî bir müessesenin din sayılabilmesinin asgarî şartlarını tesbit etmekten ibârettir.

Gerek etimolojik anlamı gerekse sosyolojik olgusu bakımından bir *otantik dinî tezâhür*'un ortaya çıkabilmesi için de, *en azından*: 1) insanların kendi derûnlarında *olağandışı* bir saygıyla bağlı oldukları bir ya da birkaç varlığı kabûl ve teşhis etmiş olmaları (*îmân*), 2) bu varlık karşısında kendilerini bir takım özel tutum ve davranış biçimlerine uymaya zorunlu hissetmeleri (*ritüeller*), ve 3) bu özel tutum ve davranışların (ritüellerin) kalıcı bir örf ve âdet hâlini kazanmış olması (*şerîat*), ve 4) bunlardan sapmalara bir cezâ sisteminin uygulanması gereklidir (*günahların cezâlandırılması*).

Bu açıdan bakıldığında Anadolu Alevîliği'nin müfrid Sebeiyye ucu da, Fanatik Nükleer Enerji Karşıtları da, Masonluk da ve Kemalizm de dine has tezâhürler arz etmektedirler. Bunların dördünün de Türkiye'de halkın çoğunluğunun tepkisine mazhar olmakta olduğu ise göz ardı edilemeyecek bir olgudur. Bu tepki ise tahammülsüzlüğe, nifâka ve hattâ cidâle yol açmaktadır. Daha önceleri Yehova Şâhitleri de bu kabil tepkilere mâruz kalmaktaydılar. Ancak Yehova Şâhitleri'nin yüksek yargı organlarınca otantik bir din olarak tesbit ve tescili bu sürtüşmeleri hemen hemen ortadan kaldırmış ve, görüldüğü kadarıyla da, Yehova Şâhitleri ile diğer kesim arasında en azından bir tahammülün ve gitgide birbirlerini anlamaya yönelik bir diyalogun tesisine vesile teşkil etmiştir.

Toplum sulhu açısından aynı önlemin alınması yâni Sebeiyye, Masonluk, Fanatik Nükleer Enerji Karşıtlarının da ve Kemalizm'in de yüksek yargı organlarınca otantik birer din olarak tesbit ve tescil edilmesi isâbetli olacaktır.

Dinin etimolojisi ve sosyolojisi
ile ilgili K a y n a k ç a

* Serge Hutin: *Dictionnaire des Religions*, Presses Universitaires de France, Paris 1954,

Din ve Misyonerlik

* Paul Poupard (Ed.): *Dictionnaire des Religions*, Presses Universitaires de France, 2. baskı, Paris 1985.

* Henri-Charles Puech (Ed.): *Histoire des Religions*, 1. cild/s. 3-59: *Prolegomènes à Une Histoire des Religions* (Angelo Brelich), Encyclopédie de la Pléiade/Éditions Gallimard, Paris 1970.

II.

VAHİY-AKIL İLİŞKİSİ¹³

Kur'ân Açısından Vahiy

Akl'ın ve Vahy'in mâhiyetleri hakkında *kesin* (*yakîn*) ve *objektif* bir bilgi edinmeye yönelik bir gayretin herkesi tatmin edebilecek sonuçlar vermesi mümkün değildir. Buna karşılık, bunların ortaya koydukları sonuçlar hakkında tefekkür etmek daha temkinli ve daha isâbetli bir tutum olarak ortaya çıkmaktadır. Ben de bu incelememde rivâyetlere (yâni hadîslerin ve tasavvufî çevrelerin bu konudaki haberlerine) îtibar etmeden, yalnızca Kur'ân çerçevesi içinde kalarak Vahyin *epistemik değeri* ortaya koymağa çalışacağım.

Vahiy, Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemiyn'in emir ve haberlerini (III/44) mahlûkâta iletme tarzıdır. Vahy'in sonucu Rabb'den iletilen bir *bilgi*dir. Bu bilgi *diskürsif* yâni akla dayanan bir bilgi değil fakat zaman zaman "aklın isâbetle ve dirâyetle kullanılması" da tavsiye eden bir bilgidir. *Vahiy* bir bilgi iletme tarzı olduğundan *iletilen bilginin kaynağı değil yalnızca aracısıdır.* Bu bilginin kaynağı bizzât, *Aliym* ismini zâtına lâyük görmüş olan Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemiyn'dir.

Beşer söz konusu olduğunda böyle bir bilgi, *Vahiy yoluyla*, ya 1) *bir perde ardından*¹⁴, ya da 2) *Rabb'in irsâl ettiği bir resûl aracılığıyla* iletilir (XLII/ 51). Fakat Rabb: Gökler'e de (XLI/12), Arz'a da (XCIX/5), meleklerle de (VIII/ 12), Hz. İ-sâ'nın Havârîler'ine de (V/111), Hz. Mûsâ'nın annesine de (XX/38) ve bal arısına da Vahyetmiştir (XVI/68).

Vahyedildiği esnâda Vahy'in muhâtabı olan, Vahy'in muhtevâsını tebliğ etmedikçe bir üçüncü şahıs bu muhtevânın ne olduğunu bilemez; yâni Vahiy, Rabb ile kulu arasında ve muhtevâsı açısından (eğer Vahyi getiren melek varsa, onun dışında) bir üçüncü şahsın bu iletişimi paylaşmasına imkân vermeyen bir gizlilikte cereyân eder. Bundan dolayıdır ki Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemiyn'in emir ve haberlerini mahlûkâta iletme tarzı olan Vahiy, paylaşılması mümkün olmayan *sübjektif* bir hâdisedir. Bu hâdiseyi yaşamamış bir kimsenin Vahy'in realitesini ya da Vahyin taşıdığı bilgilerin menşeyini kabûl ya da reddetmesinin objektif bir dayanağı bulunmaz. Bununla beraber Vahy'in varlığına ve bu kanalla gelen bilginin doğruluğuna îman her müslümana farzdır.

¹³ Bu bölümün ilk versiyonu Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın II. Abant Toplantısı'nda (9-10 Temmuz 1999) çağrılı tebliğ olarak takdim edilmiş; ayrıca "Umran" dergisinin Eylül 1999 târihli 61. sayısında s. 46-48'de yayınlanmıştır.

¹⁴ Bu tebliğimde, sözümün başında çizmiş olduğum çerçevenin dışına çıkmamak için, *perde*'yi semantik olarak incelemekten de imtinâ ediyorum.

Vahy'in muhâtabı, eğer bunun Vahiy olduğunu idrâk etmişse, bunun sâdık bir bilgi iletim tarzı olduğunun yâni Allâh'ın mekrinin (*Mekrullâh'in*) dışında bulunan bir sürece tâbî olduğunun da idrâkindedir. Bu bakımdan Vahiy ilâhî bilginin en emîn, ve en sâdık aktarım tarzıdır. Ayrıca, her şeyi bilen (yâni Alîm olan) Rabb'in kuluna ilettiği Vahiy kaderin dışında da değildir (LIV/49, XI/6, XXVII/75).

Bu açıdan bakıldığında Vahiy, beşer için, yalnızca bir inanç meselesidir; kendisini bizzarûre kabûl ettirmek gibi bir vasfı yoktur. Nitekim Hz. İsâ'ya gelen Vahy'i Yahudiler, Hz. Muhammed'e gelen Vahy'i de Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müşrikler reddetmişlerdir. Kur'ân (XVIII/57'de) Rabb'in âyetleri *kendisine hatırlatıldığı hâlde* onlara sırt çevirenlerden daha zâlim kimse olmadığını beyân etmektedir. Beşerin bu zâlimliği kendi nefisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü nefis kötülüğü emreder (XI-I/53).

Nefis sâhibi kimselerden ancak kendisine hidâyet lûtfedilmiş olanlar Vahy'i tasdîk edip muhtevâsına uyarlar. Rabb'in "*Âdem'e secde edilmesi*" hakkındaki emri İblîs'e erişince o, bunun apaçık bir Vahiy olduğunu idrâk etmemiş olduğu gibi bu emre icâbet de etmemiştir. Ezeldenberi, kendisine apaçık Vahiy geldiği hâlde buna icâbet etmeyen ve baş kaldıran tek fert İblîs olmuştur. Hiçbir peygamberin, hiçbir meleğin, diğerlerinin ve bal arısının Rabb'in Vahy'ine icâbet etmediği görülmemiştir.

Kur'ân Açısından Akıl

Vahy'in Rabb'den kuluna bir *bilgi iletim tarzı* olmasına karşılık akıl kulun kendi kendine bir *bilgi edinim tarzı*dır. Beşer: 1) Vahiy söz konusu olduğunda meful (edilgen), 2) Akıl söz konusu olduğunda ise fâildir (etkendir). Akıl: 1) vehim, 2) hayâl, ve 3) mantık'a yataklık eden bir *substratum*'dur; yâni bu üç unsuru tahrîk ve koordine eden bir çeşit *heyulâ*'dır. Akıl bu üç unsur aracılığıyla (eşyâ, kavram, his gibi) her türlü nesne ve bu nesnelere zihnimizde teşekkül eden temsilleri arasında: 1) seçim, 2) sıralama, 3) yön, 4) boyut, 5) terkîb, 6) tahlîl esaslarına, ve 7) mantık kurallarına göre kategoriler ihdâs etmek ve bu kategorileri yeni nesnelere olarak idrâk etmek yoluyla bilgi üretir; üretmiş olduğu bilgilerden hareketle de çeşitli yöntemler ihdâs edip bunları uygulayarak yeni bilgiler üretir. Bu bir *ontolojik* süreçtir. Üretilen bilgilerin gerçeğe uygun olup olmamaları ise, burada değinmeyecek olduğumuz, yaklaşımları da çözümünü de çok daha zor olan *epistemolojik* bir meseledir.

Bütün bunlar *ilâhî menşeli bilgi iletim tarzı olan Vahiy* ile *beşerî menşeli bilgi edinim tarzı* olan Aklın: 1) mâhiyetlerinin, 2) tezâhürlerinin ve 3) ilettikleri bilgilerin menşelerinin ne kadar farklı olduğuna ve Vahiy ile aklın hiçbir şekilde özdeş ya da eşanlı (müterâdif) olarak alınamıyacağına ve özellikle de, bir toplantı zabtında Prof.Dr. Süleyman Ateş'e izâfe edilen: "*Vahiy veren de alan da akıldır*" şeklindeki bir beyânın gerçeği yansıtmamasının mümkün olmadığına¹⁵ yeterince ışık tutmaktadır.

¹⁵ *Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Abant Toplantıları 1/İslâm Ve Lâiklik*, Editörü: Mehmet Gündem, s. 84, İstanbul 1998.

Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemiyn: "*Ve andolsun ki Biz, eğer dilersek, sana vahyettiğimizi izâle etmeğe de muktedîriz; sonra Biz'e karşı kendine bir vekîl de (yardımcı da) bulamazsın*" (XVII/86) beyânıyla 1) Hz. Peygamber'e vahyettiğini kendisine unutturmağa da muktedîr olduğunu, ve 2) unutilan vahyedilmiş bilgiyi Peygamber'in ihyâ ve ibkâ etmesi için kendisine *akıl dâhil* hiçbir şeyin yardımcı olamayacağını îkaz etmektedir. Bu âyet vahyedilen bilgiye *akıl yürütmek yoluyla denk olacak* bir bilgi elde etmenin mümkün olmadığını da delîlidir.

Kur'ân-ı Kerîm'de *Akl*'ın: 1) düşünmek için, 2) ibret almak için, 3) öğüt almak için, 4) hidâyete ermek için, 5) cehâlette kalmamak için, 6) (gönül yönünden) kör, sağır ve dilsiz olmamak için, ve özellikle de 7) Kur'ân'ın mânâsının anlaşılması için ne kıymetli ve *olmazsa-olmaz* bir yardımcı olduğuna dair pekçok âyet vardır. (Mese-lâ, bakınız: XIV/52, XXXVIII/29, XX/54 ve 128, XXVIII/51, XXXIX/21, LVII/ 17, XXXIX/17-18, II/171-172, XII/2, XLIII/2, XLIV/58).

Bütün bu âyetler *Akl*'ın önemini vurgulamaktadırlar. Gerçekten de Rabbü-l Âlemiyn'e lâıykı vechile kulluk edebilmek için Kur'ân'ın ne buyurduğunu bilmek, neleri yapmak ve nelerden kaçınmak gerektiğini anlamak ve temyîz etmek gerekir. Bu idrâk ve temyîz ise yalnızca *Akl*'ın aracılığıyla olur. Şu hâlde bütün bu âyet-i kerîmelerden: "*Kur'ân'ı tetkik ederken aklını kullanmak her müslümana farzdır*" sonucu çıkmaktadır.

Ancak şuna dikkat etmelidir ki akıl iki türlü kullanılabilir. Biri insanı felâkete, diğeri ise hakikatların keşfine sevkedebilir. Eğer insan aklını, onun her şeyden üstün ve her şeyin *Akl*'a musahhâr olduğu vehmiyle kullanırsa bu vehimdeki gizli şirk ona felâket getirir. Eğer aklını usûlüne ve Kur'ân'ın rûhuna uygun olarak "*Akl'ın aslâ hü-kümrân olmadığı, aksine, Hakk'ı (Gerçeği) fehmi, idrâk, temyîz ve teslim etmek yönünden ancak ve ancak hâdim olabileceğinin idrâki*" ile kullanırsa, bu da onu hakikatların keşfine sevkedebilir. Bu hususda dindar kişiyi temkine sevkeden rehberlerden birisi de: "*Şüphesiz yok ki (insanlar) Allâh'ın ilminden bir şeyi ancak O'nun izniyle ihâtâ ederler*" (II/255) âyet-i kerîmesi olmalıdır.

Kötülüğü emreden nefsin (*nefs-i emmâre'nin*) tahrîkiyle vehim ve hayâli azan beşerin bir bölümü her şeyi aklîlik (*rasyonalite*) çerçevesi içinde görmek marazına kolayca kapılabilmekte ve her şeyi sınırsızca sorgulayabilmektedir. Dindarların da *ate*'lerin de tutumlarını zâhiren aklîlik çerçevesinde savunabilmeleri ise *Akl*'ın her iki zıt tutuma da kolaylıkla yataklık edebildiğini göstermektedir.

Bu açıdan bakıldığında, *Akl*'ı vahşî ve serâzat bir küheylâna benzetebiliriz. Bu küheylân kendisine gem ve semer vurmadan bineni, onun istediği yöne değil kendi istediği yöne çeker götürür; ve bir müddet sonra da sırtından fırlatıp atar. Ama bu küheylânın azgınlığı eğer Kur'ân'ın gemi ve Sünnet'in de eğeriyle zabt-ü rabt altına alınırsa, o zaman bu vahşî at ehlileşerek binicisini ister istemez onun istediği yöne götürür.

Hız. Peygamber'den rivâyet edilen şu üç hadîs de aklın hem bu âlemdeki, hem de âhiretteki önemini çok iyi bir şekilde vurgulamaktadır:

- "Doğru yolu akıllıdan öğrenin; sözüne isyân etmeyin; sonra nâdim olursunuz" (Süyûtî: Câmi'ü-s Sâgiyr)
- "Cebrâil'e insanlarda ululuğun, önderliğin neyle olduğunu sordum: 'Akılla' dedi" (Abdurrauf Al-Munâvî: Künûz Al-Hakâyık Fî Hadîs-i Hayr Al-Halâyık)
- "Akıllıca hareket etmek her iki âlemde de işlerin en ulusudur" (A. Al-Munâvî: a.g.e.)

Sonuç

Vahiy ve Akıl kavramları hakkında ortaya atılmış olan çoğunlukla sübjektif ve muğlâk fikirler Vahiy-Akıl ilişkisinin anlaşılmasını kolaylaştırmak yerine pekçok sunî problemin ortaya çıkmasına ve konunun tutulması gereken kanalın dışına taşmasına sebep olmuş görünmektedir. **Vahy'in ilâhî bir bilgi iletim tarzı**, buna karşılık **Akl'ın da beşerî bir bilgi edinim tarzı** olduğu, Vahy'e ve taşıdığı bilgilerin doğruluğuna **îman etmenin** de ve aklını **kullanmanın** da farz olduğu göz önünde tutulduğu takdirde Vahiy-Akıl ilişkilerinin sınırlarını daha iyi belirleme imkânı ortaya çıkmaktadır.

* * *

III.

HAZRET-İ PEGAMBER'İN
RİSÂLETİNİN EVRENSELLİĞİ¹⁶

**Peygamberlerin
Yükümlülükleri**

Her peygamber bir *tebliğ yükümlülüğü* ile gelir. Bu tebliğ, biri: 1) beşerden Allâh (c.c.)'ya kadar uzanan, diğeri ise: 2) beşerden bütün mahlûkata yayılan iki vecheye sâhiptir. Tebliğin düşey boyutu kulun Rabb'ine karşı sorumlulukları ile Rabb'in kuluna karşı ihsân ve vaadlerini; tebliğin yatay boyutu da kulun diğerk mahlûkata karşı sorumluluklarını kapsar. Peygamber hangi kavme, hangi ümmete gönderilmişse tebliğ o kavmin, o ümmetin bütün fertlerine şâmidir; yâni peygamberin tebliği *açık ve umûmîdir* ve bu tebliği bildirmek de Risâletin temel şartıdır.

Söz konusu tebliğ çerçevesi içinde *dinin kemâli* de: 1) Allâh (c.c.)'nun ve 2) mahlûkatının hukukunu idrâk etmek ve bu hukuka riâyet etmekten ibârettir. Bu itibarla dine *Rabbânî Hukuk* gözüyle de bakılabilir.

Bununla beraber peygamberler hakkında zamanımıza kadar ulaşan rivâyetler ve târihin zabtettiği vakalar her peygamberin, umûma şâmil tebliğinin yanında, küçük fakat yetenekli bir mümin zümresini ayrı bir eğitim ve öğretime tâbî tuttuğuna da işâret etmektedir. Bu özel öğretim, bu yetenekli seçilmişleri Allâh (c.c.)'nin âsârı, ef'ali, sıfatları ve isimleri ile bunların tecellîleri hakkında derin bir idrâk ile donatılmış olmalarını sağlayan bir ilim ve hâl sâhibi kılmağa yöneliktir.

Söz konusu ilim ve hâl kimi zaman *Gnosis*, kimi zaman *Kabala*, kimi zaman da *İrfân*, *Hikmet*, *Lediün İlmi* (İlm-i Ledün) ya da sâdece *İlim* diye anılmıştır.

Peygamberler bu küçük ve yetenekli mümin zümrelerine aktardıkları bu özel eğitim, öğretim ve ilim hakkında her ne kadar takıyye uygulamışlarsa da gene de bunun kenarından köşesinden bazı bilgilerin avâma sızmasına çoğu kere mânî olunmamıştır. Ehlinin eline geçmeyen bu bilgiler ise avâm arasında daima bir nifâk unsuru olmuştur. Bundan dolayı, havanda su dövme kabîlinden bir takım spekülasyonlar ve felsefî yakıştırmalar yapılmış ve hattâ itikadî fırkaların bir kısmı da sırf bu yüzden ortaya çıkmıştır.

Dinlerdeki uygulamaların bir bölümünün zamanla sâfiyetlerinden ve aslından uzaklaşmasının, peygamberlerin getirdikleri şerâtin dışında bir takım âdet ve uygu-

¹⁶ 19-22 Eylül 1991'de İstanbul'da yapılan "Ebedî Risâlet Sempozyumu"nda tebliğ olarak takdîm edilmiş; ayrıca, "*Kubbealtı Akademi Mecmuası*"nın Ekim 1994 sayısında yayınlanmıştır

İlimlerin revaç bulmasının sebeplerinden biri de bu takıyyeye riâyetsizlik yüzünden İlim ile Hikmet kırıntılarının hep akıllı, idrâki, fehâmeti, temyizi ve temkini zayıf kimselerin eline geçmesi ve bunların nefsi emmârelerinde hubb-i riâyetsizlik (yâni baş olma, üstün gözükme sevdasını) tahrîk etmeleri yüzündendir.

İşte bundan dolayıdır ki Hz Peygamber (s.a.): "Ehil olmayana ilim öğretmek ilmi yitirmektir" demiştir. Kezâ Kur'ân'da: "Allâh'ın sizi başına diktiği mallarınızı akıllı zayıf olanların ellerine vermeyin" (IV/5) buyurulmaktadır. Kişinin malı için sorumluluğu hakkındaki ilâhî hüküm böyle olunca, İlim söz konusu olduğunda, âlimin sorumluluğunun da en azından bu kabil bir sorumluluk olacağı aşikârdır.

Peygamberlerin umûmî tebliğleri yanında mahdud bir zümreye tâlim ettikleri ve herkese açıklanması doğru ve isâbetli olmayan İlim ve Hikmet hakkında Abdullah ibn Abbas'dan nakledilen bir olay vardır. Abdullâh ibn Abbas sahâbeden bir gruba: "Eğer size *Allâh yedi göğü ve arzdan da onun benzerlerini yaratmıştır. Emr onların arasında iner durur* (LXV/12) âyetinin tefsirini söylemiş olsaydım beni taş tutardınız (veyâ başka bir rivâyete göre de: benim kâfir olduğuma hükmederdiniz)" demiştir.

Cenâb-ı Peygamber (s.a.)'in, kendisi için: "Allâh'ım onu dinde fakih kıl ve ona te'vili öğret" diye dua etmiş olduğu bir kimsenin Şerîat'ın çerçevesine sığmayan bir İlim ve Hikmet ile, söz konusu âyetin tefsirini yapmasının Şerîat ehli nazarında onu tekfir edilmeğe dahî götürebilecek bir nifâk doğurabileceğine işâret eden bu beyân, peygamberlerin umûmî tebliğlerinin dışında kalan ve çeşitli isimlerle anılan bu öğretinin mâhiyetinin ve ihtivâ ettiği esrârın Şerîat'tan ne kadar farklı olduğuna da şehâdet etmektedir.

Bu *İlim ve Hikmet* herkese şâmil olmayıp bir *ilm-i hafî*'dir. Nitekim Kur'ân'da:

- "...ve Biz O'na tarafımızdan bir ilim öğrettik" (XVIII/65),
- "(Allâh) Hikmeti dilediğine verir; ve kime Hikmet verirse şüphe yok ki ona çok hayr verilmiş demektir; fakat bunu ancak akıllı başında olanlar idrâk eder" (II/269),
- "Allâh , sizden imân edenleri yükseltir, ve kendilerine İlim verilenleri ise kat kat derecelerle yükseltir (LVIII/11)

denilmektedir. Ebû Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadîsde de Cenâb-ı Peygamber (s.a.):

"İlimlerden, *gizli tutulan* bâzıları vardır ki onları ancak ve ancak *ârif-i billâh* olanlar bilir. Onlar bu İlim'den söz ettiklerinde de ancak boş yere gururlanan gâfiller onların cehâletine hükmederler. Allâh-u Teâlâ'nın Kendi'nden bir İlim verdiği âlimleri sakın hor hakîr görmeyin. And olsun ki yüceliğin ve ululuğun sâhibi olan Allâh onlara bu İlmi verirken onları ne hor ve ne de hakîr gördü"

buyurmaktadır.

Risâletin Hudutları

Gelip geçmiş bütün peygamberler göz önüne alındığında, risâletin biri umûmî diğeri ise şahsî olmak üzere iki cins hududu olduğu görülür. Kur'ân Yûnus sûresinin 47. âyetinde: "Her ümmet için bir peygamber vardır" derken hem Hz Muhammed (s.a.)'den önce her ümmete bir peygamber gönderilmiş, hem her peygamberin bir ümmete gönderilmiş olduğuna işâret etmekte ve hem de (IV/164. âyetinin de beyân ettiği vechile) kıssaları Kur'ân'da beyân edilmemiş peygamberlerin de gönderilmiş olduğunu te'yid etmektedir.

Hız Muhammed (s.a.)'den önceki peygamberlerin her birinin bir ümmete gönderilmiş olması keyfiyeti bunların risâletlerinin *umûmî hududunu* teşkil eder.

Risâletin *şahsî hududu* ise Hız Muhammed (s.a.) için iyice belirlenmiştir. Bu, (V/92, XVI/35, ve 82, XXIV/54 ve XXIX/18 âyetlerinde de açıkça işâret olunduğu vechile) "...ancak apaçık tebliğdir" çünkü "Dinde zorlama yoktur" (II/256) ve Allâh (c.c) Hız Peygamber (s.a.)'e hitâben:

- "Peygambere itaat eden gerçekten de Allâh'a itaat etmiştir; yüz çevirene gelince, zâten Biz Seni onları korumak için göndermedik ki" (IV/80),
- "...Biz Seni onlara vekil olarak göndermedik" (XVII/54),
- "...Sen onlara vekîl değilsin" (XXXIX/41 ve kezâ XLII/6),
- "Sen onlara bekçi, gözetici (de) değilsin" (LXXXVIII/22),
- "...Sen şüphe yok ki, ölüye sesini duyuramazsın ve arkalarını çevirip giderlerken çağırırsan da sağırlara sesini işittiremezsin; ve sapıklığından döndürüp de, köre doğru yolu gösteremezsin Sen; ancak âyetlerimize îmân edenlere sesini duyurursun ve gerçekten de müslümanlar onlardır" (XXVII/80-81, kezâ Bk. XXX/52-53),
- "And olsun ki Biz her ümmete: Allâh'a kulluk edin ve Tâgut'dan uzaklaşın diye bir peygamber gönderdik; içlerinde Allâh'ın doğru yola sevkettiği de var, sapıklığı hak edeni de. Arzda gezinin de görün; (Hakk-ı) yalanlayanların sonu ne olmuş. Sen onları hidâyete erdirmek için ne kadar gayret edersen et, şüphe yok ki, Allâh dalâlette inad edene hidâyet vermez ve ona yardım edecek tek bir kişi dahî yoktur" (XVI/36-37).

demektedir. Bütün bu âyetler Hız Peygamber (s.a.)'in risâletinin şahsî hududunun sâdece vahyin tebliğinden ibâret olduğuna ve Kendisinin de, bu kapsamda, tebliğ muhatâb olanlara ne vasî, ne gözetici ilh... olabileceğine işâret etmektedirler.

Risâletin umûmî hududunun zorlanmasına Hıristiyanlık'da rastlıyoruz. Hız İsâ (a.s.) Yahudi kavmine gönderilen ve kendisinden önceki peygamberlerin tesis ettikleri şerîatı ihyâ ve tahkîme memur bir resûl idi. Kendisinden sonra Havârîleri de O'nun tebliğine ve sünnetine uygun hareket ediyorlar ve ayrıca kendilerinden bir bölümüne verilmiş olan İlim ve Hikmet husûsunda takıyyeye de riâyet ediyorlardı. Ancak bu cemaate sonradan katılan Aziz Pavlus (Saul)'un bu İlim ve Hikmet'in kırıntılarından

haberdar olması ve mücâdelecî, atak ve cezbeli şahsiyeti onu Hz İsâ (a.s.) adına, ama O'nun tebliğinden ve sünnetinden saparak, bütün Dünyâ'yı hıristiyanlaştırmak iddiasıyla, umdelerinin tohumlarını kendisinin ektiği *beşer îcâdı yepyeni bîr dinin misyoneri* kıldı. Hz İsâ (a.s.)'ın şerâfına aykırı bir bid'at olarak bu dindeki ilk icrâat, yahudilerin dışındaki kimseleri de yeni dine celbedebilmek üzere, dine yeni katılanların sünnet amelîyesinden muaf tutulmalarıydı. Böylece Aziz Pavlus'un dürtüsüyle Hıristiyanlığın günümüze kadar süregelen bu yeni şekli *ilâhî değil fakat beşerî irâdeyle*, "de facto" evrensel olmak iddiasında idi.

Hz Muhammed'in Risâletinin Evrenselliğinin Vecheleri

1. Hz Muhammed (s.a.)'den önce gelen ve Kur'ân'da zikredilen Peygamberlerden yalnız Hz Süleyman (a.s.)'a cinlerden ve şeytanlardan bir tâifenin musahhar kılınmış olduğu pekçok âyetle te'yid edilmiştir (bak.: XXVII/17 ve 39, XXXIV/12-13, XXXVIII/36 ve 38).

Buna karşılık Ahkaf sûresinin XLVI/29-34. âyetleri: bir bölük cinin Kur'ân dinlesinler diye Hz Muhammed (s.a.)'e yollanmış, bu kıraati huşu içinde dinleyerek hidâyete ermiş olduklarını ve kavimlerine de müjdeleyici ve korkutucu olarak dönerek onları İslâm'a dâvet etmiş olduklarını beyân etmektedir.

Ayrıca Alkame (r.a.)'den rivâyet edilen bir hadîs: Hz Muhammed (s.a.)'e cinlerin bir dâvetçisinin geldiğini; Peygamberin dâvete icabet ederek cinlere Kur'ân okuduğunu; cinlerin Kendisinden ne tür yemek yemelerini sorduğunu; O'nun da üzerilerine (kesilirken) Allâh'ın ismi okunmuş olan her (hayvan) kemiğin(in) cinlerin yiyeceği, ve her deve tezeğinin de cinlerin hayvanlarının yemi olduğunu söylediğini; bundan sonra da Resûlullah (s.a.)'in kemik ve tezekle tahâretlenmeyi müslümanlara yasaklamış olduğunu göstermektedir (Müslim: *Kitâb-üs Salât*, c.I, s. 332). Ebû Hureyre (Buhârî: *Kitâb-ul Menâkib-il Ensâr*, c.IV, s. 240-241) ve Abdullah bin Mesud'dan da (Ebû Dâvûd: *Kitâb-üt Tahâre*, c.I, s.9) bunu te'yid eden hadîsler rivâyet olunmuştur (Bk. Talât Koçyiğit: *Tercüman Hadîs-i Şerif Külliyyâtı*, c.I, s. 175-179; 1989).

Bu âyetler ve hadîsler Resûlullah (s.a.)'in yalnız insanlara değil cin tâifesine de peygamberlik etmiş ve vahyi onlara da tebliğ etmiş olduğunu göstermeleri bakımından ilgi çekicidirler.

Diğer peygamberlerin hepsinin ya da bir kısmının risâletlerinin cinleri de hedef almış olabileceği varsayılsa bile risâletin bu vechesine âyetle ve hadîsle bu kadar açık bir biçimde yalnızca Hz Muhammed (s.a.)'in risâletinde işâret olunmuştur.

2. Hz Muhammed (s.a.)'e kadar her ümmete bir peygamber gönderilmiş iken (X/47, XVI/36) Cenâb-ı Peygamber (s.a.), Câbir bin Abdullah'dan rivâyet edilen bir hadîsde: "... Benden önceki her Peygamber, özellikle kendi kavmine gönderilmişti; Ben ise *bütün insanlara* gönderildim" demektedir. Bu keyfiyet: "De ki: *ey insanlar*,

şüphe yok ki, ben sizin hepinize Allâh'ın Resûlüyüm..." (VII/158) ve "... (Yâ Muhammed) şüphesiz ki Sen korkutucusun ve her kavme hâdîsin" (XIII/7) âyetleriyle de te'yid ve tahkîm edilmiştir.

Bunlar, Hz Muhammed (s.a.)'in risâletinin Kendi'sinden önceki bütün peygamberler için olduğu gibi tek bir kavme, tek bir ümmete değil de *hakkan* ("de jure") bütün insanlara şâmil olduğunun delîlleridir.

3. Gene Kur'ân'da:

- "Müşriklerin hoşuna (gitse de) gitmese de Resûlünü hidâyetle ve Hakk dini ile, bu dinin bütün dinlerin üstünde olduğunu göstermek üzere göndermiş olan O'dur" (LXI/9), ve kezâ
- "Bugün dininizi kemâle erdirdim, size verdiğim nîmeti tamamladım; size Kendi rızâmla din olarak İslâm'ı verdim" (V/3)

denilmektedir.

Bu âyetler de Hz Muhammed (s.a.)'in risâletinin (hem vasıf, hem de tebliğin şumûlü bakımından) bütün resûllerin risâletlerinin fevkinde, *kemâl üzere* olduğunu tefhim etmektedir.

4. Gene Kur'ân'da: "Furkân'ı, âlemleri korkutmak üzere kuluna indirenin şânı ne yücedir" (XXV/1) ve "And olsun ki Biz Seni ancak *âlemlere rahmet olarak gönderdik*" (XXI/107) denilmekle Hz Muhammed (s.a.)'in risâletinin, gelip geçmiş bütün dinlerin üstünde kemâl mertebesini haiz olan İslâm'ı yalnız insanlara ve cinlere tebliğ etmekle sınırlı olmadığını; aksine: 1) Resûlullah (s.a.)'e *indirilen vahyin mecmuu olan Furkân'ın bütün âlemlere şâmil*, 2) Hz Muhammed (s.a.)'in de yalnızca Arabistan'a değil, yalnızca tüm Dünyâ'ya değil, yalnızca inse ve cinne değil, yalnızca (halkedilmiş ve sayılarının bir rivâyete göre 18.000 diğer bir rivâyete göre de 360.000 olduğu ifâde edilen farklı âlemlerden yalnızca biri olan) Evren'e değil fakat *bütün âlemlere* yâni Hakk'ın yaratmış olduğu her şeye Resûlullâh olarak ba's ve irsâl edilmiş olduğu idrâklere sunulmaktadır.

Bu delîller Hz Muhammed (s.a.)'in risâletinin Evren'in de, evrenselliğin de çok ötesinde bir mânâ ve hüviyyete sâhip olduğunu tefhim etmektedirler.

5. Nitekim, bu delîllere ek olarak, Hz Muhammed (s.a.)'e hitâbeden bir Hadîs-i Kudsi'de de Cenâb-ı Hakk (c.c.): "Sen olmasaydın, Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" buyurmaktadır.

Bu beyân: 1) Hz Muhammed (s.a.)'in varlığı ile âlemlerin feleklerinin yaratılması arasında bir sebep-sonuç ilişkisi bulunduğunu, ve 2) *hilkatin Hakk indindeki Aslî Sebebi'nin ise Hz Muhammed (s.a.)'in Zât'ından başka bir şey olmadığını* tefhim etmektedir¹⁷. **Şüphesiz ki her şeyi hakkıyla bilen yalnız Allâh (c.c.)'dir.**

¹⁷ Hilkatin aslî sebebi Hz Muhammed (s.a.) olduğuna göre Kur'ân dahî bu sebeple nâzil olmuştur. Kur'ân'ı Hz Muhammed'den, Hz Muhammed'i de Kur'ân'dan soyutlamak mümkün değildir. Bu ba-

* * *

---

kımdan son zamanlarda ortaya atılan "Kur'ân'a Göre İslâm" kavramının, en azından, iltibâsa yol açtığı; ve bunun mefhûm-ı muhâlifinden, "Acaba bir de Peygamber'e göre mi bir İslâm var?" sorusunu peşinden sürükleyebildiği göz önünde tutularak bu kabil şüphe ve nifâk doğurabilecek kavramlardan mutlakâ kaçınmak gerektiği idrâki zinde tutulmalıdır!

IV.

HIRİSTİYANLIK İSLÂM İLE BAĞDAŞAMAZ¹⁸

Bugünkü Hıristiyanlık hepsi de Hz İsâ (a.s.)'a dayanan fakat gerek *âmentüleri* gerekse uygulamaları açısından birbirlerinden ayrılan ve kimisi tavır, kimisi yol, kimisi mezheb, kimisi ise bağımsız din görünümlü i'tikâd sistemlerinin bir terkîbidir. Bunlar arasında Katolik¹⁹, Ortodoks, Süryânî, Kıptî, Protestan Kiliseleri bu mozağin en büyük parçalarını teşkil ederler. Bunlardan Katoliklik ve Protestanlık, büyük mâlî güce dayanan saldırgan bir *misyonerlik* fikriyle müteharrik olmaları bakımından da ilgi çekicidirler.

Merkeziyetçiliği, Papa'nın otoritesinin tartışma kabûl etmez olan ve dini şekillendiren üstünlüğü, âlemşümül (evrensel) olma iddiası yâni *misyonerlik* yanı, dinî ve lâdinî organizasyon imkânları, büyük ve gizli para kaynakları ve kendine mahsûs bağımsız toprağı olan devlet statüsü ile Katoliklik, Hıristiyanlık içinde müstesnâ bir yere sâhib bulunmaktadır.

Katolik dini, idâre tarzı bakımından, tıpkı *başkanlık sistemiyle yürütülen bir demokrasi* gibidir. Kilisenin başkanı olan Papa ise görevini yürütürken 1) Rûhulkuds'un ilhâmı altında, ve bu yüzden de 2) lâyuhtî ve 3) lâyüs'el olduğu zannındadır²⁰; yâni, buna göre, kendinden ne bir hatâ sudur eder(!) ve ne de kendisine görevini ifâ tarzıyla ilgili târizkâr bir soru yöneltilebilir.

Bu demokrasinin en üst meclisi ise ruhbânın üst kademelerini teşkil eden kardinallerden ve piskoposlardan oluşan ve Papa'nın çağrısı üzerine toplanan Konsil'dir. Burada Katolik dinini ve îmânını ilgilendiren kararlar *demokratik bir biçimde* yâni oylamayla alınır. Papa'nın başkanlığında toplanan Konsil'de, kardinaller ve piskoposlar îmân umdeleri ve Kilise'nin idâresi ile yürüteceğı politikalar hakkında aldıkları kararlarda hatâsız olduklarına çünkü Konsil'de iken kendilerini yönetenin *Rûhulkuds* olduğuna inanırlar. Hıristiyanlığın başlangıcından bugüne kadar, Katolik Âlemi açısından, 21 *Ökümenik Konsil*²¹ toplanmıştır. Papaların hatâsız olmaları keyfiyeti ise 1870 yılında toplanan I. Vatikan Konsili'nde katılanların oylarıyla, yâni "*parmak he-sabıyla*" hükme bağlanarak bir îmân umdesi mertebesine yükseltiştir.

¹⁸ Ahmed Yüksel Özemre'nin *İslâmda Aklın Önemi ve Sınırı* başlıklı kitabının yakında yayınlanacak olan 3. baskısındaki XXXVI. Bölüm.

¹⁹ Grekçe "*katholikos*": evrensel" kelimesinden türetilmiştir.

²⁰ Papanın " lâyuhtî ve lâyüs'el olduğu" ancak büyük mücadelelerden sonra 1870 yılında I. Vatikan Konsili'nde Papa XIII. Leone'nin *pek demokratik bir biçimde*(!) Konsil'e pek az bir oy farkıyla kabûl ettirebildiğı bir konudur.

²¹ Ökümenik Konsil: Papa'nın başkanlık ettiği, evet mertebesindeki bütün papazların dâvet edilmiş olduğu konsil. Ökümenik, *meskûn* Arz anlamındaki Grekçe *oikoumene* g' den gelmektedir. Ökümenik ayrıca "bütün kiliseleri cem' eden" anlamında da kullanılmaktadır. Ortodoksluk'da *Ökümenik Patrik İstanbul Patriği'dir* demek İstanbul Patriği'nin bütün ortodoks kiliselerinin (Rus, Bulgar, Sırp, Yunan, vs.. gibi bütün yerel kiliselerinin) en üstünde mevki'i var demektir.

Yeni bir îmân umdesi ilân etmek için Papa cenaplarının ille de, ortalama her yüzyılda bir kere toplanabilen, Konsil'in kararını beklemesi gerekmez. Kendisi dahî, Rûhülkuds kendisine ilhâm ettiği zaman, yeni bir îmân umdesi ilân edebilir. Nitekim Papa XII. Pius (1876-1958) Hz Meryem'in etiyle kemiğiyle göğe çekilmiş olduğunu Katolik dininin *yeni bir îmân umdesi* olarak 1950 yılında "Anno Santo"²² münâsebe-tiyle ilân etmiş ve *buna inanmayanların dinden çıkıp doğrudan doğruya Cehen-nem'e gideceklerini bildirmiştir*. Bu çerçevede Katolik Dini'ne *Papalık Dini* demek isâbetli olur. Çünkü semâvî olduğunu iddia eden bu din önce Pavlus'un ve sonra da Papaların beşerî irâdeleriyle şekillenip bugünkü hâlini kazanmış bulunmaktadır.

Hıristiyanlığın Temellerinden: İncîl

Hıristiyanlığın temellerinden biri Hz İsa'nın tebliği ve getirdiği "Hayırlı Haber"dir. Bu hayırlı haber Grekçe'de *eu-aggelion*'dur; bu kelime Almanca'ya "Evangelium" (evangelium diye okunur), İtalyanca'ya "Vangelo" (vancelo d.o.), Fransızca'ya "Évangile" (evanjil d.o.), ve Arapça'ya da "İncîl" olarak geçmiştir.

Hz İsa'ya vahyedilmiş olan otantik İncîl, Hz Muhammed'in uygulamasında olduğu gibi, ânında yazıya geçirilmiş olmadığından elimizde ancak Hz İsa'nın vefâ-tından epeyi zaman sonra çeşitli müelliflerin kaleminden çıkmış, rivâyetlere dayanan ve bu yüzden de çelişkili olan İncîl'ler vardır. Aslında yüzlerce İncîl yazılmıştır. Kili-se bunların yalnız dördünü: *Matta, Markus, Luka ve Yuhannâ İncillerini* müteber ad-detmekte, diğerlerini ise uydurma oldukları iddiasıyla külliyen reddetmekte ve bunları (grekçe *apokrifos*: "bâtınî, gizli" kelimesinden mülhem) *Apokrif İnciller* diye hor-lamaktadır. Elimizdeki incîl nüshalarının en eskisi ise M.S. 280 lerde istinsâh edildi-ği anlaşılan Hz İsa'nın ve havârîlerinin konuştukları Arâmîce değil Grekçe bir nüshadır²³. Zâten Hz İsa'nın kullandığı Arâmî dilinde yazılmış hiçbir İncîl günümüze ulaşmış değildir. Bir de 1945 yılında Mısır'da keşfedilmiş ve M.S. 340 dolaylarında istinsâh edilmiş olduğu tesbit edilmiş olan Kıptîce "*Azîz Toma'ya Göre İncîl*" vardır. Fakat bu İncîl de apokrif bir İncîl'dir²⁴.

Hıristiyanlık bu Hayırlı Haber'in menşeinin Ahd-i Atîk'de, M.Ö. VIII. yüzyıl-da yaşamış olan İsrail Peygamberi Eş'iyâ'nın kitabında bulunduğu inancındadır. Buna göre Hayırlı Haber'i getiren "aslî vatanlarından uzak kalanların kurtuluşunu ve Hakk-'ın Melekût'unun tecellî etmesinin yakın olduğunu" müjdelemektedir²⁵. Hz İsa ise, Markus İncîli'ne göre²⁶: "Rabb'in Hayırlı Haberini tebliğ ediyor ve: *Zaman kemâle erdi ve Rabb'in Melekûtu yakınlaştı. Artık tövbe edin ve bu Hayırlı Haber'e inanın*" diyordu.

²² Anno Santo: Katoliklerin her 50 yılda bir kutladıkları Mukaddes Yıl.

²³ İncillerin târihi için Bk. VII. Bölüm: İncillerin Târîhi.

²⁴ Bk. Ahmed Yüksel Özemre, *Toma'ya Göre İncîl ya da Hz İsa'nın 114 Hadîsi*, 2. baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002.

²⁵ *Ahd-i Atîk*, Eş'iyâ Bölümü 40/9 ve 52/7. Bunu hem zahîrî ve hem de bâtınî mânâda yorumlamak mümkündür.

²⁶ *Markus'a Göre İncîl* 1/14.

Hz İsa'nın tebliğ ettiği bir başka Hayırlı Haber de *Azîz Yuhannâ'ya Göre İncîl'de* bulunmaktadır²⁷: "Rabb'bime dua edeceğim ki sizlerle ebediyyen beraber olması için size bir başka *Parakleitos*²⁸ göndersin...", "Parakleitos geldiğinde beni te'yid edecektir", "O zuhur ettiği zaman hepimizi Hakikat'a ulaştıracaktır; zîrâ o kendiliğinden lâf etmeyecek ama *bütün işittiklerini tebliğ edecek* ve gelecekte olacak olanları da bildirecektir."

Hıristiyanlık'da Allâh'a İmân

Hıristiyan Teolojisi'nin temelindeki Allâh kavramı 15 maddede özetlenebilir²⁹:

- 1) Allâh Bir ve Tek (Vâhid ve Ahad) olan, mutlak kemâle sâhib, Ezel'den Ebed'e *Zâtı ile kâim* olan Varlık'dır.
- 2) Allâh mânevî bir Zât'dır.
- 3) Allâh her şeyi bilen, her şeye kâdir olan ve daha birçok ulu sıfata sâhib bulunan Azîz'dir.
- 4) Allâh bu âlemi yokdan var etmiştir.
- 5) Allâh'ın bu âlemi yaratmada bir gâyesi vardır. Allâh bu âlemi muhâfaza ve idâre etmektedir; onu yok etme ve yeniden hayat verme gücü ancak onundur.
- 6) Ahlâkı yaratan Allâh'dır.
- 7) Ahlâk kurallarını insanlara açıklayan, gönüllerine yerleştiren Allâh'dır.
- 8) Allâh iyilerin ecirlerini bu Dünyâ'da ve Âhîret'de vererek ve kötülerini de cezâlandırarak ahlâk kurallarına uyulmasına nezâret eder.
- 9) Allâh Kendisi'ne ilticâ edenleri, bilhassa mûcizeleri aracılığıyla, üzüntü ve tehlikelerden korur.

²⁷ *Yuhannâ İncîli*: 14/16, 15/13.

²⁸ "Parakleitos" grekçe bir kelimedir. İki ayrı okunuşa göre, etimolojik olarak, "Kendisi için çokça hamd edilmiş" (Arapçası: Ahmed, Muhammed) ya da "Şefaâtçi" yâhut "Avukat, yâni Hakk'ı müdafaa eden" demektir. Hıristiyan Âlemi, "Parakleitos" kavramının doğrudan doğruya Hz Muhammed'i işâret edebileceği bilinciyle, kelimenin bu anlamlarına hiç i'tibâr etmeyerek bunu sonradan "Konsolatör: Telselli edici" kelimesiyle ikâme etmiş ve bütün beşerî vasıflarından tecrid ederek Rûhülkudüs ile eş tutmuştur.

²⁹ Mukâyese için *Bk. H. Von Glasenapp: Les Cinq Grandes Religions du Monde*, Payot, Paris, 1954.

- 10) Allāh, Târih boyunca, mubârek insanlar aracılığıyla tebliğini ilân ettirerek Kendi'ni izhâr etmiştir.
- 11) Allāh Rahmet'iyle insanın günâhını, hatâsını bağışlar ve onu ızdırâbdan kurtarır.
- 12) Allāh: Baba, Oğul ve Rûhülkuds diye üç ayrı zâttan oluşan Bir'dir. Allāh bâkire Meryem'den doğan Mesih İsâ'nın zâtında Kendi'ni insan kılmıştır. (*Teslis Akîdesi*).
- 13) Bu bakımdan Bâkire Meryem Allāh'ın annesidir (*Theotokos*).
- 14) Allāh Âdem'in ilk günâhı dolayısıyla *doğuşdan i'tibâren günâhkâr olan bütûn insanların* kurtuluşu için Oğlu Mesih İsâ'yı göndermiş ve inananların günahlarının bedeli olarak O'nu çarmıhta kurban etmiştir.
- 15) Allāh'ın Oğlu İsâ ve onun halîfeleri olan Papalar, Allāh adına, günahları affetmeye yetkilidirler.

İslâm'ın tenzihî Allāh kavramı, Kur'ân'da CXII. sûre olan İhlâs sûresi ile bildirildiği şekliyle, Hıristiyanlığın Teslis Akîdesi ile de, Allāh'ın ete kemiğe bürünüp İsâ sûretinde bir Dünyâ hayatı geçirmesi ile de, Allāh'dan başka bir kimsenin günahları affetmesiyle de aslâ ve aslâ bağdaşamaz. Teslis de, İsâ'ya Allāh demek de, Hz Meryem'in gerçek anlamda Allāh'ın Annesi (*Theotokos*) addedilmesi de İslâm nazarında *düpedüz şirkdir*.

Günâhın Menşei ve Beşerin Selâmeti

Papalık Dini'ne göre: Hz Âdem ve Hz Havvâ'nın Cennet'ten çıkarılmalarına sebep olan "Allāh'ın emrine uymamış olmaları" keyfiyeti ilk günâhı teşkil etmiştir. Bu ilk günâhın seyyiesini bütün insanlar çeker; herkes Dünyâ'ya bizâtihi günâhkâr olarak gelir; vaftiz olamadan yâni vaftizin insana sağladığı hıristiyan cemaatine katılma kudsîyetini(!) kazanmadan ölen kimse (isterse bir haftalık bir bebek olsun) doğrudan doğruya Cehennem'e gider; insan kılığına bürünmüş olan Allāh'ın Oğlu Mesih İsâ Allāh'ın hükmi ezelisine göre Allāh ile beşeriyetin arasını bulmak üzere Dünyâ'ya gelmiş ve ölümü de Dünyâ'daki günâhların kefâreti olmuş, beşere ilâhî selâmet yolu ancak bu sûretle açılmıştır. Bu bakımdan Kilise'nin dışında hiç bir selâmet imkânı yoktur.

Hâlbuki İslâm'a göre beşer Dünyâ'ya 1) günâhsız, ve 2) İslâm fitratı üzere doğmuş olarak gelir; onu sonradan anası ve babası Yahûdî, Mecûsî veyâ Hıristiyan yaparlar³⁰. Ayrıca, Kur'ân'da:

³⁰ Tirmizî'nin, Müslim'in ve Buhârî'nin hadîs kitaplarında kaydedilmiş olan bir hadîs. Bk. Cemâl Uşşak: *Kütüb-i Sitte'den Seçilmiş Hadîsler*, 2. basım, Hadîs No. 1056, Yeni Asya Yay., İstanbul/1995).

- ".. Hiçbir günâhkâr başkasının günâh yükünü yüklenemez" (VI/164, XVII/15, XXXV/18, XXXIX/7, XLIII/38);
- "De ki: Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorumlu değiliz" (XXXIV/25)

denilmektedir. Bu bakımdan, İslâm'da, kimse kimsenin günâhını yüklenemez ve günâhlarına da kefâret teşkil edemez. İslâm'a göre Cennet de Cehennem de belirli dinî grupların inhisârında değildir, nitekim Kur'ân'da:

- "Şüphe yok ki inananlar ile Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbîîlerden Allâh'a ve âhîret gününe inananlar ve iyi işler yapanlar için Rabb'larının katında ecirler vardır; onlar için artık korku yoktur ve onlar mahzûn da olmayacaklardır" (II/62)

denilmektedir. Bu âyet beşerin ilâhî selâmete nâil olmasını: 1) Allâh'a îmân, 2) Âhîret gününe îmân, ve 3) İyi (yâni Allâh'ın ve peygamberlerinin direktifleri doğrultusunda) işler yapılması şartlarına bağlamaktadır.

Öte yandan, gene İslâm'a göre, Hz Âdem beşeriyetin ilk peygamberidir. Cennet'de Allâh'ın emrine uymaması şeklinde tecellî eden dalgınlığı Allâh'ın hikmetine ve "İlâhî Kader ve Kazâ"ya uygun olarak vuku bulmuştur. Bu, beşerin Yeryüzü'nde çoğalmasının ve iyi ile de kötünün tefrik sebebini teşkil etmiştir. Bunda tefekkür etmesini bilenler için nice ibretler vardır (XXX/20-21). Hz Âdem ise kusurunu idrâk ederek tövbe etmiş; Hz Allâh da Kendi'ne lâayık gördüğü Tevvâb ve Rahîm isimlerinin hürmetine Âdem'in tövbesini kabûl ederek günâhını affetmiştir (II/37). Zîrâ Allâh ihlâs ile yapılan bütün tövbeleri kabûl eder (*Bk.* meselâ: IX/104 ve 112), ve tövbe edenleri de sever (II/222).

Hz İsa'nın Vefâtı ve Âhîret'deki Rolü

Kilise'nin resmî İncîl'leri Hz İsa'nın çarmıha gerilerek öldürüldüğünü, ölümünün üçüncü günü yeniden dirilmiş olduğunu, ve kısa bir müddet daha yaşadıktan sonra da etiyle kemiğiyle göğe çekilmiş olduğunu, Cezâ Günü'nde de Allâh'ın kendisine vermiş olduğu yetki ile bütün insanları muhâkeme edip cezâ ve mükâfatlarını vereceğini bildirmektedirler³¹.

Hâlbuki İslâm'a göre Hz İsa çarmıhta ölmemiştir. Bu husûsta Kur'ân'da:

- "Onlar O'nu (yâni Hz İsa'yı) katletmediler de salbetmediler de; ama bu onlara öyle göründü. O'nun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı ka-

³¹ *Bk.* Meselâ: *Matta'ya Göre İncîl*: 24-25, 29-43, 46. Kezâ, Th. Rey-Mermet: *Croire Pour Une Redécouverte de la Foi*, Droguer & Ardant, Limoges, 1981.

rarsızlık içindedirler. Bu husûsta onların zanna uymaktan başka bir bilgileri yoktur ve O'nu kesin olarak öldürmemişlerdir" (IV/157)

ve kezâ

- "Her nefis ölümü tadar ve sonra Biz'e rücû' eder" (XXIX/57)

buyurulmaktadır. Ayrıca bir Hadîs-i Kudsî'de de:

- "... İnsanların Dünyâ'ya aslâ dönmeyecekleri hükmü şüphesiz önceden tarafımdan verilmiştir..."³²

denildiğine göre Hz İsa'nın vefâtı çarmıh üzerinde olmamış, ve kendisi de katledilmemiştir; yâni Hz İsa, ölümü tabîî vefâtıyla tatmıştır; tekrar Dünyâ'ya dönmesi ise, sözü edilen Hadîs-i Kudsî dolayısıyla, yalnızca bir hristiyan masalıdır. Ayrıca gene Kur'ân, Cezâ Günü için:

- " O gün mülk Allâh'ındır. İnsanlar arasında hüküm verir..." (XXII/56)
- "Ve sana Cezâ Günü'nün ne olduğunu ne idrâk ettirir? Sonra gene sana Cezâ Günü'nün ne olduğunu ne idrâk ettirir? O gün hiç bir nefis bir başka nefse bir şey veremez. O gün emir Allâh'ındır" (LXXXII/17-19)

beyânlarıyla Cezâ Günü'nde insanları muhâkeme edecek olanın Hz İsa değil, bizzat Hz Allâh (c.c.) olacağını ilân etmektedir.

Günâhların Affı

Yuhannâ İncîli'nde Hz İsa'nın ağzından Havârilere: "... Günâhlarınızı affedeceğiniz kimselerin günâhları af olunacaktır. Günâhlarınızı affetmeyeceğiniz kimselerin günâhları ise af olunmayacaktır" (20/23) denilmektedir. Buna dayanarak Papalık Dininde ruhbân sınıfının Baba, Oğul ve Rûhülkuds adına mü'minlerin günâhları hakkındaki îtiraflarını dinleme ve bu günâhları ya hemen ya da papazın tâyin edeceği belirli bir riyâzatın ifâsından sonra affetme, veyâhut da hiç affetmeme yetkisi vardır. Protestanlarda ise îtiraf ve günâhları af yetkisi yoktur.

İslâm'da ise günâhları îtiraf etmek yerine günâhlardan tövbe etmek vardır; ve tövbe de îtirafdan çok farklıdır. Ayrıca günâhlar ancak Allâh tarafından bağışlanabilir ve tövbeler de ancak Allâh tarafından kabûl edilir. Nitekim Kur'ân'da:

- "... Ve günâhları Allâh'dan başka kim bağışlayabilir ki..." (III/135)

³² Cemâl Uşşak, A.g.e., Hadîs No. 1005.

- "... Andolsun ki Allāh tövbeleri kabûl eden ve merhameti sınırsız olan-
dır" (II/37)
- "O'nun (yâni Allāh'ın) huzurunda O'nun izni olmadan kim şefaet edebilir
ki?"(II/255)

denilmekle günâhları bağışlama yetkisinin yalnızca Allāh'ın tasarrufunda bulunduğu, ve tövbeleri Allāh'ın kabûl ettiği anlaşılmaktadır.

Allāh İle Beşer Arasındaki Araçlar

Papalık Dinine göre beşer ile Ulûhiyyet arasında: 1) Hz İsâ, 2) ruhbân sınıfı ile 3) ikonalar **aracılık eder**. Bu husûsta Papalık dini ile Ortodoksluk aynı inanca sâhibtir. Fakat Luther-ci ve Calvin-ci Protestanlık ikonalara müsâmaha etmemektedir.

Papalık dinine göre ikonalar ibâdetin ayrılmaz bir parçasıdır. M.S. 787 târihinde İznik'de toplanmış olan II. İznik Konsili'nde alınmış olan karara göre:

*"... İster Rabb'bımız Allāh ve Kurtarıcımız olan Mesih İsâ'nın olsun ister Al-
lāh'ın mukaddes Anası pâk Hanımefendimiz'in (yâni Hazret-i Meryem'in) ol-
sun, isterse de mukaddes meleklerin ve azîz ve tekrîme lâyük insanların olsun,
hepsinin de azîz ve kıymetli ikonaları kiliselere... evlere, yolların üzerine yer-
leştirilmelidir. Çünkü bu ikonalar aracılığıyla onların tasvîrlerini gördüğü
her sefer, insan bu tasvîrlerin aslını hatırlamak için şevk kazanmakta, onlara
karşı daha büyük bir aşk duymakta ve onları her seyredişinde onları öperek
ta'zîz ve tekrîm etmek yönünde tahrîk olunmaktadır... çünkü ikonaya gösteri-
len saygı onun aslına yönelir ve ikonayı ta'zîm ve tekrîm eden aslında orada
tasvîr olunan zâtı ta'zîm ve tekrîm etmiş olur"³³*

Papalık Dini ile İslâm arasındaki bağdaşmazlığın önemli bir cüz'ü de İslâm'da ruhbân sınıfının bulunmayışıdır. Bu husûsda Kur'ân'da:

- "Sonra onların izleri üzerine peygamberlerimizi gönderdik ve onların ar-
dından da Meryemoğlu İsâ'yı yolladık; ve O'na İncîl'i verdik ve O'na u-
yanların gönüllerini yumuşak ve merhametli kıldık; ve ruhbânlığı onlara
farz kılmadık ama onlar ancak Allāh'ın rızâsını kazanmak için bunu ken-
dileri îcad ettiler ama onun hakkına da gereği gibi riâyet edemediler. On-
lardan inananların mükâfatlarını verdik ama onların çoğu buyruktan
çıkıştır" (LVII/27)

³³ Olivier Clément: *L'Eglise Orthodoxe*, 2. Baskı, s.105-109, PUF, Paris,1965.

denilmektedir. Papalık Dini mensûblarının ikonalarından medet ummalar karşısında Kur'ân, put saydığı herşeye karşı ta'zîz ve tekrîmde bulunanların ahvâlini de şöyle haber vermektedir:

- "Biliniz ki hâlis din Allâh'a aittir. Onu bırakıp da kendilerine bir takım dostlar edinenler: *Biz onları yalnızca bizi Allâh'a yakınlaştırsınlar diye ta'zîz ve tekrîm ediyoruz* derler. Muhakkak ki Allâh, ihtilâfa düştükler şey hakkında aralarından hüküm verecektir. Şüphesiz ki Allâh yalancı ve inkârcı kimseye hidâyet etmez! "(XXXIX/3).

İslâm'ın put nev'inden her şeye karşı derin bir nefreti vardır ve bu, Kur'ân'da pekçok âyet aracılığıyla beyân ve te'yid edilmiştir.

Sonuç

1962-1965 arasında toplanmış olan II. Vatikan Konsili, Katolik Âlemi günün îcâblarına uydurmayı (yâni *güncelleştirme*'yi, İtalyanca'sıyla: *aggiornamento*'yu) hedef almıştı (Papalık Dini, Protestanların zuhuruna sebep olan hâdiseleri çağrıştıracak diye *reform* kelimesinden hoşlanmaz). Bu çerçeve içinde Papalık Dini'nin diğer dinlerle ve özellikle de Yahudilik ve İslâm ile ilişkilerinin daha açık, daha müsâmahakâr ve daha çok diyaloga dayalı olması önerilmişti. O târihlerden bugüne kadar "Dinler Arası Diyalog" Vatikan'ın kuvvetli bir propaganda vâsıtası olmuştur. Şimdiye kadar vuku bulmuş olan bu kabil toplantıların çoğunda Vatikan temsilcileri, açıklık ve müsâmaha perdesi arkasında, hep kendi safına çekebileceklerini zannettikleri müslümanları îmân umdeleri konusunda *tâvizkâr bir "hoşgörü" hâlet-i rûhiyesine* sokmağa gayret etmişlerdir. Hâlbuki Papalık Dini ile İslâm arasında tâviz ve müsâmaha kabûl etmeyen pekçok zıddiyet vardır ki bu yüzden ne kadar Dinler Arası Diyalog toplantısı yapılırsa yapılsın, îmân umdeleri açısından, Papalık Dini'ni İslâm'a ve İslâm'ı da Papalık Dini'ne değil ircâ etmek değil yakınlaştırmak bile mümkün değildir!

Bir kere Papalık Dini *semâvî* olmak iddiasında olan ama îmân umdeleri Konsiller'de parmak hesabıyla kabûl edilmiş olan *beşerî ve demokratik* bir dindir. İslâm ise eksiksiz ve kemâl üzere olduğu için herhangi bir değişiklik kabûl etmeyen bir dindir. Bu husûs özellikle Kur'ân'da:

- "...Bugün sizin için *dininizi kemâle erdirdim* (dininizde eksik gedik bırakmadım), üzerinize nîmetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim..."(V/3)

âyetiyle bellidir.

1. Hıristiyanlığın "Teslis Akîdesi" de Hz Meryem'e, gerçek anlamda, (hâşâ!) Allâh'ın Annesi (*Theotokos*) vasfının yakıştırılması da İslâm'ın İhlâs sûresiyle beyân edilen Allâh anlayışı ile aslâ ve aslâ bağdaşmaz.

2. Papalık Dini'ne göre herkes günâhkâr doğmaktadır; ilâhî selâmet ise ancak vaftiz edilmişlere mahsûstur; Hz İsa'nın çarmıhta can vermiş olması beşeriyetin Hz Âdem'in işlemiş olduğu ilk günâhın kefâreti olmuştur. İslâm'da ise herkes İslâm fıtratı üzerine ve günâhsız doğar; Allâh'a ve Âhîret Günü'ne inanıp iyi işler yapanlar ilâhî selâmete kavuşur; kimse kimsenin günâhını yüklenemez ve kimse kimsenin günâhına kefâret olamaz.

3. Hıristiyanlığa göre Hz İsa çarmıh üzerinde ölmüş ve üç gün sonra dirilmiştir; Rûz-i Cezâ'da (Âhîret'de Cezâ Günü'nde) herkesin cezâsını ve mükâfatını O verecektir. Hâlbuki İslâm'a göre Hz İsa çarmıh üzerinde ölmemiştir, O'nu şehid etmemişlerdir. Tabîî ölümüyle ne zaman öldüğü bilinmemektedir ama etiyle kemiğiyle dirilmiş de değildir. Çünkü Allâh etiyle kemiğiyle ölmüş birinin bir kere daha Dünyâ'ya dönmeyeceğini vaad etmiştir. Rûz-i Cezâ'nın sâhibi ve hâkimi yalnızca Allâh'dır. O gün emir yalnızca O'na aittir. Peygamberlerin, o da Allâh izin verdiği takdirde (II/255), Allâh'ın huzurunda yalnızca şefaât etmeleri mümkündür.

4. Papalık Dini'nde Allâh ile insanlar arasında ruhbân sınıfı bulunmaktadır. Bunların mü'minlerin günâhlarını affetmek yetkisi vardır. Hâlbuki İslâm'da ruhbân yoktur; ayrıca kimsenin de kimsenin günâhını affetmek yetkisi yoktur. Günâhlar ancak ihlâsla tövbe etmekle Allâh'ın da Tevvâb ismi hürmetine bu tövbeleri kabûl etmesiyle, ya da Allâh'ın özel bir lûtfu ile silinebilir.

5. Papalık Dini'nde ikonaları ta'zîm ve tekrîm etmek ibâdetten bir cüz'dür ve, aynen, bu ikonaların temsil ve tasvîr ettikleri kudsî zevâtı ta'zîm ve tekrîm etmek gibidir. İslâm'da ise bu kabil bir davranış, dayandığı felsefe ve bahâneler ne olursa olsun kerîh bir putperestlik ve şirkden başka bir şey değildir.

Bu i'tibârla "*Dinler Arası Diyalog*" toplantılarına katılanların bu husûslarda fevkalâde bilgili, şuurlu ve uyanık olmaları ve bunlara aykırı halleri ise yüksek sesle ilân ederek, sonunda, Kur'ân'ın: "*Sizin dininiz size, benim dinim de bana!*" (CIX/6) hükmüne göre hareket etmeleri başlıbaşına bir cihâd olacaktır.

* * *

V.

"HİRİSTİYAN TOPRAĞINDA İSLÂMİYET"
MESELESİ VE DÂRÜ-L HARB³⁴

İslâmiyet'in Temel İlkeleri

Pekçok müslümanın, hıristiyan ülkelerinde yaşayıp hayatlarını kazanmakta olduğu günümüzde zaman zaman ortaya atılan "Hıristiyan Toprağında İslâmiyet Me-selesi" hem politik ve hem de sosyal açılardan önem kazanmış bulunmaktadır. İslâ-miyet'in temel ilkelerini ve bu dinin Yahudilik ve Hıristiyanlık ile olan ilişkilerini kı-saca hatırlatmaksızın bu meselenin mâhiyeti hakkında objektif ve âdil bir tarzda fikir yürütmek mümkün değildir.

İslâm dininin gerçek kaynakları: 1) Dört büyük melekten biri olan Hz Cebrâil (a.s.)'ın aracılığıyla İslâm Peygamberi Hz Muhammed (s.a.)'e vahyedilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm ile 2) Sahîh Hadîsler'dir. Sahîh Hadîsler: 1) Rabb-ül Âlemiyn'in mah-lûkatına karşı vaadlerine ya da mahlûkatın Rabb'a karşı vazife ve ilişkilerine ait Kur'ân'da yer almamış olan bir sırrı ya da bir hikmeti, 2) Kur'ân'ın bir âyetinin bizzat Hz Peygamber tarafından yapılmış olan açıklamasını, 3) Namaz ve sair ibâdetlerin Kur'ânda açıklanmamış olan ayrıntılarını, 4) Hz Peygamber'in müminlere tavsiye et-tiği bir davranış biçimini, ve 5) Hz Peygamber'in hayatındaki olaylara şahit olanların bu konulardaki rivâyetlerini dile getirir.

İslâmiyet Ahd-i Atîk'in peygamberlerini ve Hz Meryem oğlu Mesîh Hz İsâ'yı gerçek peygamberler olarak te'yid ve tahkîm, ve bunlara hürmeti telkin eder (III/42-49; XIX/16-35; IV/163-165); *Bir ve Tek bir İlâh'ın* yâni Allâh'ın varlığını da ilân eder. Olgun bir müslüman için din: *"Allâh'ın hukûkunu ve Allâh'ın mahlûkatının hu-kûkunu teslim etmek ve bunlara riâyete etmekten, yâni Şerîat'a uymaktan ibârettir."*

Bütün İslâm ahlâkı da, bir bakıma, 1) ilâhî düzeyde *Allâh'ın her türlü kaydın ötesinde kalan Birliğine saygı*, ve 2) sosyal düzeyde de *başkalarının hakkına saygı*, yâni *adâlete riâyete* ile özetlenebilir (IV/58, 135; V/8; XVI/90).

Kur'ân-ı Kerîm İsrâil peygamberlerinin ve Hz İsâ'nın öğretilerinin doğruluğu-nu teslim ve te'yid ettiği gibi bütün bunların doğruluğunu da garanti eder (III/3; V/46-48). Ama aynı zamanda da, yahudi ve hıristiyan cemaatlerinin dinî ilkelerinde zamanla belirmiş olan sapmaları ve sapkınlıkları da dramatik bir biçimde ortaya ko-yar. Bu ise vahyolunan dinin başka şey, bu dinin insanlar tarafından güncel hayata

³⁴ "Dârü-l Harb" ile ilgili kısım hâric, "Çağrışım" dergisinin Nisan 1993 tarihli ve kezâ "Kubbealtı Akademi Mecmuası"nın Nisan 1995 sayılarında yayınlanmıştır.

yansıtılmasının ise bambaşka bir şey olabilmesinden kaynaklanmaktadır. Zirâ en basit gözlemler bile bir dinin mensûblarının nefsânî davranışlarının, peygamberlerin öğretilerinin öngördüğü ve O'nların örnek hayatlarının telkin ettiği davranış biçimlerine ve ilkelerine sık sık galebe çalabildiğini açıkça göstermektedir. İslâm cemaatinin de bu bakımdan, maalesef, bir istisnâ teşkil etmediğini itirâf etmek gerekir.

Târih içinde (diğer dinlerde de olduğu gibi) İslâmiyet'te de bâzı aşırı reaksiyoner gruplar ortaya çıkmış ve bunlardan bâzıları, günümüzde de olduğu gibi, yeni ve saldırgan fırkalar şeklinde organize olmuşlardır. Bu türden fırkalar Kur'ân-ı Kerîm'in temkin ve îtidal dolu tavsiyelerinin ya da Cenâb-ı Peygamberin örnek hayatının gerçekten de bilinçle ve bilgiyle izlenmesi sonucu değil, fakat nefsânî bir dürtüyle: ya 1) Kur'ân'ın ve Sahîh Sünnet'in *sübjektif, tarafgir ve yanlış bir yorumunun izlenmesiyle*, ya da daha kötüsü, 2) bir takım tahakküm içgüdülerinin tatmîninine İslâm'ın *haksızca ve adâletsizce* bahâne edilmesiyle oluşmuştur.

"Hıristiyan Toprağında İslâmiyet" meselesiyle ilgili olarak önce müslümanların hıristiyan toprağında, dinlerinin emirlerinden ödün vermeksizin, hıristiyanlarla birlikte ahlâkî uyum içinde bir hayat sürebilmeleri husûsunda dinî îmân düzeyinde doktrin açısından engeller bulunup bulunmadığını tesbit etmeğe çalışacağım. Ama bu meseleye el atmadan önce de Kur'ân'ın *Ehl-i Kitâb* olarak isimlendirdiği yahudilerin ve hıristiyanların müslüman toprağındaki *ahlâkî ve hukûkî statülerini* gözden geçirmek istiyorum.

Ehl-i Kitâb'ın Müslüman Toprağındaki Ahlâkî Ve Hukûkî Statüleri

Yahudileri ve hıristiyanları ifade etmek üzere kullanılan "Ehl-i Kitâb" deyimini Kur'ân'da kırk kadar yerde geçmektedir; ayrıca Sâbiûler de, Yahudiler ve Hıristiyanlar ile birlikte, Allâh'a ve Rûz-i Cezâ'ya inananlar ve sâlih amel sâhibleri olarak zikredilmektedirler:

- "*Şüphesiz yok ki inananlar ile Yahudiler'den, Hıristiyanlar'dan ve Sâbiûler'den Allâh'a ve âhiret gününe inananlar ve iyi işler yapanlar için Rabb'lerinin katında ecirler vardır; onlar için artık korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır*" (II/62).

Bu âyet-i kerîme, çok kimsenin peşînen vehmettiklerinin ve ideolojilerini dine dayandırmayı yeğleyen, ve bu sebebden ötürü de dinci denilen, saldırgan bâzı aşırı grupların da yaymağa çalıştıklarının aksine, Cennet'in yalnızca Müslümanlar'a tanınmış bir imtiyaz olmadığını ve Yahudiler, Hıristiyanlar ile Sâbiû'lerde Allâh'a ve âhiret gününe inananların ve iyi işlerde bulunanların da Cennet'e dâhil olup korku ve hüzünden âzâde olacaklarını açıkça beyân etmekte ve müjdelemektedir.

Kur'ân, Müslümanları *Ehl-i Kitâb'a karşı müsamahalı ve affedici* olmağa da dâvet etmektedir:

- "*Ehl-i Kitâb'dan çoğu, Gerçek kendilerine apaçık belli olduktan sonra bile surf içlerindeki hasedden dolayı sizleri îmânınızdan döndürüp kâfir olmanızı arzu ederler. Allâh'ın emri gelinceyedek **affedin ve müsâmaha gösterin!** Şüphe yok ki Allâh'ın gücü her şeye yeter*" (II/109).

Kur'ân ayrıca şunu da bildirmektedir:

- "*Ammâ (Ehl-i Kitâb'ın) hepsi de bir değildir. Ehl-i Kitâb'dan doğruluk üzere bulunan bir bölük vardır ki bunlar geceleri Allâh'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanırlar. Allâh'a ve âhiret gününe inanırlar, insanlara iyiliği emrederler, onları kötülükten men ederler. Onlar sâlih kişilerdendir*" (III/113-114).

İnananlar birbirlerini bırakıp da başkalarını dost edinmeğe kalkışmamalıdır (III/118); yalnızca sabırlı olmakla kalmayıp birbirlerine sabrı tavsiye de etmelidirler (III/200; CIII/3); eğer bir Müslüman Ehl-i Kitâb'dan kimseler ile tartışmak zorunda kalırsa bunu, zâlimleriyle hâriç, en nâzik şekilde yapmalıdır (XXIX/46).

Müslümanların (Şerîat'ın getirmiş olduğu gıdâ yasaklarına uymak şartıyla) Ehl-i Kitâb'ın kendilerine ikrâm ettiği gıdâlardan yemeleri de, Müslümanların yemeklerinden Ehl-i Kitâb'ın yemesi de; mehirlerini vererek Ehl-i Kitâb'dan inanan, nâmus ve iffet sâhibi kadınlarla evlenmek de Müslümanlara helâldir (V/5).

İslâm, inananların davranışlarını: 1) *Kur'ân'a* ve 2) Hz Peygamberin hayatını ve davranış biçimlerini nakleden *Sünnet'e göre âyarlamalarını* ister. Allâh müslümanlara başkaları ile (ve dolayısıyla da Ehl-i Kitâb'dan kimseler ile de) olan ilişkilerinde adâleti, lûtuf ve keremde bulunmayı ve yakınlarla ihtiyâçları olan şeyleri vermeyi emreder (XVI/90).

Allâh müslümanların, kendilerine selâm verildiği zaman, bu selâma daha güzel bir sözle ya da aynı sözlerle cevap vermelerini (IV/86), (amân dileyen ve himâye talebinde bulunan) *müşriklere bile* amân vermeyi ve himâyeyi esirgememeyi emreder (IX/6); Müslümanların, kendileriyle din husûsunda savaşmayan ve onları ülkelerinden çıkarmayanlara karşı iyilikle, insafla, adâletle muamelede bulunmalarını da men etmez (LX/8); bir topluluğun diğer bir topluluktan daha çok ve üstün olmasından (cesâret alarak ve tamah ederek) yeminleri bozmayı (ve bunlara gadr etmeyi) yasaklar (XVI/92). Allâh adâleti, ihsânı ve yakınlarla ihtiyâçları olan şeyleri vermeyi emreder; apaçık çirkin olan ve kötü görünen şeyler ile haksızlığı (XVI/90), insanlar arasında nifâk sokmayı (IX/73), nefsin isteklerine uyararak adâletten sapmayı (IV/135), Allâh'ın başkaları hakkındaki lûtuf ve kereminden ötürü bunlara hased etmeyi (IV/32); ribâ yiyerek yaşamayı (III/130); mâsum birisine işlemediği bir suçu yakıştırmayı (IV/112); dört tanık göstermeksizin nâmuslu kadınlara iftirâ etmeyi (XXIV/4); başkaları ile alay etmeyi, başkaları hakkında kötü zanda bulunmayı, başkalarının ayıplarını ve gizli işlerini arayıp bunların peşinde koşmayı, başkalarını çekiştirmeyi (XLIX/11-12) men eder.

Bütün bu âyetler pekçok hadîs tarafından da te'yid edilmektedirler. Hz Peygamber inananların komşuları ile anlaşmaları ve ahenk içinde yaşamaları üzerinde bilhassa ısrâr etmiş ve *dinin komşuya zarar vermeyi men ettiğini* ifâde etmiştir. Meşhûr birkaç hadîsde:

- "*Cebrail Aleyhisselâm komşu hakkında bana öylesine tavsiyelerde bulundu ki komşu da mirasa girecek sandım...*" (Süyûtî: *Al Câmi'-al Sagıyr*, 2. cild; Mısır Bulak baskısı, H. 1286);
- "*Aldatan bizden değildir; hiyle-düzen yapan Cehennem'dedir*" (A.g.e.),
- "*İyilik edilmeğe lââyık olsun, olmasın herkese iyilik et! Lââyık olana rastlarsan ne âlâ! Lââyık olmayana iyilik edersen sen iyilik eden birisin. İyisin ya! Bu da sana yeter*" (A.g.e.) denilmektedir.

Bütün bunlar Ehl-i Kitâb'ın (ve hattâ müşriklerin) Müslüman toprağındaki statülerinin *Müslümanlar açısından* ahlâkî çerçevesinin temellerini oluşturmaktadır. Bu statünün hukûkî vechesine gelince, bunu tesbit eden ilk belge şarkiyatçıların "*Medine Anayasası*" diye isimlendirdikleri ve Hz Peygamberin hicretinden hemen sonra M.S. 622 ya da 623 de Medine Müslümanları ile Medine'deki Yahudiler ve müşrikler arasında imzalanmış olan antlaşmadır³⁵.

Bu, 47 maddeden oluşan fevkalâde önemli bir *siyasî metin* niteliğindedir. Medine'yi iyi örgütlenmiş bir devlet statüsüne yükselten bu metin devlet ile Medine sâkinlerinin birbirlerine karşı haklarını ve sorumluluklarını tanımlamaktadır. Bu anayasanın kaleme alındığı zaman Müslümanlar Medine nüfusunun ancak yedide birini, üç kabîleye bölünmüş olan Yahudiler ise yarıdan biraz fazlasını oluşturmaktaydılar. Geri kalanlar ise henüz İslâm'ı kabûl etmemiş olan araplardı. Ancak şehrin başlıca iki arap kabîlesi arasındaki kavga dolayısıyla bölünmüş olan Medine ahâlisi sonu gelmeyen bir çekişme içinde bulunmaktaydı.

Bu anayasa kabîleler arasındaki düşmanlığa son veriyor, şehirde sulh ve sükûnu tesis ediyor, ister yahudi ister arap olsun bütün ahâliyi şehri muhtemel düşmanlara karşı savunmakla yükümlü kılıyor, her cemaate *kazâ hakkı* ("jüridiksiyon" hakkı) ve belirli bir otonomi tanıyor, ama cemaatlerin Müslümanlara açıkça düşmanlık edenlerle bir anlaşma imzalamalarını men ediyor ve Hazret-i Peygamberi en yüksek kazâî merci' ve Medine ordusunun da başkomutanı olarak tesbit ediyordu.

Böylelikle bu anayasa her bir cemaatin yalnızca vicdan özgürlüğünün tasdîk edildiği yâni kendi dininin gereklerini yerine getirmek husûsunda özgür olduğu değil, aynı zamanda da kendi işlerinin büyük bir bölümünü kendi birliği içinde halletmek husûsunda belirli bir bağımsızlığa sâhib bulunduğu bir çeşit *federatif* devlet yönetimini öngörmekteydi.

³⁵ (Bk. Muhammed Hamîdullah: *İslâm Peygamberi*, çeviren: Sâlih Tuğ, 1. cild, s. 188-210; İrfan Yay., İstanbul 1991)

Daha sonra İslâm devleti büyüyüp de vergiler toplanmağa başlayınca, müslüman olmayan ahâli islâmî bir vergi olan Zekât vermekten muaf, ama diğerk idarî vergileri ödemekle mükellef tutulmuşlardır.

Son zamanlarda, İranlı bir allâme olan Kerim Rûşenyan'ın gayretleriyle İngilizlerin kıskançlıkla saklamakta oldukları ve Hz Peygamber'in mührünü taşıyan bir emirnâmenin fotokopisi yayınlanabilmiştir. Bu emirnâme hıristiyan bir cemaatin yaşadığı bir bölgenin fethi münâsebetiyle çıkarılmıştı. Hz Peygamber bu emirnâmesiyle: 1) hıristiyan râhiplerin uzaktaki kiliselerine *selâmetle* gidebilmeleri, ve 2) hıristiyan bir kadınla evli bir müslümanın, karısının *kilisede ibâdet etmesine müsaade etmesi gerektiği* husûsunda müslüman idarecilerin dikkatlerini çekmekteydi³⁶.

"Dinde zorlama yoktur" (II/256) düstûrunu Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça ilân etmiş olan İslâm'ın rûhuna sâdık olan bu *adâlet*, ne yazık ki, bâzı müslüman cemaatlerde ve kezâ, Batı'nın haksız yere köktendinci (*fundamentalist*) diye isimlendirmekte olduğu ama çoğu zaman İslâm'ın kökündeki ilkelerle hiç de ilgisi bulunmayan, dînî görünümlü ama aslında düpedüz siyâsî eğilimli bâzı çağdaş hareketlerde tamamen unutulmuş görülmektedir. Nitekim bunlar arasında, bir yahudiye ya da bir hıristiyana selâm vermenin dahî bir müslümanı cehennemlik kılmağa yeteceğini savunan gruplara bile rastlanılmaktadır. Bu türden davranışlar, önünden giden yaşlı bir yahudiyi yaşına ve beyaz sakalına hörmeten geçmek istemeyen Hz Peygamber'in adâleti, merhameti, sabrı, müsâmahası ve zerâfeti ile ne büyük bir tezat teşkil etmektedir!

Ehl-i Kitâb'ın müslüman toprağındaki statülerinin ahlâkî ve hukûkî çerçevesini böylece ortaya koyduktan sonra, Müslümanların hıristiyan toprağındaki ahlâkî ve hukûkî statülerinin çerçevesi meselesine artık temas edebiliriz.

Müslümanların Hıristiyan Toprağındaki Ahlâkî ve Hukûkî Statüleri

Müslümanların müslüman toprağında Ehl-i Kitâb'a karşı geçerli olan *ahlâkî mükellefiyetlerinin* müslümanlara ait olmayan topraklarda ve özellikle hıristiyan toprağında da geçerli olacağı kuşkusuzdur.

Müslümanların hıristiyan toprağında barınmaları ilk defa M.S. 614 yılında Hz Peygamber'in elli kadar Müslüman için, Mekkeliler'in müslüman olan herkese karşı acımasızca uyguladıkları baskılardan kurtarmak gâyesiyle, hıristiyan Necâşî'den³⁷ Habeşistan'a sığınma hakkı talep etmesiyle mümkün olmuştur. Necâşî yalnızca adâletli davranmakla kalmamış, Müslümanlara i'tibâr etmiş ve misafirperverlik göstermiştir. Müslümanlar da, böylece, siyâsî durum izin verip de daha sonra Arabistan'a dönünceye kadar îmânlarının gereğini Habeşistan'da sulh ve sükûn içinde ifâ etmek imkânını bulmuşlardır.

³⁶ "Milliyet" gazetesinin 2 Şubat 1992 günlü nüshasında rahmetli Rüştü Şardağ'ın yazısı.

³⁷ Necâşî: Habeşistan kırıllarının unvânı

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, *dinlerinin gereğini yerine getirmek husûsunda kendilerine özgürlük tanınmış olması şartıyla*, Müslümanların hıristiyan toprağında barınmaları için bir engel yoktur.

Hıristiyan toprağına yerleştikten sonra Müslümanların kabul edemeyecekleri tek şey idârecilerin ya da o ülkenin kânûnlarının kendilerinden, Kur'ân ve Sünnet ile çelişik olan bir takım kötü davranışları ya da bozgunculuğu talep etmeleridir; zirâ emirlere, ancak hayırlı işlere yöneliklerse uyulması gerektiğini ve insanı isyâna ve özellikle de Allâh'a karşı isyâna dâvet eden kimselere ve emirlere ise aslâ uyulmayacağına bildiren pekçok hadîs bulunmaktadır.

Müslümanlar eğer bir ülkede azınlık olarak bulunuyorlarsa (ister bu ülkenin vatandaşı olsunlar, ister bu ülkenin kendilerine verdiği sığınma hakkından yararlanıyor olsunlar, isterse bu ülkede yalnızca misafir olarak bulunuyor olsunlar), *dinleri gereği* kendilerini, bu ülkeye karşı nankörlükten ve nifâktan korumak zorundadırlar; zira Allâh "... haddini aşanları sevmez" (VII/55); buna aykırı bir davranış bu ülkenin onlara temin ettiği misafirperverliğe ve diğer menfaatlere karşı muhakkak ki bir ihânet olurdu, zira 1) "...Allâh hâinleri sevmez" (VIII/58), ve 2) "(inanananlar)... öyle kişilerdir ki onlar emânet ve ahitlerine riâyet ederler" (XXIII/8).

Bununla beraber Batı âleminin Hıristiyanları ile Müslümanlar arasında temelde bir davranış farklılığı vardır. Kur'ân ve Sünnet'e dayanarak yüzyıllar boyunca geliştirilmiş ama modernist akım içinde ve batı anlamında Medenî Kânûn'un kabulüyle resmen uygulamadan kalkmış, buna rağmen gene de Müslümanların vicdânında yer tutmakta olan İslâm Fıkhı'nın temel ilkelerinden birisine göre: "*Kötülüğün ve ahlâk bozukluğunun sebeplerinin ortadan kaldırılması kâr endişesinden önce gelmelidir.*" Bunun, temelde, hıristiyan merhametine de uygun olmasına rağmen hıristiyan ülkelerde bir yandan yüzyıllar boyu insanları durmadan kâr etmeğe ve mal biriktirmeğe dâvet eden protestan ahlâkının, öte yandan da Batı türünden saldırgan bir kapitalizmin kendine özgü ahlâk anlayışının etkisi altında bu merhamet, pratikte, kendisini her zaman izhâr edememektedir. Bundan dolayı da hıristiyan ülkelerde yerleşen Müslümanlar, daha idealist davranacaklarından ötürü, dâimâ ve belirli ölçüler içinde maddî bakımdan hıristiyanların altında kalacaklardır. Bunun ise her iki cemaat arasında birbirlerine yanlış değerlendirmede önemli bir etken olmasından endişe etmek gerekir.

Bu arada hıristiyan toprağında bulunan müslümanların mutlak sûrette hüsnüniyet sâhibi olmağa özen göstermeleri gerektiğine de dikkati çekmek istiyorum. Maalesef hıristiyan toprağında yaşayan bâzı müslümanlar "*dârü-l harb*"de bulduklarını ve bu sebepten ötürü de kendilerinin üzerinden Şerîat'ın pekçok mükellefiyetinin kalkmış olduğuna ve meselâ cuma namazı kılmayacaklarına, faiz alabileceklerine ve bütün hıristiyanları aldatıp zarar verebileceklerine, yâni bütün bunların mubah olduğuna inanmaktadırlar.

Bu "dârü-l harb" kavramı, üzerinde çok mürekkep akıtılmış ve, üzüntüyle belirtmem gerekir ki, kötüye kullanmaya ve ibâhaya da fevkalâde müsâit bir kavramdır.

İslâm Fıkhı açısından "dârü-l harb" müslümanlar ile müslüman olmayanların arasında bir sulhun akteilmemiş olduğu, yalnızca İslâm-dışı ahkâmın egemen olup müslümanların îmânlarıyla ilgili *temel nasları* uygulamalarına engel olunan ülke demektir. Yâni dârü-l harb öyle bir ülkedir ki burada müslümanlara: 1) kelime-i şehâdetin zikri, 2) namaz kılmak, 3) oruç tutmak, 4) zekât vermek ve 5) hacca gitmek resmen yasaktır.

Bir misâl olarak Fransa'yı olacak olursak bu ülkede bugün 3,5 milyon müslüman yaşamaktadır ve İslâm, Fransa'nın resmen ikinci dinidir. Bu ülkede müslümanlar, rahatlıkla: 1) kelime-i şehâdet getirmekte, 2) namaz kılmakta, 3) oruç tutmakta, 4) zekât vermekte, ve 5) hacca gitmektedirler. Paris camiindeki cuma namazları ve hutbe Fransız televizyonunun bir kanalından canlı yayın hâlinde her hafta yayınlanmaktadır. Bu ülkede yaşamakta olan müslümanlar ister bu ülkenin tebâsı olsunlar ister misâfireten bulunsunlar Fransız kânûnlarının tanıdığı bu özgürlükten yararlanmaktadırlar. Bu bakımdan Fransa aslâ bir "dârü-l harb" değildir.

Fransa'da müslüman öğrencilerinin başörtülerine bâzen müdâhale edilmesi ise bu ülkeyi bir "dârü-l harb" kılmaz; olsa olsa mülkî ve siyâsî otoritelerin hazımsızlığına, ön yargısına ve zulmüne işâret eder, o kadar!

Bir müslüman ticâret, turizm, sığınmak ve buna benzer sebeplerle "dârü-l harb" tanımına uyan bir ülkede bulunduğu zaman bile bu ülkenin ahâlisinin canına, malına, nâmusuna taarruz edemez. Yukarıda zikr edilmiş olan âyetler ve hadîsler dolayısıyla böyle bir taarruz ona dînen yasaktır. Bunun aksine hareket etmesi yalnızca gadr ve hıyânet olur. ***Bir müslüman nerede bulunursa bulunsun İslâm'ın hükümlerine ve Peygamber'inin ahlâkına tâbî'dir; haramları ona helâl, helâlleri de ona haram kılacak ne bir ictihâd ve ne de bir fetvâ olabilir.*** Bu bakımdan meselâ dârü-l harb'de bile bulunsa bir kimsenin, banka ve şahısların kendi rızâları ile verecekleri faizin bir katresinden dahî, faiz hakkında kesin tahrîm âyeti olduğundan, yararlanmasına dînen cevaz yoktur.

Bu arada Türkiye'yi de "darü-l harb" ilân edip cuma namazı kılmayan, Kur'ân'ın faiz hakkındaki kesin tahrîm âyetlerine rağmen apaçık faizle iş gören ve Müslümanlığı da kimseye bırakmayan bâzı cemaatler var ki onlara Allâh hidâyet etsin, cehâlet ve sapıklıklarından bir an önce idrâke gelsinler derim. Türkiye aslâ bir "dârü-l harb" değildir. İslâm'ın nasları burada kânûn mârifetiyle yasak değildir. Câmiler açıktır. Kimsenin de, çok şükür, islâmî ibâdetine kânûnî bir engel yoktur. Cuma namazını engelleyen de yoktur. Türkiye'yi bir "dârü-l harb" olarak görmek aklın, temkinin, temyizinin, adâletin işi değil, olsa olsa bâzı kayıtlardan kurtulmak için nefsi emmârenin telkin ettiği vehmin bir sapıklığıdır, o kadar!

Sonuç

Kur'ân ve hadîslere göre Müslümanların hıristiyan toprağında hep birlikte sulh ve sükûn içinde yaşamaları için dinî itikad açısından hiçbir yasak ve engel bulunmamaktadır. Şimdiye kadar da zâten bunun pek çok misâli görülmüştür. *Dinlerinin gereğini yerlerine getirdikleri ve vehimlerini dinlerinin emri olarak görmedikleri sürece* Müslümanların ve Ehl-i Kitâb'ın, Hz Peygamber'in Medine'sinde yahut Osmanlı İmparatorluğu'nda veyâhut da Türkiye Cumhuriyeti'nde olduğu gibi, birlikte sulh ve sükûn içinde yaşamaları için ne bir yasak ve ne de bir engel vardır.

Bununla beraber gerçek bir içtimâi kaynaşma ancak karşılıklı sabır, merhamet, adâlet ve ihsâna dayanan bir anlayış ile mümkün olabilir. Bu bakımdan da, nef-sânî çıkarlar uğruna iki cemaat arasında nifâk çıkarılmasının önüne geçilmesini temîn etmek için, her iki tarafın idârecilerinin her zamankinden daha dirâyetli ve daha iyiniyetli olması kaçınılmaz bir zarûret olarak ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca meselâ Fransa'yı ya da Türkiye'yi "dârü-1 harb" ilân edenler de ya Kur'ân ve Sahîh Sünneti temyiz edemeyecek bir cehâlet seviyesinde bulunmaktadır; ya düpedüz vehimlerinin esiridirler; ya da bunu cuma namazından kurtulmak, rahat rahat % 130 faiz almak³⁸ ve şer'î had'dan kurtulmak için bahâne etmektedirler.

* * *

---

³⁸ Bu yazının yazıldığı 1993 yılında banka faizleri % 130 düzeyinde idi.

VI.

SALDIRGAN
HIRİSTİYAN MİSYONERLİĞİ

Misyonerliğin Menşe'i

Hız İsa'nın târih sahnesinden çekilmesinden sonra O'nun ilim-irfân bakımından Halîfesi ve dolayısıyla da arkasında bıraktığı müridlerinin Mürşid'i olan Sıddîk Ya'kub³⁹, Hız İsa'nın: "*Öteki ulusların yolunu tutmayın! Samîriyeliler'in şehirlerine de uğramayın! Bunun yerine İsrâil halkının yitik koyunlarına gidin!*" (Matta İncili 10, 5-6) emrine sıkı sıkıya uymuş, Hız İsa'nın cemaatine İsrâil'in dışında yeni kimse-lerin katılması için hiçbir propaganda yapmamış, yaptırmamış; kendisini de başında bulunduğu Kudüs Cemaati'ni aslâ İsrâil'den ve Hız Mûsâ'nın Şerîati'ndan soyutlamamıştır.

Fakat hayatında Hız İsa ile hiç karşılaşmamış olduğu hâlde kendisini havâri-lerden sayan Pavlus: 1) bu emre de, 2) Sıddîk Ya'kub'un korumak istediği düzene de karşı çıkmış; 3) Hız İsa'nın müridlerinin değil *kendisinin din anlayışının* propagandasını yapmak üzere ferdî olarak hareket etmiş; 4) İsrâil'in dışındaki uluslara kendine özgü "Mesîh⁴⁰ İsa" imajını tanıtip empoze etmeyi gâye edinmiş; ve 5) yahudilerin dışındaki ulusların hıristiyanlığa kazandırılması için, *Hız İsa'nın te'yid etmiş olduğu Hız Mûsâ Şerîati'na aykırı olarak*, sünnet olmaları şartından da ve sonunda Mûsâ Şerîati'nin tümünden de vaz geçmiştir⁴¹. Bundan dolayı, Sıddîk Ya'kub'un etrafında toplanmış olan hıristiyanlar açısından, Pavlus: 1) Hız Mûsâ'nın Şerîati'na bağlı kalmayı reddeden⁴², ve dolayısıyla da: 2) makbûl olmayan ikiyüzlü⁴³, 3) *yalancı*⁴⁴, ve 4) i-

³⁹ Bk. Ahmed Yüksel Özemre, *Toma'ya Göre İncil ya da Hız İsa'nın 114 Hadîsi*, 2. baskı; s. 92 ve 147-199, (H. 12) ve yorumu; Kaknüs Yayınları, Üsküdar 2002,

⁴⁰ Mesîh (Grekçe: *Hristos*, İbrânîce: *Mâşîah*): İsrâiloğulları'nın bir kiralına ya da baş hahamına, Cenâb-ı Hak tarafından tâyin edilmiş olduğuna delâlet etmek üzere Eski Ahid'ce izâfe edilen lâkab. Bu lâkaba lâyık görülenler (formülü Hız Mûsâ'ya ait ama sonraları formülü kaybedilmiş olan) okunmuş zeytinyağı ile hazırlanan bir kremlerle meshedilirlerdi (ovulurlardı). Zeytinyağı irfânî litera-türde Allâh'ın Nûru'nun sembolüdür. Aslında Mesîh "*Mi'râc'ında Allâh'ın Nûru ile abdest almış, o Nûr ile ovulmuş kimse yâni Velâyet Sâhibi (Velî)*" demektir. İsrâil'in târihinde en son meshedilmiş Baş Haham'ın Hız Danyal zamanında yaşamış olan Onias III olduğu rivâyet edilmektedir.

⁴¹ Pavlus Yeni Ahid'de yer alan *Filipililer'e Mektûb*'unda (3, 2)'de Hız Mûsâ'nın Şerîati'na sâhip çıkan Sıddîk Ya'kub ve onun başkanlığındaki Kudüs Cemaati'ni kastederek: "*Kötülük yapan o adamlardan, o köpeklerden sakının; o sünnet bağnazlarından sakının!*" diyerek bu cemaate öfke ve hincını dile getirmektedir.

⁴² Bu husûs Pavlus'un Yeni Ahid'de yer alan *Galatyalılar'a Mektûb*'unda (5, 1-6)'da ortaya çıkmaktadır: "*Mesîh bizi özgür olalım diye özgür kıldı. Bunun için dayanın. Bir daha kölelik boyunduruğuna girmeyin! Bakın ben Pavlus, size diyorum ki, sünnet olursanız Mesîh'in size hiç yararı olmaz. Sünnet edilen her adamı bir daha uyarıyorum. (Mûsâ) Şerîat'ın(tun) tümünü yerine getirmek zorundadırlar. Şerîat aracılığıyla aklanmaya çalışan sizler Mesîh'den ayrıldınız, Tanrı'nın lûtfundan uzak düştünüz. Ama biz bu aklanmanın verdiği umudun gerçekleşmesini bekliyoruz. Mesîh İsa'da ne sünnetli olmanın ve ne de sünnetsiz olmanın bir yararı vardır. Yararlı olan, sevgiyle etkisini gösteren îmandır*".

naçsız ve hattâ kâfir bir kimse olarak addedilmiştir. Pavlus'un bundan sonraki ömrü ise hep Filistin dışındaki hıristiyan cemaatlerini Sıddîk Ya'kub'un muhtemel etkisinden koruyup kendi yanına çekmeğe çalışmakla geçmiştir⁴⁵. ***Bu bakımdan Pavlus Hıristiyanlık'da misyonerliğin kurucusudur.***

Bu arada Şem'un Petrus'un, Hz İsâ'nın tutuklanmasından önceki son akşam yemeğinden sonra, takınmış olduğu tutumunu da göz ardı etmemek gerekir. Petrus, mürşidi Hz İsâ'yı tanımadığını söyleyerek O'nu üç kere inkâr etmişti. Daha sonra Pavlus'un İsrâil'in dışındaki uluslara, Hz İsâ'nın te'yid etmiş olduğu Hz Mûsâ'nın Şerîat'ından tâviz vererek açılmayı öngören tavrına da mûnis ve tâvizkâr bakmışsa da Sıddîk Ya'kub'un ve cemaatinin tepkisiyle Pavlus'dan uzak durmuş, fikirlerini tasvîb etmekden vaz geçmiştir.

Petrus, Kudüs kiralı Hirodes'in kendisini hapse attırmasından bir müddet sonra hapisden kaçarak⁴⁶ Roma'ya hicret etmiş; oradaki Yahudi-Hıristiyan cemaatinin başı, yâni târihteki ilk Papa olmuş ama Sıddîk Ya'kub'un Şerîat'tan tâviz vermeyen tutumundan da iyice uzaklaşmıştır.

Aslında Roma medeniyeti ve kültürü içinde yetişmiş olan kimseleri söz konusu Şerîat'ın gereklerine ısrandırmanın zorluğunu, Pavlus gibi, o da anlamıştır. Ama e-ninde sonunda o da, tıpkı Pavlus gibi, Hz İsâ'nın (*Matta İncili 10, 5-6*)'daki emrine uymamış ve O'nun Şerîat'ının bütün gereklerini de muhâfaza etmemiştir.

Bu dalgalanmaların ışığında Şem'un Petrus'un karakter yönünden oldukça vasat bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bunlar göz önünde tutulduğunda, ister istemez, (*Matta İncili 16, 18-20*)'de Petrus'un hilâfetinin delîli sayılan Hz İsâ'nın: "*Ben sana şunu söyleyeyim; sen Petrus'sun*⁴⁷ *ve ben [de] cemaatimi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölümler diyârının kapıları ona karşı direnemeyecek. Göklerin Melekûtu'nun anahtarlarını sana vereceğim. Yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde de*

Burada Pavlus'un Mûsâ Şerîatı'na tâbi' olmayı ***kölelik boyunduruğu*** olarak îma etmekte olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Mûsâ Şerîatı'nın reddedilmesinin sebebi *Korintlilere 2. Mektûb*'da (*3, 5-6*)'da verilmektedir: "... *bizi yeterli kılan Tanrı'dır. O bizi yazılı Şerîat'a değil, Rûh'a dayalı yeni bir Ahd'in hizmetkârları olmaya yeterli kıldı: Yazılı Şerîat öldürür, Rûh ise yaşatır*".

⁴³ Pavlus, Yeni Ahid'de *Korentliler'e Birinci Mektûb*'da (*9, 19-22*)'de: "Ben özgürüm; kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişiyi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için yahudilere yahudi gibi davrandım. Kendim Şerîat'a bağlı olmadığım hâlde, Şerîat'a bağlı olanları kazanmak için onlara Şerîat'a bağlıymışım gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için onlarla güçsüz oldum. Ne yapıp yapıp bâzılarını kurtarmak için ***herkesle her şey oldum***" demekte yâni kendi ağzıyla, münâfıklık ettiğini itirâf etmektedir.

⁴⁴ Pavlus'un, Yeni Ahid'de *Galatyalılar'a Mektûb*'da (*1, 2 ve 4, 16*)'da, *Korentliler'e İkinci Mektûb*'da (*11, 31*)'de ve *Romalılar'a Mektûb*'da (*9, 1*)'de kendisinin yalancı olmadığını beyân etmesi herhâlde Kudüs Cemaati'nin bu ithâmına karşı bir savunma ihtiyâcının eseri olsa gerektir.

⁴⁵ Pavlus Yeni Ahid'de yer alan *Koloseliler'e Mektûb*'unda (*4, 10-12*)'de ise Tanrı'nın Melekûtu için kendisiyle birlikte çalışan yahudilerin yalnızca Aristarhus, Markos ve Yustus diye bilinen Yeşu olduğunu bildirerek bunların dışındaki bütün yahudilerden çekinmek gerektiğini örtülü bir biçimde telkîn etmektedir.

⁴⁶ *Bk. (Resullerin İşleri 12, 3-11).*

⁴⁷ Petrus Lâtince'de kaya demektir.

bağlanmış olacak. Yeryüzünde çözeceğin her şey gökyüzünde de çözülmüş olacak" şeklindeki sözlerinin Petrus'un lehine bililtizam bu İncil'e birileri tarafından sonradan eklenmiş uydurma sözler olabileceği kuşkusuz uyanmaktadır⁴⁸. Ayrıca bu sözlerin yalnızca *Matta'ya Göre İncil*'de olup diğer Kanonik İnciller'de aynısının ya da paralelinin bulunmaması da dikkat çekici bir zaaf olarak görünmektedir.

Buna karşılık Hz İsa'nın kardeşi diye de anılmakta olan⁴⁹ Sıddık Ya'kub'un kuvvetli şahsiyeti Şem'un Petrus'un kiyle de Pavlus'un kiyle de tam bir tezdad hâlinindedir. Sıddık Ya'kub ömrü boyunca riyâzata yönelik bir hayat sürmüş, et yememiş, şarap içmemiş, evlenmemiş, her sabah boy abdesti almış, saçlarını ve sakalını aslâ kesmemiş, daima keten kumaştan yapılmış elbise giymiş, Hz İsa'nın te'yîd ettiği Mûsâ Şerîati'ndan ise aslâ ödün vermemiştir. Kendisi haham soyundan olduğu için Kudüs'deki Süleyman Mâbedi'nin en kutsal yerine girmeğe hakkı olduğundan burada İsrâil'in günahlarının affı için Tanrı'ya dizlerinin üzerinde o kadar çok yakarırımı ki dizleri develerin dizi gibi sertleşmişmiş. Kanonik İnciller'in bugünkü nüshalarının yazarlarının ise, her kimler ise, hep Pavlus'un düşüncelerini ön plâna çıkarıp Erken Hıristiyanlık döneminin en önemli şahsiyeti olan Sıddık Ya'kub'dan hiç söz etmemiş olmaları da dikkati çekmektedir.

Zebede'nin oğlu Havârî Ya'kub'un 44 yılında Kudüs kralı Hirodes tarafından îdam ettirilmesi (*Resullerin İşleri 12, 2*), 62 yılında Sıddık Ya'kub'un "*Kudüs'deki Baş Hahamlık makâmına lâyıık olmayan kâfirin teki*" diye nitelendirdiği II. Hannan'ın emriyle katledilmesi ve Yahudiler'in dört yıllık bir direnişini kıran Romalıların 70 yılında Kudüs'u zapt ve tahrîb etmeleri üzerine, bu sefer Roma şehri birdenbire hıristiyanlığın hâkim merkezi konumuna girmiştir. *Bu, hıristiyanlığın Hz İsa'nın te'yid ve ihyâ ettiği Şerîat'tan uzaklaşp Pavlus'un icâdı olan ve Grek medeniyeti ile Grek felsefesinin ağırlığını taşıyan bir din olarak yayılmasına da imkân hazırlamıştır.*

İşte bugünkü şekliyle Hıristiyanlık diye karşımıza çıkan, Pavlus'un icâdı olan bu dinde tıpkı Pavlus'un yapmış olduğu gibi, insanları bu dine kazandırmak için yalan, nifak, vaad ile *misyonerlik* etmek üstün bir dinî vecîbe mertebesine yükseltilmiş bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki her hıristiyanın kendisini dininin *misyoneri* olarak görmesi kaçınılmayacağı bir görevdir.

⁴⁸ Bu sözler, aslında, yalnızca Cenâb-ı Hakk'a ait olan yetkilerin Petrus'a devri anlamında olmakla bir peygamberin söylemesi aslâ mümkün olmayan sözlerdir.

⁴⁹ MS II. yüzyılda yaşamış olan ve ilk Hıristiyan Cemaati'nin oluşumu ve örgütlenmesi hakkında bilgiler içeren beş cildlik bir eserin sâhibi olan Hegesippus'un kaydettiğine göre Hz İsa'nın kuzeni olarak bilinen ve 120 yaşında ölmüş olduğu rivâyet edilen Simeon bar Cleophas, Sıddık Ya'kub'un taşlanarak öldürüldüğünde 96 (doksanalı) yaşında olduğunu beyân etmiştir (*Bk. Robert Eisenman: James the Brother of Jesus*, s. 320, Penguin Books, Paperback Edition, 1998). Demek ki Sıddık Ya'kub'un doğum târihi MÖ 34'dür. Bu ise Sıddık Ya'kub'un, daha sonraları Marangoz Yusuf ile evlenmiş olduğu hıristiyan kaynaklarınca ileri sürülmüş olan olan Hz Meryem'den daha yaşlı olduğunun ve, iddia edildiğinin aksine, Hz İsa'nın sulben kardeşi olamayacağı delilidir.

Oryantalizm (*Şarkiyatçılık*) Ve Misyonerlik

Hıristiyan câmiası hızla yayılan İslâm'a karşı kendisini korunma içgüdüğü ile bu dini yakından tanımak istemiştir. Bunun sonucu olarak da müslümanların her çeşit dinî ve lâdinî vechesini araştırıp incelemek Batı'da gitgide kurumsallaşmıştır. Kur'ân ilk defa 1143 târihinde Lâtince'ye çevrilmiş ve bu çeviri 1543 târihinde Basel'de basılmıştır. Hıristiyanlığın İslâm'a bakış açısının tenkidî olması normaldir. İslâm da, Hz İsa'dan sonra sâfiyetini kaybetmiş olan Hıristiyanlığı tenkid etmektedir. Ancak, İslâm âleminin büyük bir çaba sarfetmemesine rağmen Dünyâ'nın her yanında ihtidâ edip de bu dine girenlerin çokluğuna karşı organize ve saldırgan hıristiyan ***misyonerliği-nin***, hıristiyanlığa kazandırdıklarının azlığı ile ortaya çıkan başarısızlığı hıristiyan âlemini tedirgin etmiştir ve etmektedir de.

İslâm'ı daha iyi tanımak ve zaaflarını(!) daha iyi teşhis edebilmek gâyesiyle hıristiyan âleminde büyük yatırımlar yapılmış bulunmaktadır. İslâm'ı ve islâmî ilimleri öğrenmek ve öğretmek üzere araştırma merkezleri, enstitüler ve üniversitelerde kürsüler; ayrıca islâm ülkeleriyle münâsebetlerde daha bilgili ve avantajlı olabilmek üzere bakanlıklarda uzman komiteler ve danışmanlıklar ihdâs edilmiştir. Müslüman ülkelerde ise Hıristiyanlığı da Mûsevîliği de ve diğer dinleri de öğrenmek ve öğretmek için bu kabil ilmî müesseseler ve çok sayıda uzman kişiler yoktur. Ve maalesef görülmektedir ki İlâhiyat Fakülteleri'ndeki hocaların bile çoğu Hıristiyanlık hakkında araştırma ve incelemeye dayanan ciddî ve güvenilir bilgiye sâhib değildirler. İtiraf etmek gerekir ki müslümanların Hıristiyanlık hakkındaki bilgileri daha çok kulaktan dolma olup çoğunlukla da zanna yâni vehme dayanmaktadır.

Hıristiyan çıkarlarını korumak üzere hıristiyan âleminde İslâm'a karşı duyulan bu bilgilenme sürecine, Türkiye'de ***Oryantalizm*** denilmektedir. Batı'da ise Oryantalizmin lûgat mânâsı: 1) *Doğu milletleri, dilleri, târihleri, medeniyetleri vs... ile ilgili bilgilerin tümü*, ya da 2) *Doğu ile ilgili şeylerden zevk alma eğilimi*'dir.

II. Cihan Harbi'ne kadar oryantalistlerin tutumu hep, İslâm hakkında yapılan incelemeleri temel alarak İslâm'ı tenkid etmek olmuştur. Ancak bu tenkidlerin misyonerlik açısından müslümanları iknâ etmediği gibi hıristiyanların İslâm'a geçişlerini de önleyemediğini fark ve idrâk edince oryantalistler, stratejilerinin yanlış yürütüldüğünü düşünmeye başlamışlardır. O zamana kadar İslâm'a, hep Hıristiyanlığın bakış açısından bakarak ve bu bakış açısının kendilerine İslâm'ın zaafı olarak gösterdiği konulara dayanarak bir savaş açmışlardır.

Oryantalistler İslâm'ı bir müslümanın idrâk ettiği şekilde idrâk etmediklerinin farkına vardıkları ân, bu dine bir müslüman gibi düşünerek nüfûz edip zaaflarını(!) ortaya çıkarmanın müslümanlar üzerinde daha etkili olabileceğine inanmaya başladılar. Bu dönüm noktası oryantalistlerin ve Batı'nın entellektüellerinin İslâm'a, alman filozofu Edmund Husserl'in (1859-1938) *fenomenolojik metodu*'nu uygulayarak peşin hükümsüz ve İslâm'ı dış söylemlerle değil içerisinden kavramak sûretiyle bakmaya sevketti. Fakat böyle bir metodun uygulanmasının zaman içinde çok ilgi çekici bir

sonucu oldu: *İslâm'ı peşin hükümsüz tetkik eden pekçok oryantalist ve entellektüel ihtidâ ederek İslâm'la şereflendiler.*

Batı'nın önde gelen oryantalistlerinden:

- Silvestre de Sacy (1758-1838), Reinhart Pieter Anne Dozy (1820-1883), Ernst Renan (1823-1892), H. Hirschfeld (?), Clair Tisdall (?), Theodor Nöldeke (1836-1930), İgnaz Goldziher (1850-1921), Leone Caetani (1869-1935), Joseph Schacht (1902-1969), Bernard Lewis, vb ... Batı'nın emperyalist emellerine hizmet eden, İslâm'ı hor gören bir oryantalist anlayışı sergilemişlerdir.

Buna karşılık İslâmı doğru anlamaya çalışan oryantalistlerden:

- René Guénon ya da *Abdülvâhid Yahyâ eş-Şâzelî* (1886-1951), Michel Valsan ya da *Şeyh Mustafa Abdülazîz* (vef. 1974), Titus Burckhardt ya da *Sidi İbrâhim İzzeddin ed-Darkavî* (1908-1984), Frithjof Schuon ya da *Şeyh İsâ Nureddin Ahmed eş-Şâzelî ed-Darkavî el-Alevî el-Meryemî* (1907-1998), Vincent Monteil ya da *Mansûr* (doğ. 1903), Eva de Vitray-Meyerovitch ya da *Havvâ* (1909-2001), Michel Chodkiewicz ve kızı Claude Addas, Charles-André Gilis ya da *Adürrezzâk Yahyâ*, vb... gibi-leri ihtidâ etmişler ve müslüman olduklarını açıkça ilân etmişlerdir.
- Louis Massignon (1883-1962), Anne Marie Schimmel (1922-2003), William C. Chittick'in müslüman olduklarını ise yalnızca yakınları bilmektedir.
- Ayrıca: R.P. Dozy (1820-1883), Martinus Theodorus Houtsma (1851-1943), Snouck Hurgronje (1857-1936), David Samuel Margoliouth (1858-1940), Bertrand Carra de Vaux (1867-1953), Reynolds Alleyne Nicholson (1868-1945), Carl Brockelmann (1868-1956), Frederick William Hasluck (1878-1920), Helmut Ritter (1892-1971), Toshihiko İzutsu (1914-1993), Henry Corbin (1903-1978), Henri Laoust (1905-1983), Louis Gardet (1904-1986), Georges Chehata Anawati (1905-1994), Edward Said (1935-2003); ve dine ait olduklarını özellikle belirtmek istemeyen: Stephen Hirtenstein, Thierry Zarcone, Alexandre Popovic, Irène Melikoff, Paul Ballanfat gibi genç araştırmacılar vb... de İslâm hakkında objektif inceleme ve değerlendirmeler yapmışlardır.

Bugünün Türkiye'sinde Misyonerliğin Kânûnî Sınırları

İslâm'da "dini tebliğ etmek vardır" ama saldırgan *misyonerliktekin* aksine "*Dinde zorlama yoktur*" (Bakara/ 256). Ayrıca İslâm diğer semâvî dinlere de tahammülle ve sabırla yaklaşmaktadır. Çünkü kimin ne zaman ve hangi şartlarda hidâ-

yete ereceğini ancak Cenâb-ı Hakk bilir. Bu bakımdan bir müslümanın diğer din mensûblarının hidâyeti konusunda sabırlı davranması ve dua etmesi daha hayırlıdır.

İranlı bir allâme olan Kerim Rûşenyan'ın gayretleriyle İngilizlerin kıskançlıkla saklamakta oldukları ve Hz Peygamber'in mührünü taşıyan bir emirnâmenin fotoğrafı bundan 10-15 yıl önce yayınlanabilmişti. Bu emirnâme hıristiyan bir cemaatin yaşadığı bir bölgenin fethi münâsebetiyle çıkarılmıştı. Hz Peygamber bu emirnâmeyle: 1) hıristiyan râhiplerin uzaktaki kiliselerine *selâmetle* gidebilmeleri, ve 2) hıristiyan bir kadınla evli bir müslümanın, karısının *kilisede ibâdet etmesine müsaade etmesi gerektiği* husûsunda müslüman idârecilerin dikkatlerini çekmekteydi⁵⁰.

İslâmın Hz Peygamber'in şahsında ortaya konmuş olan bu tahammül ve sabrına karşı "*hıristiyan misyonerliği*"nin esas vasfı *saldırgan ve müz'ic* olmasıdır. Misyonerliğin bu saldırganlığı ya da iz'acına karşı bugünkü kânûnî mevzûatımızın neler yapabileceğine bir göz atalım.

"2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kânûn'un Tatbik Sûretini Gösterir Nizamname"nin 3. maddesi mâbedleri: "*Her din ve mezhebin ibâdetine mahsûs ve usûle muvafık olarak teessüs etmiş olan kapalı mahaller*" olarak târif etmektedir. Buna göre Türkiye'de sâlikleri bulunan farklı dinlerin mensûbları için *gerekli resmî izinler çerçevesinde faaliyetine müsaade edilmiş olan mahallerin* dışında dinî faaliyete, âyin icrâsına ya da yollarda propaganda yapılmaya kalkışılması Türk Cezâ Kânûnu'nun 529. maddesine göre suçtur.

Ayrıca "3194 Sayılı İmar Kânûnu"na göre ibâdet yerlerinin, yalnızca ve yalnızca, imar plânında ayrılan ve İmar Kânûnu Yönetmeliği'nin Ek-1. Maddesine göre "Dinî tesis alanları" olarak belirlenen yerlere yapılması gerekmektedir. Bu konuda müsaadeyi verecek olan resmî makamların kurulması taleb olunan ibâdet yerinin bulunduğu mahallin *gerçek* bir ihtiyâcına cevap vereceğini ve orada bu mâbedin *yerleşik bir cemaatin mevcûd* olduğunu da tesbit etmiş olmaları gereklidir.

Kollektif bir ibâdet yeri olarak kullanılması düşünülen mahal eğer Kat Mülkiyeti esâsına bağlı bir binâ içinde yer alacaksa "634 Sayılı Kat Mülkiyeti Kânûnu"na göre: 1) kat mâliklerinin noter tasdikli rızalarının alınması, ve 2) binânın imar plânında da değişiklik yapılması gerekmektedir.

Bundan başka misyonerlik faaliyetleri ile ilgili olarak yetkili merciden ruhsat almaksızın umumî mahâlde veyâ umumun görebileceği yerlerde kitap, dergi, broşür, video kaseti, CD, disket, teyp kaseti gibi metaryallerin dağıtılması da Türk Cezâ Kânûnu'nun 533., 534. ve 535. maddelerine göre suçtur.

Tedbirler

⁵⁰ "Milliyet" gazetesinin 2 Şubat 1992 günlü nüshasında rahmetli Rüşti Şardağ'ın yazısı.

Türkiye'de gerek oryantalistlere gerekse *misyonerlere* karşı bilinçli ve kuvvetli bir tepki oluşmuş olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bu tepkinin, amme efkârına ilk defa, Nâmık Kemâl'in (1840-1888) "*İslâm dininin terakkîye mâni' bir din olduğu*"nu iddia etmiş olan Ernest Renan'ı cerh etmek üzere kaleme aldığı ama ancak 1910 yılında basılan *Renan Müdâfaanâmesi* ile intikâl ettiği söylenebilir. Hıristiyanların bu kabil iddialarına karşı daha sonra İsmail Fennî Ertuğrul (1855-1946), Şemseddin Yeşil (1904-1968), Sâmiha Ayverdi (1906-1993), Diyânet İşleri Başkanlığı, vb... tarafından halkı bilinçlendirmeye yönelik ama etkileri yaygın ve sürekli olamamış olan mahdûd sayıda kitaplar yayınlanmıştır. Fakat gerek Oryantalizm gerekse bunun Misyonerlik ile bağlantıları hakkında derin ve ayrıntılı analizlere dayanan te'lif eserlerimiz maalesef yoktur. Son zamanlarda Oryantalizm'i tanıtan tercümeleler de yayınlanmıştır. Bunlar arasında Nezih Uzel'in Edward Said'den çevirmiş olduğu *Oryantalizm* okunması gereken bir kitaptır⁵¹.

Türk basını, genelde, görünüşe kendisini kolay kaptırdığından ve dedikodulara da gerçekliğini tahkik etmeden hattâ kritik bir akıl süzgecinden geçirmeden i'tibâr etmek alışkanlığında olduğundan, Louis Massignon'un, müslümanları kastederek: "*Müslümanların her şeyini tahrîf ve mahvettik. Dinleri, inançları, ahlâkları, dine bağlılıkları ve insanî duyguları mahvoldu. Onların millî ve mânevî değerlerini Batı Medeniyeti potasında eriterek, kendimize benzettik.....*" şeklindeki bir cümlesi sık sık "oryantalist" Massignon'un hınzırlığına(!) işâret etmek üzere kullanılmaktadır. Oysa bu cümle, içinde doğmuş olduğu Batı toplumunun İslâm'a ve müslümanlara karşı saldırganlığının vüs'atini vurgulamak üzere Massignon tarafından bizzât kendi toplumunu tenkid bâbında söylenmiştir⁵².

Bir bölüm Basın'ın i'tibâr etmekte olduğu ve M. Sıddîk Gümüş müstear ismini kullanan tanınmış merhûm bir zâtın yazdığı "*İngiliz Câsûsunun İ'tirâfları ve İngilizlerin İslâm Düşmanlığı*"⁵³ başlıklı kitapta İngiliz câsûsu olduğu söylenen Hempher isimli bir kişinin İngilizler tarafından İslâm âlemini ifsâd etmek için Vahhâbilîği kurdurtmuş olduğu anlatılmaktadır. Bu kitaba bakılacak olursa adam, Lawrence'den daha büyük işler yapmış bir kimsedir ama nedense hiçbir ansiklopedide ve özellikle de *Encyclopaedia Britannica*'da ismine rastlamak mümkün değildir. İnternet'te de Hempher ismine yalnızca türk, pâkistan ve mısır sitelerinde rastlanmaktadır. "*Hempher Efsânesi*"nin kendisini İslâm'ın müdafaasıyla yükümlü zanneden bir ya da birkaç kişinin hayâlhânesinin ürünü olması ihtimâlî çok kuvvetli gözükmektedir.

Vehim ve hayâle dayalı bu kabil naif stratejilerin ne kadar faydalı olduğu ise meşkûttur. Hele söz konusu kitabın 40. baskısının 58. sayfası anakronizmalarıyla insana kahkaha attıracak kadar komiktir. Casus Hempher'ın bağlı olduğu daire kendisine müslümanları zayıflatacak tedbirleri içeren bin sayfalık bir kitabı tetkik etmesi için vermiş. XVIII. yüzyılın başında 1) casusların "*avladıkları müslümanlara günlük*

⁵¹ Edward Said, *Oryantalizm* (Çeviren: Nezih Uzel), İrfan Yayıncılık ve Tanıtım, İstanbul 1995.

⁵² Louis Massignon'un İslâm âlemine bakış açısı için *Bk.:* Ahmed Yüksel Özemre, *Louis Massignon (1883-1962)*/Umran, Sayı: 108, s. 74-81, Ağustos 2003, İstanbul, ya da bu kitabın VIII. Bölümü.

⁵³ İstanbul'da Hakikat Kitabevi tarafından yayınlanmış. 40. baskısı 2003 târihini taşıyor.

gazete, dergi çıkarttırmak", 2) "siyâsî fırkaların ve spor kulüplerinin çoğalmasını sağlamak", 3) "spor, güreş ismi altında avret mahalleri, edeb yerleri açık kız ve oğlan resimleri neşr ettirmek" gibi tedbirler almayı tasarlamış olan İngiltere'nin İslâm ülkelerinde daha henüz matbaa, gazete, dergi, resim, fırka, spor kulübü yok iken bu ileri görüşlülüğünü(!) ve kehânetini(!) takdîr etmemek elde değildir.

Misyonerlerin saldırgan ve müz'ic eylemlerini önlemek açısından bu uyduruk tedbirler de, yukarıda sözü edilmiş olan kânûn maddeleri de maalesef yeterli değildir. Kânûnlarda öngörülen cezâların da herhangi bir caydırıcı özelliği yoktur. Ayrıca, bu mevzûat çerçevesinde, vâlisinden apartman yöneticisine kadar, bütün kânûn uygulayıcıların sürekli müteyakkız olması gerekmektedir.

Bu teyakkuzun zayıflaması misyonerlerin hıristiyanlarla meskûn olmayan mahallelerde bile apartman dairelerinde ufak kiliseler kurmak, her önüne gelene Kitâb-ı Mukaddes dağıtmak, para yardımı yapmak, Web sayfaları ve hattâ mevzî radyo istasyonları kurup hem saldırgan bir biçimde hıristiyanlık propagandasını fütursuzca yapmak ve hem de İslâm'a ve müntesiblerine rahatça saldırmak imkânlarını bahşetmiştir.

Hiç şüphesiz radyo ile hıristiyanlık propagandasının saldırganlığını tesbit edip gerekli tedbirlerin İçişleri Bakanlığı'nca alınmasına yardımcı olacak olan Radyo Televizyon Üst Kurulu'dur. Bunun bünyesinde ise bu kabil radyolarda konuşulanların mâhiyetini temyiz edecek bir uzman komisyonun bulunması iktizâ eder.

Hıristiyanlık propagandası yapan Web sitelerinin çoğunluğunda sitenin sorumluları da adresleri de belli değildir. Hemen hepsi bedâva Kitâb-ı Mukaddes ve hıristiyanlıkla ilgili propaganda dergileri ve kitapları dağıtmakta, ilgilenenlere destekler vaad etmekte ve bu arada bedâva e-mail adresine sâhip olma imkânı da sunmaktadırlar. Bu konudaki mevzuat boşluğu derhâl göze çarpmaktadır. İnternet ortamında yalnızca **saldırgan** bir hıristiyanlık propagandası açısından değil, fakat pekçok ahlâk-dışı türkçe siteler için de, bir ân önce, zecrî tedbirler alınabilmesine imkân verecek kânûnî düzenlemeler yapılması elzem olmuştur.

Teknolojinin hızlı gelişmesinin ihdâs ettiği imkânların kamunun lehine kontrol altında tutulması husûsunda eksik kalan mevzûatın tamamlanmasına yalnız Türkiye'de değil diğer ülkelerde de hükûmetler yetişmemektedirler. Bunun için, hükûmetlere yardımcı olacak şekilde, bu meselelerin:

- 1) idrâk, temyiz ve temkin sâhibi sivil kuruluşlar tarafından ele alınarak münâkaşa edilmesi, ve
- 2) çözüm tekliflerinin raporlar hâlinde hükûmetlere takdîm edilmesi

herhâlde isâbetli olacaktır.

Bu konuda gözden kaçırılmaması gereken bir başka husûs da eğitimidir. Bugün aile ortamının verdiği din eğitiminin de, okullarda okutulan Din Dersi kitapları-

Din ve Misyonerlik

nın da müslümanları bu kabil saldırgan bir hıristiyanlık propagandasına karşı uyanık ve temyiz sâhibi kılacak nitelikte olduğunu kabûl etmek mümkün değildir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın bu meseleye ciddiyetle eğilmesi gerekir. ***Bunun için İslâm Dini'ni, slogan edebiyâtına dayanarak değil, diğer dinlerin îman esasları ve ritüelleriyle mukâyese ederek öğretmek yâni öğrencileri bu konuda akıllarını işletecek elemanlarla donatarak eğitmek daha isâbetli olacaktır.***

* * *

VII. İNCİLLERİN TÂRİHİ⁵⁴

İncil Nedir?

Maalesef müslümanların Kilise'nin kabûl ettiği İncîller'in bugüne gelinceye kadar geçirdikleri safhalar ve muhtevâları hakkında kulaktan dolma yalap-şap dedikodulardan başka bilgileri yoktur. Oysa müz'ic ve saldırgan misyonerlerin heveslerini kırmanın, faaliyetlerine set çekmenin en isâbetli yolu bunlar hakkında sağlam bir târihi bilgi sâhibi olmakla mümkündür. Bunun için bu bölümde incîllerin târihini gözden geçireceğiz.

Grekçe etimolojisiyle *eu-aggelion* (lâtincesi ve almancası: *evangelium*, arapçası: *incîl*, kıptîcesi: *wangel*, fransızcası: *évangile*, ingilizcesi: *gospel*⁵⁵) "hayrlı haber" demektir. Önceleri, Hz İsâ'ya vâki' olan ilâhî vahye ve bu vahyin ihtivâ ettiği müjdelere İncil denilmekte iken Erken Hıristiyanlık döneminde Hz İsâ'nın hayatını ve öğretisini anlatmak iddiasıyla kaleme alınmış olan pekçok kitaba da İncil denilmeğe başlanmıştır.

---

⁵⁴ Ahmed Yüksel Özemre'nin *Toma'ya Göre İncil ya da Hz İsâ'nın 114 Hadîsi* başlıklı kitabının I. Bölümü (Kaknüs Yayınevi, Üsküdar 2002; 2. baskı)

⁵⁵ Gospel: *good-spell* (hayrlı haber) ya da *God-spell* (Tanrı haberi) ibârelerinin kısaltılmışıdır.

Hız İsa'nın târih sahnesinden çekilmesinden sonra havârîleri⁵⁶ onun şifâhî öğretisini gene şifâhen yaymağa başlamışlardır. Hız İsa hakkındaki bu şifâhî tebliğler yanında mektup şeklinde ilk yazılı tebliği kullanan ise, Hız İsa hayatta iken onu hiç görmemiş olmasına ve öğretisi hakkında da bilgi sâhibi olmamasına rağmen kendisini onun havârîsi addeden ve kendine has Hıristiyanlık telâkkisiyle Hız İsa'nın öğretisini tahrîf ederek bugünkü Hıristiyanlığı kuran Tarsuslu Saul (Pavlus)⁵⁷ olmuştur.

⁵⁶ Arapça *haver* kökünden türetilmiş olan *havârî* kelimesi: *seçilmiş, kusursuz, taraftar, özverili, arkadaş, dost, bir kimseye yardım eden, kendisini bir dâvâyâ adayan* anlamındadır. Hız İsa tarafından, kendisine irşâd ve tebliğde yardımcı olmak üzere, seçilmiş olan 12 kişiye Havârîler denir. Bunlar: 1) Şem'un (ya da Simun, *Petrus*), 2) (*Şem'un'un kardeşi*) Andreas, 3) (*Balıkçı Zebedi'nin oğlu*) Büyük Ya'kûb, 4) (*Balıkçı Zebedi'nin oğlu ve Ya'kûb'un kardeşi*) Yuhanna, 5) Filipus, 6) Bartalmay (*Bartolomeus*), 7) (*İkizlerden*) Didimus Yahûda Tomas, 8) Matta (*Mattheou: Hudâverdi*), 9) (*Alfay'un oğlu*) Ya'kûb, 10) Taday (*Taddeus*), 11) Gayyur Şem'un (ya da Simun) ve 12) Yahûda İskariyot'tur. Yahûda İskariyot, Hız İsa'yı, Havârîler ile birlikte yemiş olduğu *Son Akşam Yemeği*'nden sonra, Romalılara 30 gümüş para karşılığında ele vermiş olduğundan, Havârîler'den çıkarılmış ve yerine Hız İsa'nın halifesi Şem'un tarafından Mattiya (*Mattias*) atanmıştır. Havârîler'den ilk dördünün balıkçı, Matta'nın ise gümrük memuru olduğu; ve yalnızca Matta, Yuhanna, Filipus ve Didimus Yahûda Tomas'ın okuma-yazma bildiği rivâyet edilmiştir. Havârîlerin isimleri konusunda da incîller arasında tam bir mutâbakatın bulunmadığı gözlenmektedir. Nitekim Kilise'nin resmî incîl diye kabul ettiği dört İncil'den Markos ve Matta İncillerinde Taday (*Taddeus*) diye ismi geçen havârînin yerine Luka İncili'nde Ya'kûb'un oğlu Yahûda'dan söz konusu edilmektedir.

Buna karşılık Yuhanna İncili'nde: 1)Şem'un (ya da Simun, *Petrus*), 2) (*Şem'un'un kardeşi*) Andreas, 3) Filipus, 4) Didimus Tomas, 5) Taday, 6) Yahûda İskariyot, 7) Celîle'den Kana'lı Natanel'in isimleri geçmekte, ve bir de: 8) İsa'nın sevgili müridi diye birinden söz edilmektedir.

Hız İsa'nın havârîlerine Grekçe'de *apostolos* denilmektedir. Apostolos: gönderilmiş (Arapça'da: resûl), elçi anlamındadır. Bundan dolayı Yeni Ahid'in ilk dört bölümünü oluşturan Kanonik İncîller'den hemen sonra gelen, havârîlerin ve onlara yakın hıristiyanların Hız İsa'nın öğretisini yaymak üzere yaptıkları faaliyetlerin ve başlarından geçenlerin anlatıldığı 5. bölümü "Resûllerin (ya da *Elçilerin*) İşleri" başlığını taşımaktadır. "Resûllerin İşleri"nin 3. kanonik incîlin yazarı olduğu söylenen Luka'nın kaleminden çıkmış olduğu ileri sürülmüştür.

⁵⁷ Tarsuslu Saul Mûsâ Şerâtı'na ve mûsevî fıkının Ferisî mezhebine bağlı, dinî heyecânı galebe çalan, tâvîzsiz, fanatik bir yahudi olarak tanıtılmasına rağmen grek kültürüyle yoğrulmuş biriydi. Babasının Roma İmparatorluğu vatandaşlığını kazanmış biri olması ona Filistin'de büyük avantaj sağlamaktaydı. Kendi dindaşlarıyla olan münâsebetlerinde Saul ismini, grek ve roma çevrelerinde ise Pavlus ismini kullanmaktaydı. Hız İsa'dan sonra emekleme çağındaki hıristiyanlığa karşı savaş açmış olan Saul Şam'da gelişen bir hıristiyan topluluğunu ortadan kaldırmağa giderken yolda yaşadığı bir yakazada Hız İsa'nın ona sitem etmesi üzerine tövbe ederek hıristiyanlara katılmış ve o ândan itibaren kendisini Mesîh İsa'nın İncili'ni müjdelemekle görevlendirilmiş bir elçi olduğuna inandırmıştır. Ancak Pavlus'un bayraktarlığını yaptığı İsa, havârîlerin tanımış oldukları etten-kemikten İsa'dan çok farklı bir İsa'dır.

Pavlus yahudî kökenli olmayan yabancıların hıristiyanlığa kabul edilmelerinde sünnet amelîyesinden muaf tutulmalarını savunduğu için, Hız İsa'nın halifesi Şem'un (*Petrus*) ile anlaşmazlığa düşerek kendi anlayışında bir Hıristiyanlık propagandası yapmak üzere Anadolu ve Yunanistan üzerinden Roma'ya doğru yola çıkmış ve, eğer doğru ise, Roma'da muhtemelen M.S. 67 yılında başı kesilerek öldürülmüştür. Saul'un Yunan-Roma kültürüne olan âşînâlığı onun bu kültür dünyasında yeşeren gnostik fikirlerden de İskenderiyeli Filo'nun *Logos Teoris'i*'nden de haberi olduğu ve yeni dini yayan bunların etkisi altında kalmış olabileceği hakkında kuvvetli şüpheler uyandırmıştır.

Gnostik mahfellerin hıristiyanlığın *pavlusvârî* yorumunun doğuşunda önemli bir etken olup olmadığı bugün dahî konunun otoriteleri tarafından enine boyuna tartışılmakta olan bir meseledir. Bu konuda ayrıntılı bir araştırma yapmış olan Gérald Messsadié'nin *L'incendiaire vie de Saül, apôtre* (Havârî Saul'un Yangın Çıkaran Hayatı; Robert Laffont, 1991) isimli eserinin 437. sayfasında: "*Saul'un faaliyetinin temelindeki muharrik kuvvet onun hırsından başka bir şey değildir... Saul, İsa'nın öğretisi*

Pavlus'un çeşitli hristiyan topluluklarına ya da ileri gelenlerine gönderdiği 14 mektûb, Trento⁵⁸ Konsili'nde 8 Nisan 1546 târihinde alınan bir kararla nihaî şekli resmen tesbit edilmiş olan 27 bölümlük **Yeni Ahid**'in (*Yeni Antlaşma'nın, Ahd-i Cedîd'in*) 14 bölümünü teşkil etmektedir⁵⁹.

Bir yandan Hz İsâ'yı görmüş ve onun öğretilerine muhâtab olmuş kimselerin sırayla vefât etmeleri, diğer yandan da bu şifâhî öğretinin yayılırken tahrîfâta uğraması tehlikesi hristiyanları akıllarında kalanları yazıya dökmenin daha isâbetli olacağı düşüncesine sevk etmiştir. Böylece, amacı hristiyanlara "Hayırlı Haber"i yazılı olarak ulaştırmak olan ve Hz İsâ'nın hayatı ve irşâd faaliyetini konu edinen ilk incîller Pavlus'un mektuplarından sonra⁶⁰ ortaya çıkmış; ve bu faaliyet 100 yıl kadar bir zaman aralığında İncîl adı altında, kesin sayıları bilinmeyen, pekçok kitabın piyasaya sürülmesine sebep olan bir moda hâlini almıştır.

Bu incîllerin bir kısmı Hz İsâ'nın hayatını ve öğretilerini, hitâb ettikleri yörelerdeki insanların hâlet-i rûhiyelerini de dikkate alarak, takdîm etmeğe çalışırken diğer bir kısmı da yazarlarının mensûb oldukları gnostik mahfellerin îmânını ve felsefesini Hz İsâ'nın ismini paravana gibi kullanarak yaymaya çalışmaktaydılar. Neticede bu incîl enflâsyonu hristiyan âleminde genel bir huzursuzluğa sebep olmuştur. Yerel hristiyan topluluklarını yönetenler mü'minlerinin doktrin açısından sapıklığa düşmemeleri için yalnızca bâzı incîlleri tavsiye, bâzılarını da yasaklamak yoluna gitmişlerdir. İsmi sonradan **Matta'ya Göre İncîl** diye anılacak olan incîlin Sûriye ve Antakya'da yoğunlaşmış olan yahudi kökenli hristiyanlar için, **Markos'a Göre İncîl** diye anılacak olanın da putperest iken hristiyanlığa geçmiş olan Romalılar için yazılmış olduğu sanılmaktadır.

Kanonik İncîller ve Diğer Yazılar

M.S. II. yüzyılın ortalarına doğru Markos'a, Matta'ya, Luka'ya ve Yuhanna'ya izâfe edilen dört incîlin ortalıkta dolanmakta olan diğerlerine oranla daha fazla i'tibâr

---

sini bilmediği gibi bu öğretinin hakkında da düşünmüş biri değildi; fakat o, İsâ'nın sembolüne el koyarak daha önceki dinlerin modeline benzeyen yeni bir din icad etmiştir" demekte olduğunu kaydedelim.

Grekçe *gnosis* yâni irfân kelimesinden türetilmiş olan gnostik kelimesi de ârif ya da ârifâne anlamlarına gelmektedir. Gnostik doktrinler, insanın selâmetinin ancak ilim-irfân aracılığıyla olduğu temel fikri etrâfında gelişen bâtmî bir îmân cereyanıdır. MÖ V. yüzyıldan MS IV. yüzyıla kadar çeşitli formlarda etkili olmuşlardır.

⁵⁸ İtalya'nın kuzeyinde bulunan bir şehir. İtalya'nın güneyinde deniz kıyısındaki Taranto şehriyle karıştırmamak gerekir!

⁵⁹ Aynı Konsil'de farklı hristiyan toplulukları arasında tartışma konusu olmuş olan, hristiyanların i'tibâr edeceği **Eski Ahid**'in (*Eski Antlaşma'nın, Ahd-i Atîk'in*) muhtevâsının ne olduğu da karara bağlanmıştır. **Eski Ahid** ve **Yeni Ahid** diye bir sınıflandırma ise ilk defa III. yüzyılın başında Tertullianus tarafından teklif edilmiş ve kullanılmıştır.

⁶⁰ Pavlus'un mektuplarının, Paul Poppard: *Dictionnaire des Religions*, 2. baskı, PUF, Paris 1985, s. 1282-1283'de verilen kronolojisine göre: ilk yazılan Selânik'lilere mektuptur (MS. 51), sonuncusu ise Timoteos ve Titus'e yazdıklarıdır (MS. 61). Buna karşılık gerek İbrânîlere Mektûb'un gerekse Timoteos ve Titus'e Mektupların Pavlus'un eseri olmadığı ve MS. 95-105 dolaylarında yazıldığı ileri sürülmüştür.

görmekte oldukları târihî bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu arada Tatianos'un (M.S.120-173) bu dört incîli birleştirerek te'lif etmiş olduğu *Diatessaron* (Dördünden) başlıklı incîlin Süryânîce versiyonu ise yüzyıllar boyunca Süryânî Kilisesi'nde kullanılmıştır. Bütün incîller arasında yazarı ve kaleme alındığı târih hakkında kuşku bulunmayan tek incîl, MS. 170 civârında yazılmış olan, işte bu *Diatessaron* ya da *Tatianos'a Göre İncîl*'dir. Bu incîlin orijinal nüshasının Grekçe mi yoksa Süryânîce mi olduğu konusunda ise elimizde kesin bir bilgi yoktur.

II. yüzyıldan IV. yüzyıla kadar pekçok hıristiyan yazar ve bu arada İskenderiye'li diye anılan Titus Flavius Clemens⁶¹ de (M.S.150-215), Origenes⁶² de (M.S.185- 254) İbrânîce kaleme alınmış bir incîlden, *İbrânîlere Göre İncîl*'den, söz etmektedirler. Hattâ Clemens ve Origenes bu incîli "*istifâde edilmeye lâyık bir incîl*" olarak methetmekte ve onu değer bakımından Markos, Matta, Luka ve Yuhanna incîlleriyle bir tutmaktadırlar. Yahudi kökenli hıristiyanlardan bir topluluk olan Ebionit'lerin⁶³ yalnızca bu incîli okudukları bilinmektedir. Bu incîlden günümüze, ve o da başka yazarlar tarafından zikredilmiş olmak üzere, yalnızca bâzı pasajlar kalmıştır.

Gene II. yüzyılın ortalarına doğru Sinop Piskoposu'nun oğlu olan Marcion: 1) *Eski Ahid*'deki cezâlandırıcı celâl sâhibi ilâh ile, Hz İsa'yı insanlığı bu maddî âlemden kurtarmak için büyük bir merhametle ve cemâl üzere göndermiş olan ama kendisi erişilmesi mümkün olmayan farklı bir ikinci ilâhın daha bulunduğunu ileri sürdüğü, ve kezâ 2) *Eski Ahid*'i Hıristiyanlığın kitabı olarak kabûl etmediği için Kilise tarafından M.S. 144 yılında aforoz edilmiştir. İzmir Piskoposu Polikarp, bu doktrininden dolayı, Marcion'u "Şeytanın ilk oğlu" diye isimlendirmiştir. Marcion Hıristiyanlık açısından *mûteber metinler* olarak, yalnızca, baş tarafını biraz kırpıtığı *Luka İncîli* ile *Pavlus'un Mektupları*'nın on tânesini kabûl etmekteydi.

Kilise terminolojisinde: 1) dinî akâid ve disiplin ile ilgili olarak alınmış olan *sinod*⁶⁴ ya da *konsil*⁶⁵ gibi rûhânî meclis kararlarına, ya da 2) Allâh tarafından ilhâm

⁶¹ Aslında Atina'lı putperest bir ailenin çocuğu olarak Atina'da doğmuş fakat hocası Pantaneus tarafından hıristiyan yapıldıktan sonra onun İskenderiye'de kurmuş olduğu Hıristiyan Akâid Okulu'nun M.S. 180 yılından itibaren yöneticiliğini yapmış olan Titus Flavius Clemens ömrü boyunca gnostik mahfellere karşı hıristiyanlığın müdafaasını yapmıştır.

⁶² İskenderiye'li Clemens'in öğrencisi ve okulunun kendisinden sonraki yöneticisi olan Origenes de hocası gibi ömrü boyunca gnostik mahfellere karşı ve özellikle de çok etkili bir kişiliğe sâhib bir gnostik olan Valentinus'a karşı hıristiyanlığın müdafaasını yapmıştır.

⁶³ *Ebionim*, İbrânîce'de fakir anlamına gelmektedir. Bunların ismi ilk kez Lyon Piskoposu Azîz İrenaeus'un (M.S. 120/140 –200/203?) *Adversus Haeresas (İmân Sapıklıklarına Karşı)* isimli kitabında zikredilmiştir. Bunlar tek bir Tanrı'ya ve Hz İsa'nın da: 1) "Mesîh" ve Tanrı'nın "gerçek peygamberi", fakat 2) Hz Meryem ile Yûsuf'un evliliğinden doğmuş çocukları olduğuna inanmaktaydılar. Ebionitler Mûsâ Şerîati'na sıkı sıkıya bağlı olmakla birlikte kurbanlardan sarf-ı nazar ediyor ve et yemiyorlardı. İrâdî olarak fıkâralığı seçmişlerdi ve abdest almak ibâdetlerinin bir parçasıydı.

⁶⁴ Sinod: bir piskoposun rûhânî idâresine tâbî' muntakanın işlerini görüşüp karar almak üzere piskoposun başkanlığında toplanan kurul.

⁶⁵ Konsil: papazların îmân, ibâdet ve diğer hıristiyanlık konularını tartışmak ve karara bağlamak üzere yaptıkları toplantı. Konsiller eyâlet, ülke ya da bütün dünya temelinde olabilir. Eğer Papa tarafından

edilmiş olduğu telâkki edilen kutsal kitaplara ve yazılara *kanon* denir. Kilise, bu sinodlara ve konsillere katılan Kilise mensuplarının "Rûhülkuds'un ilhâmıyla hareket ettiklerini" bir dogma (Arapçası *nass*) olarak kabûl etmektedir. Ancak bu toplantılar bâzen karşılıklı lânetleşmelere varacak kadar şiddetli tartışmalara yol açmakta ve kararlar da ittifakla değil oyçokluğu ile alınmaktadır. Bu durumda bir konuda birbirleriyle çelişik oy kullanan papazları Rûhülkuds'un nasıl olup da farklı farklı etkilemiş ve ilhâm vermiş olduğu meselesini ise idrâk etmek mümkün değildir.

Marcion'un afarozuna sebep olan tutumu, mü'minlerin sapık fikirlerden ve dalâletlerden korunmaları için: 1) hangi incîllerin ve yazıların Allâh'ın ilhâmı altında yazılmış ve 2) bu sebepten ötürü de hıristiyanların i'tibâr edecekleri kitap ve yazılar olduğunu tesbit etmek bakımından, Kilise'nin *kanonik* (mûteber) incîller meselesinin hallinde kesin tavır alması için bir motivasyon teşkil etmiştir.

II. yüzyılın sonlarına doğru Azîz İrenaeus'un *Adversus Haeresas* (İmân Sapıklıklarına Karşı) isimli kitabının 3.11.8 paragrafında "Allâh tarafından vahy edilmiş yalnızca dört incîlin bulunduğuna" dair ileri sürmüş olduğu iddia zamanla Kilise'ye bağlı cemaatin incîl adı altında Hz İsâ'nın hayatı hakkında haber ve bilgiler içeren diğer bütün kitaplara büyük bir kuşkuyla bakmalarına sebep olmuştur.

Kilise resmen, önce, MS 393 yılında Hippo Regius'da⁶⁶ toplanan bir konsilde ve sonra da MS 397 yılında toplanan III. Kartaca Konsili'nde aldığı kararlarla Yeni Ahid'e (son bölümü olan Yuhanna'nın Apokalips'i hariç olmak üzere) bugünküne yakın bir şekil vermiştir. Yeni Ahid'in bugünkü şekliyle geçerlilik kazanmasında ilk adım V. yüzyılda, Kilise açısından hangi yazıların makbûl olduğu ve hangilerinin de makbûl olmadığı hakkında Papa I. Gelasius'un 496 yılında yayınladığı ve bugün "*Decretum Gelasianum de libris recipiendis et non recipiendis*" diye anılan⁶⁷ bir kararnâmeyle tesbit edilmiştir. Bununla beraber bu meseleye son nokta, ancak, Trento Konsili'nde alınan ve I. Gelasius'un kararnâmesini te'yîd eden 8 Nisan 1546 târihli kararlarla konulabilmiştir.

Kilise tarafından "bir *sinod*'un ya da bir *konsil*'in kararıyla kutsal kitaplar olarak yararlanılmasına resmen müsaade edilmiş olan kitap listesi" demek olan *kanon* terimi ile bu listelerin dışında kalan, yâni kutsal olmak iddiasında olup da Kilise'nin tanımak istemediği kitaplar için kullanılan "sahte ve sapık" anlamlarında *apokrif*⁶⁸ terimi ancak IV. yüzyıldan i'tibâren kullanılmaya başlanmıştır. M.S. 160-170 yıllarında

---

bütün dünyâ papazları toplantıya çağırılırsa buna *Ökümenik Konsil* adı verilir ve bu konsile Papa başkanlık eder.

⁶⁶ Hippo Regius: Bugünkü Cezâyir'in kuzey-batısında Akdeniz sâhilinde bir süre Bône diye anılmış ve şimdi de Annaba (En-nâbe?) ismiyle anılan şehir. Nâb, Arapça'da, berrâk demektir. Bu yöredeki denizin temiz ve berrâk oluşu dolayısıyla bu isim verilmiş olabilir.

⁶⁷ Bâzi târihçilere göre bu kararnâme, aslında, Papa I. Gelasius ile hiç ilgisi olmayan bir VI. yüzyıl ürünüdür.

⁶⁸ Grekçe *apokrifos* yâni "gizli tutulan" anlamındaki kelimeden türetilmiş, daha sonra Kilise terminolojisinde anlam kaymasına uğrayarak aşağılayıcı bir anlam yüklenmiş ve "sahte ve sapık" olduğu iddia edilen kitaplar ve yazılar için kullanılmıştır. İrenaeus *Adversus Haeresas* (İmân Sapıklıklarına Karşı) isimli kitabında daha da ileriye giderek apokrif incîlleri "piç" olarak nitelendirmiştir.

yazılmış olan Grekçe bir listeden VIII. yüzyılda kötü bir Lâtinçe'ye çevrilmiş olan bir elyazmasında II. yüzyılda Roma'da kullanılmakta olan *Yeni Ahid*'in muhtevâsının listesi bulunmaktadır. Bugünkü kanonik *Yeni Ahid*'e oranla eksiklikler ve fazlalıklar ihtivâ eden bu listeye, bunu keşfedip yayınlayan Ludovico Antonio Muratori'nin (1672-1750) adına izâfetle yanlış bir biçimde, *Muratori Kanonu* denilmektedir ama bu listenin herhangi bir sinod ya da konsil kararına dayanmakta olduğuna dair bir delîl yoktur.

Muratori Kanonu "Markos, Matta, Luka ve Yuhanna İncîlleri"ne ilâveten Pavlus'un (bugünkü *Kanon*'da mevcûd olan "İbrânîlere Mektûb"unun dışında kalan) 13 mektûbunu, "Resûllerin İşleri"ni ve ayrıca da "Yahûda'nın Mektûbu"nu, Yuhanna'nın bugünkü *Kanon*'da mevcûd olan 3 mektûbundan ikisini ve "Yuhanna'nın *Apokalipsi*"nin *isimlerini* ihtivâ etmektedir. Bugünkü *Kanon*'a göre mevcûd olan Şem'un'un (Petrus'un) 2 mektûbu ile "Ya'kûb'un Mektûbu" ismi listede gözükmemekte ama buna karşılık bugünkü *Kanon*'da bulunmayan "Şem'un'un *Apokalipsi*"nin ismi *Muratori Kanonu*'nda yer almaktadır. Batı Kilisesi ise Pavlus'un "İbrânîlere Mektûb"unu *Kanon*'a ilâve etmede uzun süre isteksiz davranmıştır.

Hız İsa ve Havârîleri'nin Aramîce konuşmalarına rağmen bugün elimizde *Yeni Ahid*'e ait Aramîce hiçbir metin bulunmamaktadır. *Yeni Ahid*'in eldeki en eski nüshaları ise bugünkü nüshalara oranla bir takım farklılıklar ihtivâ eden ve MS. 350 yılı civârında istinsâh edildiği tesbit edilmiş olan, Grekçe kaleme alınmış: 1) *Codex Sinaiticus*, ve gene aynı yıllara ait 2) *Codex Vaticanus* nüshalarıdır. Grekçe ve Latince iki dilde yazılı *Codex Bezae*'nin ise MS. V. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmiştir⁶⁹. Ancak, elimizdeki IV. yüzyıla ait bu en eski *Yeni Ahid* nüshalarına varıncaya kadar *Muratori Kanonu*'na göre *Yeni Ahid*'in II. yüzyılda Roma'da dolaşan nüshalarında yalnızca isimlerini bilmekte olduğumuz bölümlerinin muhtevâsının ne gibi değişikliklere uğramış olduğu daimâ açık bir soru olarak kalacaktır.

Kilise ve mensûbları *Markos İncîli*'nin MS 60-65, *Matta İncîli*'nin MS 80, *Luka İncîli*'nin MS 80-85 ve *Yuhanna İncîli*'nin de MS 90 yılları dolaylarında yazılmış olduklarına *inanmaktadırlar*. Daha temkinli bağımsız araştırmacılar ise bu incîllerin aynı sıra içinde fakat MS 80-140 yılları arasında yazılmış olabileceğine inanmaktadırlar. Kanonik İncîller'in yazım târihi hakkında eldeki yegâne pozitif veri ise bunların her hâlükârda II. yüzyıldan daha geç bir zamanda yazılmamış olduklarıdır.

Apokrif İncîller Meselesi

Sonradan Apokrif İncîller diye isimlendirilen kitapların bir bölümü (özellikle *gnostik* doktrinleri⁷⁰ yansıtanları), aslında, Hız İsa'nın avâmın eline düşmemesi gere-

⁶⁹ Bugünkü *Yeni Ahid*'de incîller: Matta, Markos, Luka ve Yuhanna olarak sıralanırken *Codex Bezae*'deki sıralanma: Matta, Yuhanna, Luka ve Markos şeklindedir.

⁷⁰ Grekçe *gnosis* yâni ilim-irfân kelimesinden türetilmiş olan *gnostik* kelimesi de ârif ya da ârifâne anlamlarına gelmektedir. *Gnostik* doktrinler, insanın selâmetinin ancak ilim-irfân aracılığıyla olduğu

ken bir öğretisini ihtivâ ettikleri iddiasında oldukları için "gizli tutulan", *bâtınî* vecheli kitaplardır. Diğer bir bölümü ise Hz Meryem, Hz İsa, Pontius Pilatus, ve diğerleri hakkında Kanonik İnciller'dekinden daha fazla ayrıntı içeren kitaplardır.

Nihaî bir liste olmamakla beraber, II. yüzyılın ikinci yarısında ortalıkta dolaşan 60-100 kadar Apokrif İncil'den Kilise'nin bunları ortadan kaldırma gayretinin sonucu olarak, tümünün ya da bir bölümünün en az bir nüshası bugüne ulaşmış bulunan başlıca Apokrif İnciller şunlardır⁷¹:

- **Ya'kub'a Göre İncil**
(*Bu incil Hz İsa'nın Küçük Ya'kub diye bilinen mânevî kardeşine izâfe edilmektedir. Bu zât yahudi-hıristiyan topluluğunun Şem'un'dan sonra en etkin üyesi idi. M.S. 62 yılında Musevîliğin Baş Râhibi'nin emriyle taşlanarak şehîd edilmiştir. Kilise bu incili kanonik kabûl etmemekle birlikte Hz Meryem'in hayatı ve Hz İsa'nın doğumu ile ilgili olarak bu rada verilmiş olan pekçok ayrıntıyı gerçek olarak kabûl etmiştir*)
- **İsrailli Filozof Toma'nın İncili**
(*İki Grekçe ve bir de Lâtince versiyonu bulunan bu incil Hz İsa'yı kaprisli ve intikamcı bir çocuk gibi takdîm edip beş ile oniki yaş arasındaki hayatını ve gerçekleştirdiği mucizelerin hikâyesini anlatmaktadır*)
- **Sahte-Matta'ya Göre İncil**
(*Hız Meryem'in doğuşunu ve Hz İsa'nın çocukluğunu anlatmaktadır*)
- **Hız İsa'nın Çocukluğuna Dair Arap-Süryânî İncili**
- **Hız İsa'nın Çocukluğuna Dair Ermeni İncili**
- **Hız Meryem'in Doğuşu Kitabı**
- **Marangoz Yûsuf'un Hikâyesi**
- **Ebionitler'in İncili**
- **Nasârâlılar'ın İncili**
- **İbrânîler'e Göre İncil**
- **Şem'un'a (Petrus'a) Göre İncil**
- **Nikodemus'a Göre İncil** (ya da Pontius Pilatus'un İşleri)
(*Kudüs'deki Roma vâililiğinde saklı arşive dayanılarak yazıldığı iddia edilen ve Ortaçağ'da da Nikodemus'a izâfe edilen, Hz İsa'nın muhâkeme zabıtlarını içerdiği iddiasında olan bir apokrif. Biribirinden uslûb açısından farklı, Hz İsa'nın: 1) muhâkemesi, 2) çarmıha gerilmesi, ve sonradan eklendiği anlaşılan 3) Cehennem'e inmesi bölümlerinden oluşmaktadır. Yazıldığı dil Grekçe'dir. Kıptîce, Ermenice ve Lâtince tercümelerinin nüshaları da muhâfaza edilmiştir*)
- **Toma'ya Göre İncil**

---

temel fikri etrafında gelişen bâtinî bir îmân cereyânıdır. MÖ V. yüzyıldan MS IV. yüzyıla kadar çeşitli formlarda etkili olmuşlardır.

⁷¹ Bk. Marcello Craveri: *I Vangeli Apocrifi*, Einaudi Editore, Torino 1969. Bu listeye çeşitli yazarların varlığından söz etmiş ya da bazı pasajlarını eserlerinde takdîm etmiş oldukları, ama tümü hakkında bir bilginin bulunmadığı *Yeni Ahid* apokrifleri dâhil edilmemiştir.

(Hz İsa'nın, huzûrunda havârî Didimus Yahûda Toma tarafından tutulduğu söylenen ve 114-120⁷² loggia'dan⁷³ oluşan hikmetli sözleri)

- **Filipus'a Göre İncil**
- (Gnostik Valentinus'a izâfe edilen) **Hakikat İncili**
- (İncil'ci) **Yahyâ'nın Kitabı.**

Yeni Ahid'deki Farklı İki İsa

Kilise Yeni Ahid'in, Rûhülkuds aracılığıyla, Allâh'ın ilhâmına mazhar olmuş gerçek kimseler tarafından (yâni, 4 İncil söz konusu olduğunda: *Markos, Matta, Luka, Yuhanna*; Resûllerin İşleri söz konusu olduğunda gene *Luka*; Mektûbât söz konusu olduğunda: *Pavlus, Petrus, Ya'kûb, Ya'kûb'un kardeşi Yahûda ve Yuhanna*; ve Apokalips söz konusu olduğunda gene *Yuhanna* olmak üzere toplam sekiz kişi tarafından) yazılmış, gerçeği anlatan kitap olduğunu ilân etmektedir. Muhtevâlarından ötürü *Markos, Matta ve Luka İncillerine Sinoptik İnciller*⁷⁴ ve *Yuhanna'ya Göre İncil'e de Felsefî İncil* denilmektedir.

Aslında, *Yeni Ahid'deki* incillerin gerçekten de izâfe edildikleri şahıslar tarafından yazılmış oldukları fevkalâde şüphelidir. Bu incillerin IV. yüzyıldan kalma oldukları anlaşılan eldeki en eski nüshalarının dili bile, Hz İsa ile Havârîler'inin konuştukları Arâmîce değil, Grekçe'dir. Ayrıca bunların iddia edilen yazarlarından da yalnızca *Matta ve Yuhanna* Hz İsa'nın seçmiş olduğu havârîlerdendir⁷⁵. Sonradan kanonik olarak kabûl edilmiş olan bu incillerin M.S. 150 dolaylarına kadar herhangi bir kimseye izâfe edilmemiş oldukları, ancak bu târihten sonra bir isim sâhibi oldukları görülmektedir. Kilisenin 26 Mart 1928 târihli "basım izni"ne⁷⁶ sâhib **Katolik**

⁷² Bu apokrifin tek nüshası olan Kıptîce nüshada hiçbir noktalama işareti ya da bölüm ayrımı bulunmadığından bunu tetkik edenler kendi anlayışlarına göre 114, 118 ya da 120 loggia tesbit edebilmektedirler.

⁷³ Loggia: söz, hadîs.

⁷⁴ Grekçe, "aynı görüş açısıyla" anlamındaki *sunoptikos* kelimesinden türetilmiştir. Sinoptik İnciller Hz İsa'nın hayatını takdîm ederken metinleri arasında, uslûb ve muhtevâ açılarından, büyük benzerlikler arz eden kitaplardır. *Yuhanna İncili* ise gerek dil, gerek bakış açısı, gerekse muhtevâ bakımından Sinoptik İnciller'den çok farklı ve felsefî içeriği olan bir incildir.

⁷⁵ Markos ve Luka, Pavlus'a seyâhatlerinde refâkat etmiş olan kimselerdir. Markos'un ilk isminin Yuhanna olduğu ve ilk hıristiyanların, toplantıları için, Markos'un annesinin Kudüs'deki evini kullanmış oldukları rivâyet edilmektedir. Markos, Pavlus ile Barnabas'ın ilk misyonerlik seyâhatine onların hizmetkârı olarak katılmış, daha sonra da Roma'da ve Efes'de Pavlus ile birlikte faaliyet göstermiştir. Pavlus'un ölümünden sonra Petrus'un hizmetinde tercüman olarak çalıştığı ve M.S. 65-70 dolayında, avâmî bir Grekçe ile, putperestler için *Markos'a Göre İncil*'i kaleme almış olduğu efsânesi yayılmıştır. Gene rivâyet edilmektedir ki Markos İskenderiye Hıristiyan Kilisesi'ni kuran zâttır. Bu şehirde ölüp gömüldüğü söylenmektedir. Ancak Markos'a izâfe edilen incilin, söz konusu bu Yuhanna Markos tarafından mı yoksa Roma'da hıristiyanlara yapılan eziyet ve zulümlerin tanığı olan ve hıristiyanların mâneviyatını yükseltmek isteyen Romalı hıristiyanlardan bir başka Markos tarafından mı yazılmış olduğu da bilinmemektedir. Bugünkü incil tefsircilerinin çoğunluğu *Markos'a Göre İncil*'in söz konusu kanonik incillerin en eskisi olduğunda mutâbıktır.

⁷⁶ Papa VIII. Innocentus'un 1467 yılında yayınladığı bir tebliğ ile, hıristiyan yazarların eserlerinin, umûmun okumasına sunulmadan önce, incelenmek ve basım izni alınmak üzere buldukları bölgede Kilise'nin en yüksek makâmına takdîm etmek zorunluluğu getirilmiştir. Eserin incelenmesi sonunda

Teolojisi Sözlüğü'nün (Dictionnaire de Théologie Catholique, Paris, Letougey éditeur, Paris 1929) X. cidinin 1. kısmında sayfa: 359'da: "Matta İncîli'nin târihî dayanaktan yoksun olduğu, Matta'nın aslâ bu isimde bir metin yazmamış olduğu, bu metnin yazarının aslında bilinmediği" açıklıca ifâde edilmektedir.

Yeni Ahid'in, Pavlus'un Timoteos'a 2. Mektûbu'nda yazmış⁷⁷ ve Kilise'nin de kabûl etmekte olduğu gibi, gerçekten de Rûhülkuds aracılığıyla Allâh'ın ilhâmına mazhar olmuş olan târihî ve gerçek şahıslar tarafından yazılmış târihî ve ilâhî gerçekleri ifâde eden bir kitap olduğu kabûl edilecek olursa, bu kabûlün sonucu olarak Yeni Ahid'deki tarihî ve ilâhî gerçeklerin: 1) kendi aralarında tutarlı olmaları ve 2) birbirlerini yalanlamamaları gerektiği âşikârdır.

Bunun aksi: 1) *Rûhülkuds'un hatâ ya da unutkanlıkla mâlûl olduğuna* yâni farklı kimselere birbirleriyle hatâli ve çelişik ilhâmlarda bulunmuş olduğuna, ya da 2) en azından, *Rûhülkuds'ün A) müelliflerin hatâ ve unutkanlıklarına, ve kezâ B) bu metinleri gene Rûhülkuds'ün ilhâmıyla kutsal ve hatâsız metinler olarak kabûl etmiş olan Kilise'nin rûhânî meclislerinin hatâ ve unutkanlıklarına engel olacak gücünün bulunmadığına*, yâhut da 3) bu metinlerin Rûhülkuds aracılığıyla değil de *düpedüz beşerî ve nefsanî dürtülerle yazılmış* olduklarına delâlet eder.

İşte bu noktada Sinoptik İncîller, Resûllerin İşleri ve Pavlus'un ilk mektuplarının ortaya koydukları *kristoloji*⁷⁸ ile Yuhanna İncîli'nin ve Pavlus'un "Kolossa'lılara"⁷⁹ Mektûb"unun ortaya koyduğu ikinci *kristoloji* arasındaki bâriz farklar ve çelişkiler göze batmaktadır.

Bu birinci kristoloji Hz İsâ'yı bize peygamber Hz Dâvûd'un soyundan gelen, civârında dürüst olarak tanınmış, Allâh'ın kendisine lûtfetmiş olduğu mucizelerle te'yîd edilmiş, çarmıhta öldükten sonra Allâh tarafından diriltilmiş, Allâh'ın sağında oturtularak yüceltilmiş ve buradan da bulut üzerinde gelerek yaşayanları da ölüleri de muhâkeme edecek bir zât olarak takdîm etmektedir.

Hz İsâ Sinoptik İncîller'de kendisini aslâ *ilâhî bir varlık* olarak telâkki etmemekte ve böyle telâkki edilmesine de izin vermemektedir. Kendisine "*İyi Üstâd*" diye hitâb eden birisine bile: "*Bana neden iyi diyorsun? Allâh'dan başka iyi olan yoktur ki!*" diye cevap vermiştir (*Mar 10, 18; Luk 18, 18-19; Mat 19, 17*)⁸⁰.

Kilise'nin öğretisine aykırı bir şey bulunmaz ise "*Nihil Obstat*" kararı verilir. Bu, "eserde îtirâza mahal bir şey yok" demektir. Bundan sonra yapılan ikinci ve bağımsız bir incelemede de ilk kararın değişmesini gerektirecek bir unsur bulunmazsa "*Imprimatur*" kararı yâni "basım izni" verilir.

⁷⁷ "Kutsal Yazılar'ın tümü Allâh'ın ilhâmıdır" (Timoteos II. 3, 16)

⁷⁸ Kristoloji: 1) Hz İsâ'nın şahsına ve görevine bakış açısı, 2) Hristiyan Teolojisi'nin yalnızca Hz İsâ'nın hüviyeti ile ilgili bölümü, 3) Hz İsâ'nın hüviyeti ile ilgili bir teori ya da doktrin.

⁷⁹ Kolossa (*Colossae*) Denizli vilâyetinin sınırları içinde, Acıgöl'ün batısında, bugünkü Honaz ilçesi civârında ve Aksu Çayı üzerinde bir grek şehri idi.

⁸⁰ Bundan böyle: *Mar, Luk, Mat* ve *Yuh* kısaca Markos, Luka, Matta ve Yuhanna incîllerine; *Ri* Resûllerin İşleri'ne, *Kol* Kolossa'lılara Mektûb'a, ve bunları izleyen iki tür rakkam da bölüm ve cümle numaralarına işâret edecektir.

Sinoptik incîllerde Hz İsa'ya, çok kere, *Allâh'ın Oğlu* lâkabı verilmektedir. Ama bunun sembolik bir lâkap olup herhangi bir fizikî kan bağıını tazammun etmediği âşikârdır. Hz İsa'nın telâkkisine göre, yalnızca kendisi değil ama her kim olursa olsun, bir insan Allâh'ın kemâline yaklaştığı oranda Semâvî Baba'nın oğlu olur. İncîllerde Hz İsa'nın ağzından: "*Düşmanlarınızı seviniz, size zulm edenler için dua ediniz!*" (Mat 5, 44-45); "*Sizler Rabbü-l A'lâ'nın çocukları olacaksınız zîrâ O, nankörlere ve kötülere karşı bile iyidir*" (Luk 6, 35) denilmektedir. İncîllerde Allâh'dan söz ederken Hz İsa'nın O'na *Baba* demesi, bir babanın çocuğunu terbiye edip onu kendisine tâbi' ve itaatkâr kılmasının mümkün kıldığı teşbihden ötürüdür. Bu kapsamda, Allâh yalnız İsa'nın değil O'na tâbi' ve itaatkâr olan her kulun *sanki* babası gibidir. İslâmiyet'te bu, Allâh'ın eğitici yâni mürebbi' vechesini yansıtan Rabb ismiyle ifâde edilmektedir. Şu hâlde, semantik olarak, Hristiyanlık'taki "İlâhî (ya da Semâvî) Baba" yerine göre *Allâh* ya da *Rabb* olarak anlaşılmalıdır. Fakat İslâm Şerîatı, İhlâs Sûresi'nin içeriğiyle ve kezâ (X/68, XVI/101, XVII/111, XXIX/35, XXI/26, XLIII/82) âyetleriyle Hz İsa'nın Sünnet'inin bu vechesini ilgâ ederek Allâh'a mecâzî bile olsa babalık izâfe etmeyi yasaklamıştır.

Ayrıca, (Mat 27, 46-50) ye göre, Hz İsa çarmıhta can çekişirken: "*Allâhum, Allâhum! Beni neden terk ettin?*" diye fevkalâde *beşerî* bir şekilde nidâ etmiştir. ***Bütün bunlar Hz İsa'nın zâtına herhangi bir Ulûhiyyet atfetmeyip kendisini beşer ve kul olarak gördüğüne delâlet etmektedir.***

Petrus'un, Elvâh-ı Aşere Yortusu'nda⁸¹ ahâliye irâd ettiği: "*Ey İsrâilliler! Şu sözleri dinleyin! Allâh'ın, bizzât kendi lûtfuyla, sizin aranızda gerçekleştirmiş olduğu mucizeler, kerâmetler ve burhânlarla i'tibâr kazandırmış olduğu Nasâra'lı İsa, hani şu yakalayıp kâfirlerin eliyle çarmıha gerdirdiğiniz adam yok mu, işte Allâh, ölüm acularına son vererek, onu dirilti*" (Ri 2, 22-24) ... "*Allâh bu İsa'yı diriltti; buna hepimiz şâhidiz. Ve şimdi de Allâh'ın sağında oturarak yüceltilmiş olarak Baba'dan (Rabb'inden) O'nun vaadi olan Rûhülkuds'u kabûl etti ve bunu (biz Havârîleri'ne) yaydı*" (Ri 2, 32-33) ... "*Bütün İsrâil bilsin ki: hani şu çarmıha germiş olduğunuz İsa yok mu, işte Allâh onu Efendi (Mürebbi') ve Mesîh kılmıştır!*" (Ri 2, 36) şeklindeki nutkuna bakılacak olursa burada da Hz İsa'nın halîfesinin Hz İsa'yı İlâh olarak değil Allâh'ın ef'aline tâbi' bir kul, ama Allâh'ın büyük lûtuflarına mazhar olmuş fevkalâdeden bir kul olarak telâkki ettiği âşikârdır.

Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da Resûllerin İşleri'nde Petrus'un ağzından Hz İsa'nın Allâh'ın oğlu olarak değil de ***Allâh'ın Kulu*** olarak takdîm edilmekte olduğudur (Ri 3, 13ve 26; 4, 27-30). Yahudilerin de Havârîlerin de Hz İsa'yı Allâh olarak tasdîk etmeleri zâten mümkün değildi zîrâ bu, hepsinin de tâbi' olduğu ***Eski Ahid***'in: "*Dinle İsrâil! Allâh'ımız tek ilâhtır*" emrine karşı gelen bir şirk olurdu.

Şimdi bir de Yuhanna'nın incîlinde ve kezâ Pavlus'un, kendisine izâfe edilen "Kolossa'lılara Mektûb"unda Hz İsa'ya hangi gözle bakılmakta olduğunu görelim:

⁸¹ Sînâ Dağı'nda Hz Mûsâ'ya On Emir'in yazılı olduğu levhaların verilmesinin hâtırasını zinde tutan bayram. (Elvâh-ı Aşere: On levha).

- Yuhanna Hz İ̇sâ'yı, kendisini Gönderen'in irâdesini gerçekleştirmek üzere Semâ'dan nüzûl etmiş ilâhî bir varlık olarak takdîm etmektedir (Yuh 6, 38). Bu ilâhî varlık doğrudan doğruya Allâh'dan neşet etmiştir (Yuh 16, 28). "O'nu kan da şehvet de bir insanın arzusu da doğurmadı; aksine, O'nu Allâh doğurdu" (Yuh 1, 13). Bu, görüldüğü gibi, Hz İ̇sâ'nın Cenâb-ı Hakk'ın mecâzî mânâda değil, fakat şeceresi i'tibâriyle gerçek Tek Oğlu olduğunun iddiasıdır.
- Pavlus'a göre de: "O görünmeyen Allâh'ın sûreti ve ilk yaratılmış olan-
dır" (Kol 1, 15) ... "Gökler'de ve Yer'de görünen ve görünmeyen ne var-
sa: tahtlar, hükümranlıklar, mülkler ve kudretlerin hepsi de O'nda, O'-
nun tarafından ve O'nun için yaratılmıştır" (Kol 1, 16) ... "O herşeye ka-
dîmdir ve her şey varlığını O'nda sürdürmektedir" (Kol 1, 17) ... "O'nun
bedeninde Ulâhiyyet'in bütün kemâli ikâmet etmektedir" (Kol 2, 9) ... "O
her Mülk'ün ve her Kudretin başıdır" (Kol 2, 10).

Yuhanna İncîli'ndeki ve Pavlus'un bu geç dönem mektûbundaki bu yeni İ̇sâ telâkkisi **Allâh'ın kulu olan İ̇sâ'yı, ete-kemiğe bürünmüş Allâh olarak ilâhlaştıran ve böylece Sinoptik İncîller'i de yalanlayan bir kristoloji sergilemektedir.** Fakat sonunda da bütün Kilise'ye hâkim olmayı başarmış olan da işte bu kristolojidir.

Hz İ̇sâ hakkında: 1) Petrus'a *Allâh'ın kulu* olduğunu, 2) Yuhanna'ya ve Pavlus'a ise, bunun tamâmen zıddını yâni İ̇sâ'nın *Allâh'ın kendisi* olduğunu ilhâm etmiş olması, Hakîkat Rûhu olarak da bilinen Rûhülkuds'un tabîatına da Hz İ̇sâ'nın: "*O Hakîkat Rûhu geldiğinde sizleri eksiksiz Hakîkat'a sevkedecektir*" (Yuh 16, 13) sözlerine de aykırıdır.

Kristoloji doktrini açısından **Yeni Ahid'**deki çelişkiyi gösterdikten sonra Sinoptik İncîller'deki yüzlerce çelişki ve tutarsızlıklar⁸² hakkında da, bir fikir verebilmek üzere, yalnızca aşağıdaki birkaç örneğe dikkati çekmek istiyorum:

- Hz İ̇sâ: 1) Matta'ya göre Büyük Herodes'in (MÖ. 73 - MÖ. 4) zamanında doğmuştur (*Mat 2, 1*); 2) Luka'ya göre ise Roma imparatoru Augustus'un emri üzerine Sûriye vâlisi Quirinus'un gerçekleştirdiği sayım sırasında yâni MS. 6 ya da 7 yılında doğmuştur (*Luk 2, 1-7*). Arada, **en azından**, 10 yıllık bir zaman farkı bulunmaktadır.
- Söz konusu tutarsızlıklardan biri de **Matta'ya Göre İncîl** ile **Luka'ya Göre İncîl** arasında Hz İ̇sâ'nın şeceresi açısından ileri sürülen listeler arasındaki tutarsızlıktır. Hz İbrâhim'den Hz Meryem'in kocası olduğu söylenen Yûsuf'a kadar: (*Mat 1, 2-16*) daki liste 38 kişiden oluşmakta iken (*Luk 3,*

⁸² Bk. C. Dennis McKinsey, *The Biblical Errancy: A Reference Guide*, Promethean Press, 800 sayfa, 2000.

23-38) deki listede 56 kişi bulunmaktadır. Bu iki liste arasındaki fark öylesine büyüktür ki bunun için Hz Dâvûd ile Hz İsâ arasındaki atalar arasında her iki listede de *tek ortak ismin* Yûsuf olduğunu söylemek yeterlidir.

- Hz İsâ'yı 30 gümüş para karşılığında Roma'lılara gammazlamış olan Yahûda İskaryot (*Mat 27*, 3-5) e göre pişmanlık duyarak paraları havrada yere saçtıktan sonra gidip kendisini asarak intihâr etmiş; fakat (*Ri 1*, 18) e göre bu parayla bir tarla satın almış, baş aşağı düşerek karnı patlamış ve bütün iç barsakları dışarı çıkararak ölmüştür.
- Hz İsâ'nın çarmıhta son nefesini vermeden önce söylediği son sözleri: 1) (*Mat 27*, 46-50) ye göre "*Allâh'ım, Allâh'ım! Beni neden terk ettin?*", 2) (*Luk 23*, 46) ya göre "*Baba! Rûhumu Sana teslim ediyorum*", ve 3) (*Yuh 19*, 30) a göre de: "*Her şey bitti!*" olmuştur.

Bu kadar çelişki ve tutarsızlığın, Mutlak Kemâl sâhibi Allâh'dan ve *Yeni Ahid*'in yazarlarına O'nun ilhâmını taşımış olduğu söylenen Rûhülkuds'dan neşet etmesi muhâldir. Bu durumda: 1) *Rûhülkuds'un hatâ ya da unutkanlıkla mâlûl olduğuna* yâni farklı kimselere birbirleriyle hatâlı ve çelişik ilhâmlarda bulunmuş olduğuna, ya da 2) en azından, *Rûhülkuds'ün A*) müelliflerin hatâ ve unutkanlıklarına, ve kezâ B) bu metinleri gene Rûhülkuds'ün ilhâmıyla kutsal ve hatâsız metinler olarak kabûl etmiş olan Kilise'nin rûhânî meclislerinin hatâ ve unutkanlıklarına *engel olacak gücünün bulunmadığına* hükmetmek mümkün değildir.

Öte yandan Papa XIII. Leone (1810-1903) *Providentissimus Deus* başlıklı Papalık Tâميمi'nde, hâlâ: "*İncîl yazarları hatâsız bir gerçeklikle, Allâh'ın onlara: «Yaz!» diye emretmiş olduğunu yazmışlar ve yalnızca bunu yazmışlardır*" demektedir.

Buradan çıkarılacak olan sonuçlar: 1) *Yeni Ahid*'deki hatâlar, tutarsızlıklar ve çelişkilerden Rûhülkuds'un sorumlu tutulamıyacağı, 2) bütün bu sorumlulukların, ancak ve ancak, vehim ve hayâllerini Rûhülkuds'un ilhâmı zanneden yazarlara ve bunları tasdîk eden Kilise makâmına râcî olduğu, 3) bu metinlerin Rûhülkuds'un ilhâmı ve diktesi altında değil fakat müelliflerinin, iyi niyetle dahî olsa, *düpedüz beşerî ve nefsânî dürtüleriyle yazılmış* olduğudur.

İncîllerin Edebî Kaynakları, "Sinoptikler Meselesi "

Markos, Matta ve Luka incîllerini ilk defa okumuş bir kimse dahî bunların: 1) içerik, 2) uslûb, ve 3) kelime hazînesi (*vokabüler*) bakımından birbirlerine çok benzediklerini ve hattâ çok kere aynı kelimelerle ifâde edilmiş uzunca pasajların müştereken kullanılmış olduğunu hemen teşhis ve tesbit eder. Bu müşâhede ise, hemen, "Sinoptik İncîller hangi sebeplerden ötürü birbirlerine bu kadar benzemektedirler?" sorusuna yol açmaktadır. Buna verilecek olan cevabın ise bu incîllerin "Rûhülkuds

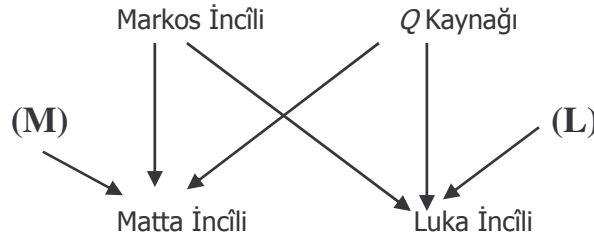
aracılığıyla Allâh'ın ilhâmıyla yazdırılmış" olduğu *dogma*'sına körükörüne inananları rahatsız edeceği âşikârdır. Çünkü soruya cevap vermek üzere yapılması gereken analiz, edebî tenkîd ve içtimaî faktörler gibi beşerî parametrelere dayanacaktır.

Sinoptik İnciller'in bu benzerliklerinin temelini ortak bir şifâhî kaynağa bağlamak mümkün değildir. Çünkü, her şeyden önce:

- *Markos'a Göre İncil*'de 16 bölüm, 678 âyet ve 11.304 kelime,
- *Matta'ya Göre İncil*'de 28 bölüm, 1071 âyet ve 18.345 kelime,
- *Luka'ya Göre İncil*'de ise 24 bölüm, 1151 âyet ve 19.482 kelime

ihativâ etmekte⁸³, ayrıca *Markos İncili*'nin materyelinin %90 kadarı *Matta İncili*'nde, ve %50 kadarından fazlasını da *Luka İncili*'nde zâten bulunmaktadır. Kezâ *Markos İncili*'nde olup da diğer ikisinde bulunmayan âyet sayısı 53, *Matta İncili*'nde olup da diğer ikisinde bulunmayan âyet sayısı 300 ve *Luka İncili*'nde olup da diğer ikisinde bulunmayan âyet sayısı da 500 dür. Buna göre, edebî açıdan: 1) *Matta ve Luka İncilleri*'nin *Markos İncili*'nden alıntı yapmış, 2) Markos İncili'nin diğer ikisine *kaynaklık* etmiş, ve dolayısıyla da 3) *Markos İncili*'nin bu ikisine oranla daha eski bir târihte kaleme alınmış olması *mâkul* görünmektedir.

Ama "Sinoptikler Meselesi" maalesef görüldüğü kadar basit değildir; çünkü gerek *Matta İncili*'nde gerekse *Luka İncili*'nde: hem 1) *Markos İncili*'nde bulunmayan unsurlar vardır, hem de 2) birbirlerinde bulunmayan unsurlar vardır. *Matta* ve *Luka*'da *Markos*'da bulunmayan unsurların mevcûdiyetini açıklayabilmek üzere bu iki incîle takaddüm eden (ve Almanca'daki "*die Quelle*" = *kaynak* kelimesini hatırlatmak üzere) *Q* ile gösterilen ve "*daha çok Hz İsa'nın sözlerinden oluşan ama bugün kaybolmuş*" olan bir ikinci kaynağın var olmuş olduğu farzedilmektedir. Ayrıca *Matta*'da olup da *Markos*'da ve *Luka*'da bulunmayan unsurların da tamâmen bağımsız bir (*Protomatta*) *M* kaynağından, ve kezâ *Luka*'da olup da *Markos* ve *Matta*'da bulunmayan unsurların da tamâmen bağımsız bir (*Protoluka*) *L* kaynağından geldiğine inanılmaktadır. Bu durum aşağıda şematik bir biçimde gösterilmiş bulunmaktadır.

İngiliz ilâhiyatçısı Burnett Hillman Streeter'in (1874-1937) *The Four Gospels: A Study of Origins* isimli kitabında 1924 yılında öne sürdüğü bu "Dört Kaynak Teorisi" bugün pek çok hıristiyan ilâhiyatçısını tatmîn etmiş bulunmakta ise de gene de buna itiraz edenlerin sayısı az değildir. Bununla beraber söz konusu *Q* kaynağını yeni-

⁸³ A.B.D.nde Loyola Marymount Üniversitesi'nden Prof. Felix Just'ın sayımına göre.

den inşa etmek konusunda son yıllarda büyük çabalar sarfedilmiştir. Bu konuda James M. Robinson, Paul Hoffmann ve John Kloppenborg'un yaklaşık on yıl sürmüş olan çabaları, bundan sonraki bütün *Q* kaynağı tartışmalarına ışık tutacak ve yön verecek ortaya yaklaşık 700 sayfalık devâsâ bir eserin çıkmasıyla noktalanmış bulunmaktadır⁸⁴.

Yuhanna İncîli

Yuhanna İncîli kanonik incîller arasında çok farklı bir mevkie sâhibtir. Her ne kadar MS. 150 civârında Hz İsa'nın "Sevgili Mürîdi" diye bilinen Yuhanna'ya izâfe edilmişse de bu incîlin Yuhanna'nın kaleminden çıkmamış olduğu XVIII. yüzyılda başlayıp da bugüne kadar sürmüş olan şiddetli tartışmalara konu olmuştur. Bu incîlin dili ve sergilediği teolojinin seviyesi yazarının bu Sevgili Mürîd'den çok sonra yaşamış [ama belki eserini onun öğretilerine dayandırmış] biri olabileceğini telkîn etmektedir. Bununla beraber Hz İsa'nın hayatının bâzı safhalarının Sinoptik İncîller'e benzer şekilde nakledilmesi ve son bölümünün de sonradan ilâve edilmiş olduğunu telkîn etmesi bu incîlin derleme bir eser olabileceği şüphesini de uyandırmaktadır. Bu incîlin derlendiği yer ve târih de belirsizdir. Kimileri bunun, Grek kökenli hıristiyanlara Hz İsa'yı tanıtmak amacıyla, MS. 100 civârında Efes'te yazılmış olduğunu ileri sürmektedirler.

Yuhanna İncîli'nde (13,23; 19, 26; 21, 7 ve 20-24) âyetlerinde "İsa'nın Sevgili Mürîdi" olarak sözü edilen bu kişinin adının açıklanmamış olması da bu incîlin esrârından biridir. Ramon J. Jusino, bu ve buna benzer başka ipuçlarından hareket ederek, "İsa'nın Sevgili Mürîdi"nin ve dolayısıyla da *Yuhanna İncîli*'nin gerçek yazarının Mecdelli Meryem olduğuna dair bir tez ileriye sürmüştür⁸⁵.

Yuhanna İncîli: 1) Sinoptik İncîller'in Hz İsa'nın çoğunlukla Celîle'deki (*Galilea*'daki) tebliğ faaliyetini anlatmalarına karşılık, Hz İsa'nın Yahûdiye'deki (*Judea*'daki) faaliyetine önem vermesi açısından farklı bir zaman süresini örtmesi, 2) Hz İsa'ya uzun teolojik nutuklar irâd ettirmesi, en önemlisi de 3) Hz İsa'nın Mesîh, Allâh'ın Oğlu ve ete-kemiğe bürünmüş Allâh olduğunu vurgulaması, ve) Hz İsa'ya, sürekli olarak, kendisinin Allâh'ın İlâhî Oğlu olduğunu söyletmesi bakımından Sinoptik İncîller'den çok farklı ve, *kanonik* olmasına rağmen, âdetâ *yarı-agnostik* bir incîl gibidir. Bu incîl, daha sonraları III. yüzyılda filiz vermeğe başlayacak, 325 ve 381 yıllarındaki İznik ve İstanbul Konsilleri'nde ifâdesini bulacak ve 382 târihli ökümenik olmayan Roma Konsili'nde de resmen hıristiyan îtikâdının çekirdeği olarak tescil edilecek olan *Teslis Akîdesi*'nin yâni *Kendi'ni Baba, Oğul ve Rûhülkuds* olarak üç ayrı şahısta tecellî ettiren tek bir İlâh'a îmânın tohumlarını da taşımaktadır.

⁸⁴ James M. Robinson, Paul Hoffmann, John . Kloppenborg (General Editors): *The Critical Edition of Q – Synopsis Including Gospels of Matthew and Luke, Mark and Thomas with English, German and French Translation of Q and Thomas*, CVII+581 pp., Fortress Press, Minneapolis MN 2000.

⁸⁵ Bk. http://members.tripod.com/~Ramon_K_Jusino/magdalene.html

Yeni Ahid Yorumları

Bu kadar çelişkiler içeren Yeni Ahid'in, yalnızca hıristiyan mü'minlerin değil fakat bunları tetkik edecek olan herkesin kafasında şekillenmesi kaçınılmaz olan sorulara cevap verebilecek yorumlara ihtiyacı olduğu âşikârdır. Bu bakımdan, Yeni Ahid'in metninin ne dediğini değil de neyi kastettiğini keşfetmeğe yönelik tartışmalara yorum (ya da *Kutsal Kitapların Tenkidî İncelenmesi*) adı verilir. Bir metin 1) yorum için peşinen kabûl edilen bakış açısına, ve 2) uygulanan yol-yordama (*metoda*) bağımlı olarak farklı yorum sonuçlarına yol açabilir. Metodolojik ilkelerin incelenmesi ise Batı'da *Hermeneutik*'in (Usûl-i Tefsîr'in) alanına girmektedir.

Yeni Ahid'in ortaya koyduğu bu çelişkileri giderebilmek üzere Kilise, Rûhülkuds'un kendisine rehberlik ettiği iddiasına sığınmış, ve *Yeni Ahid*'de bulunmayan bir takım yeni îmân umdeleri vaz ederek *incîllerin dışında hıristiyan doktrinini genişletmek yâni bu doktrine bir yorum getirmek zorunda kalmıştır*. Buna göre:

- Allâh Bir'dir ama Kendisini birbirlerinden gerçekten de farklı⁸⁶, *Baba-Oğul-Rûhülkuds*'den oluşan üç Zât ile izhâr etmektedir. Hz İsa bu *Kutsal Üçlü'nün* (*Teslîs'in*, *Ekânim-i Selâse'nin yâni Üç Asıl'ın*) ikincisi ve Allâh'ın *Logos*'udur (*Kelimesi'dir*)⁸⁷.
- Oğul, Baba'nın hilkatinde, ilk yaratılandır.
- Oğul Baba'dan, Ruhülkuds ise hem Baba'dan ve hem de Oğul'dan neşet (*sudûr*) etmiştir.
- Bu üç Zât hep-birlikte-ezelî, ve hep-birlikte-eşittir. Hiçbiri yaratılmış değildir, hepsi de her şeye Kâdir'dir⁸⁸.
- Baba ile Oğul aynı bir Zât'ın iki ayrı tecellîsidir⁸⁹.
- Baba, Âdem'in İlk Günâh'ının suçluluğundan⁹⁰ insanları kurtarmak amacıyla Oğlu Mesîh İsa'yı Kurtarıcı (*Halâskâr*) ve Allâh'ın Melekûtu'nun

⁸⁶ Azîz Atanasyus'un (293-373) ifâdesiyle: "*Baba Allâh'dır, Oğul Allâh'dır, Rûhülkuds Allâh'dır; ama gene de üç tâne ayrı ayrı Allâh değil bir tek Allâh vardır*"

⁸⁷ "*Başlangıçta Logos (Kelime) vardı. Logos Allâh ile birlikteydi ve Logos Allâh'dı. Başlangıçta O Allâh ile birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı. Her varlıkta hayat O'ydu ve hayat da insanların nûruydı*" (Yu 1, 1-4)

⁸⁸ G.H.Joyce, *The Blessed Trinity*, *The Catholic Encyclopedia*, cild XV, Robert Appleton Comp., 1913. (Kezâ Bk. <http://www.newadvent.org/cathen>.)

⁸⁹ 325 yılında İznik Konsili'nde alınmış karara göre.

⁹⁰ Hıristiyanlar, ve bilhassa Katolikler, Hz Âdem ile Havvâ'nın Cennet'teki yasak ağacın meyvasından tatmak sûretiyle işlemiş oldukları günâhın bütün insanlara da rücu' ettiğini ve her doğan çocuğun günâhkâr olarak doğduğunu, vaftîz olmadan ölen çocuğun ise hem yükünü taşıdığı Hz Âdem ile Havvâ'nın İlk Günâh'ından ve hem de Kilise'ye katılma fırsatı bulamadan ölmüş olmasından ötürü Cehennem'e gideceğine inanırlar.

müjdeleyicisi olarak göndermiş, çarmıhta Kurban ettiği Oğlu'nu da bu günâhın Kefâret'i saymıştır⁹¹.

- Bundan böyle kim ki İsa'ya bu türlü inanır da O'nun cemaatine (*ecclesia*) dâhil olarak bu cemaatin resmî temsilcisi olan Kilise'ye teslim olursa günâhları Mesîh İsa'nın çarmıhta çekmiş olduğu kutsal ızdırâbın hürmetine affedilecektir. Kilise'nin dışında ise kimseye kurtuluş yoktur!

Bugün Hristiyanlık Âlemi'nin iki büyük cemaatini oluşturan Katolikler'in ve Protestanlar'ın *Yeni Ahid* yorumlarındaki zihniyetlerinde de büyük farklılık vardır. Katolikler *Yeni Ahid*'i ve Kilise'nin (yâni Papa'nın⁹² ve Konsiller'in) dine yapmış ve yapmakta olduğu eklemeleri harfi harfine gerçek ve hatâsız olarak kabûl etmekte, ve Kutsal Kitab'ı bu îmânî çerçeveye sıkı sıkıya bağlı kalarak yorumlamağa gayret sarfetmektedirler. Buna karşılık Protestanlar Papalık otoritesini tanımadıklarından, kendilerini herhangi bir kayıtle sınırlandırılmış hissetmeksizin, *Yeni Ahid*'in metninin gerçekten de neyi kastettiğini keşfetmeğe yönelik araştırma ve incelemeler yapmaktadırlar.

Bu konuda XX. yüzyılda Kutsal Kitaplar'ın yorumunda çığır açmış olan biri de Karl Rudolf Bultmann'dır (1884-1976)⁹³. Bultmann'ın teolojisi ve kristolojisinin temelinde hristiyan îmânının, Hz İsa'nın târihî kişiliğiyle ilgilenmek yerine, dikkatini O'nun aşkın (*bâtınî*) vechesine yoğunlaştırmasının gerektiği fikri yatmaktadır. Bultmann ilgisini Erken Hristiyanlık dönemindeki Kilise'nin *Yeni Ahid*'de ifâdesini bulan düşünme tarzıyla çağdaş düşünce arasındaki farka yoğunlaştırmış ve çağdaş insanın *Yeni Ahid*'deki efsâne kokan terimler çerçevesi içinde düşünüp hareket etmesinin mümkün olmadığını ve *Yeni Ahid*'in tebliğinin (*mesajının*) mutlaka efsânevî (*mitolojik*) unsurlarından kurtarılmasını yâni *efsânesizleştirilmesini*⁹⁴ savunmuştur. Bultmann'a göre bu efsânevî unsurlar: 1) ezelf bir Mesîh İsa'ya inanç ile 2) Mükevvenât'ın Cennet, Arz ve Cehennem olarak üç katlı yapısı, 3) mucizeler, 4) ifritler ve 5) yahudi-hristiyan-grek dünyâsına has âlem görüşünün diğer çeşitli unsurlarıdır. Bultmann'a göre bu efsânevî unsurların anlamları varoluşçu terimlerle açıklanmalı ve bunların idrâkin bir objesi olarak telâkki edilmesinin önüne geçilmelidir.

⁹¹ Bk. Pavlus'un İbrânîlere Mektûb'u 9, 15 ve 27-28.

⁹² I. Vatikan Konsili'nde büyük kavgalardan sonra zar zor alınmış olan bir karara göre Papa, Papalık Kürsüsü'nden (*ex cathedra*) konuştuğu zaman lâyuhtî ve lâyüs'el'dir. Yâni hatâsızdır ve kendisine aslâ sorgu sual edilemez.

⁹³ Prof.Dr. Karl Rudolf Bultmann Almanya'da Breslau, Giessen ve Marburg Üniversiteleri'nde hocalık etmiş; Marburg Üniversitesi hocalarından Prof. Martin Heidegger'in varoluşçuluk felsefesinin etkisinde kalmıştır. Kutsal Kitaplar'ın *hermeneutik*'i konusunda bir ekol kurmuştur. Öğrencilerinden Ernst Kaesemann, Ernst Fuchs ve Gerhard Ebeling ise bu ekolün Bultmann'dan sonra bellibaşlı temsilcileri olmuşlardır.

⁹⁴ Efsânesizleştirme: almancası *Entmythologisierung*, ingilizcesi *demythologization*, fransızcası *démythologisation*.

Teslîs Akîdesinin Temelinde Ne Var?

İskenderiyeli Filo (Philo Judaeus) yaklaşık MÖ. 15 – MS. 50 yıllarında İskenderiye'de yaşamış kültürlü, riyâzat ve murâkabe ehli bir yahudi ilâhiyatçısı ve filozofudur. Tevrat'ın ilk beş bölümünün batınî bir tefsîrini yapmıştır. Felsefede ise Efâtunculuk ve Revâkîlik (*Stoa-cılık*) akımlarının etkisi altında kalmıştır⁹⁵.

Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ı hakkında bir şey söylenmesi mümkün olmadığına kesin idrâkine sâhib olan Filo, Allâh'ın Zâtı ile bu âlemin maddî nesnelere arasında köprü vâzifesi görmek üzere ortaya bir "*Logos*" teorisi atmıştır. *Logos* terimi Yunan-Roma kültüründe de Yahudilik'te de geniş biçimde kullanılmaktadır. Bunun lûgavî anlamı: *söz, beyân, nutuk, bilim, açıklama ve akıl*'dir. Yunan felsefe ekollerinin çoğunda ise *Logos*, Hayy Olan'a yâni "Âlem'e hayatiyet bahşeden ilke"ye delâlet etmek üzere kullanılmaktaydı.

Filo'ya göre *Logos*: Tek Olan Allâh'da, Allâh'ın "Hayat Bahşedici Gücü" (Al-lâh'ın Hayy ismi) ya da "Hikmeti" olarak tecellî eden bir ikinci zâttır. Erişilmeyen ve her şeyden münezze olan Allâh'ın Zâtı'ndan sonra Allâh'ın işte bu "Hikmet"i ya da *Logos*'u gelmektedir. *Logos* pekçok ismi ve fonksiyonu hâizdir. *Logos* tek olmakla beraber bütün insanlara da yayılmış bulunmakta ve insanların Yaratıcı'ya benzemelelerini temin etmektedir. Bu bakımdan O, Allâh ile insan arasındaki bağ ve köprüdür. Allâh ile insan arasında "Aracı" olan *Logos* ne Allâh gibi yaratılmamış bir Zât'tır ve ne de insan gibi bir yaratıktır. Evet onun da bir menşei vardır ama Allâh'ın düşüncesi olarak o gene de ezelîdir. Bu vasfıyla o herşeyden önce de mevcûddu. Ondan başka herşey Allâh'ın irâdesinin ikinci mertebeden ürünleridir. Bu bakımdan *Logos*'a İlk Doğan (ya da Yaratılan) demek yerinde olur. Filo'ya göre Allâh En Yüce Varlık ve *Logos* da Yaratılan ile yaratılanlar arasındaki bir mevkide bulunan, ve Allâh'ı izhâr eden bir tecellîgâh ve bir elçidir. *Logos* Allâh'ın, kendisini ilâhî mutluluğa ermiş olan nefislere boşaltan sâkîsidir. *Logos* insanların günâhlarını affetmeğe de kâdirdir.

İskenderiyeli Filo'nun, Sinoptik İnciller'e aslâ yansımamış olan bu hiç de rasyonel olmayan girift *Logos Teorisi*'nin Yuhanna İncîli'ni ve İbrânîlere Mektûb'u etkilemiş olduğu görülmektedir.

Erken Hıristiyanlığa Sırrî Dinler'in Etkileri

Sırrî Dinler mensûblarını yaratılış, âlem düzeni, nefis, rûh, âhiret âlemi... vb gibi bir takım sırlara ortak kılmak iddiasında olan dinlerdir. Bunlar herkese açık değildir. Bir "Sırrî Din"e girmek isteyenler önce bir eğitime ve bâzen sonra da bir takım

⁹⁵ R. Arnaldez, J. Pouilloux, C. Mondésert, *Les Œuvres de Philon d'Alexandrie*, 36 cild, Paris 1961.

sınavlara tâbi' tutulduktan sonra cemaate⁹⁶ resmen katılmalarını sağlayan bir kabûl merâsiminden geçirilirler⁹⁷. Lâtincesi *misterium* olan "sır" kelimesinin grekçesi etimolojik olarak dudaklar ve gözler için ifâde edilen *müein* (kapamak) masdarından türetilmiştir. Dine kabûl edilenlere *müstos* ve bunlara rehberlik edene de *müstagogos* denilirdi. Sırrî Dinler eski Mısır'dan günümüze kadar her yerde gelişmek imkânını bulmuşlardır. Bunun bir sebebi de bu dinlerin, mensûblarına: kökenlerine, renklerine, sosyal mertebelerine ya da milliyetlerine bakmaksızın kutsal bir "kardeşlik" bağı ile bağlı olmanın tatmînini bahşetmeleriydi.

Eski Sırrî Dinler'in başlıca sırrı insanların mutluluğu için Tanrı'nın kurban edilerek kefâret verilmesi düşüncesidir. Bu, kulları için ilkbahardaki gündönümünde ızdırâb çekerek ölen ve dirilen bir Tanrı'nın söz konusu olduğu Sırrî Dinler'in hepsinde de bulunan efsânevî bir *leitmotiftir*. Her yıl Tanrı Temmuz, Tanrı Adonis, Tanrı Osiris ve Tanrı Attis'in (*tıpkı Mesîh İsâ gibi*) öldüklerine ve (*tıpkı Mesîh İsâ gibi*) üçgün sonra da dirildiklerine inanılırdı. Bu dünyevî ölümlerinde ise Tanrı Adonis'in, Tanrı Attis'in, Tanrıça İştâr'ın ve Tanrı Orfeus'un (*tıpkı Mesîh İsâ gibi*) Cehennem'e indiklerine de inanılırdı. Bu Tanrıların çoğu (*tıpkı Mesîh İsâ'ya önce Antakya hıristiyanları ve daha sonra da Roma Kilisesi tarafından verilmiş olan Grekçe Kyrios= Efendi=Rabb lâkabı gibi*) Efendi lâkabıyla anılırlardı. Kezâ bunlara tıpkı daha sonra Hz İsâ'ya da verilmiş olduğu gibi, Kurtarıcı (*Halâskâr*; Grekçe: *Sôter*) sıfatı da yakıştırılmıştı. Bu Tanrılar'dan Yeni Ahid'in Mesîh İsâ'sını en çok andıranı ise, hiç kuşkusuz, Mitra'dır. O da "*Nûrânî Baba'nın sağındaki Oğul*" olarak telâkki edilmektedir. O da Mesîh İsâ gibi *bekârdır*. O da önce ölmekte ve sonra dirilmektedir. O da *Âhîret'te yeniden diriltilecek olan "yaşayanlar ve ölümler hakkında hüküm vermek üzere"* geri gelecektir. Mitra dininin âyinlerinde de *hâtıra tâzeleyici ortak bir yemek ve dine ilk girenler için bir vaftiz merâsimi vardır*.

Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nda Sırrî Dinler'in halk arasında en yaygın olduğu bir dönemde ortaya çıkmış ve yayılmıştır. Erken Hıristiyanlık döneminde Roma'da bu dine girenlerin çoğu fakir halk, köleler ve Sırrî Dinler'in eski mensubları olmuştur. Sırrî Dinler ile Hıristiyanlığın (meselâ: kabûl merâsiminden önce bir hazırlık safhasının geçirilmesi, belirli zamanlarda oruç tutulması, vaftîz, bir arada yenen yemekler, gece ibâdetleri ve sabahın erken vaktindeki âyinler, kutsal sayılan yerleri ziyâret ve dine giren herkese yeni bir isim verilmesi gibi) ritüellerinin çoğunun birbirlerine benzemesinin sebebi bu dönemdeki etkileşmeleridir. Bu dönemde Akdeniz bölgesinin büyük şehirlerindeki ve büyük limânlarındaki hıristiyan cemaatleri Sırrî Dinler'in cemaatlerini andırmaktaydı. İlk iki yüzyıldaki hıristiyan topluluklarının âyinlerinde ve i'tikâdlarındaki çeşitlilik ise, hemen hemen, Sırrî Dinler'inkiler kadar büyüktü. Aslına bakılacak olursa Erken Hıristiyanlık dönemindeki hıristiyan cemaatlerinden ancak pek azının (daha sonra Kilise tarafından vaz edilen standartlara göre) *ortodoks* yâni doğru yol, sırât-ı müstakîm üzere olduğu söylenebilir.

⁹⁶ Cemaatin grekçesi *ecclesia*'dır (*ekklesia* diye okunur). Bu kelime İtalyanca'da *la chiesa* (*lâkieza* d.o.) ve Fransızca'da *l'église* (*legliz* d.o.) ve Almanca'da da *die Kirche* (*dî kirhe* d.o.) yâni kilise kelimelerine yol açmıştır.

⁹⁷ Tıpkı Yeni Çağlar'ın bir *Sırrî Dini* olan *Masonluk*'da olduğu gibi.

Hız İsâ'nın doğumunun (yâni Noel'in) 25 Aralık'da kutlanması Sırrî Dinler'in aynı gün kutlanan Güneş İlâhî festivaline rakîb olmak için mi kabûl edilmiştir? Yoksa Hıristiyanlığa giren eski Sırrî Din sâliklerinin baskısıyla kabûl edilmiş bir uzlaşma gayretinin eseri midir? Bu, bilinmemektedir. Üç *Mecûsî Râhib*'in yeni doğmuş Hız İsâ'ya hediyeler sunmak üzere Beytüllâhim'e gelmelerini kutlayan *Epifaniya Yortusu* aynı günde kutlanmakta olan bir başka pagan şenliğinin yerini almak için mi, yoksa gene bir uzlaşma sonucu mu 6 Aralık'da kutlanmaktadır? Bu da bilinmemektedir. İlk hıristiyanlarda Paskalya şenlikleri de paganların ilkbahar şenlikleri kadar çılğınca kutlanmaktaydı. Hıristiyanların dinî san'atları da ilhâmını aslında pagan san'atından almaktaydı. Hız Meryem ile Hız İsâ'nın resim ve heykelleri İsis ile oğlu Horus'un resim ve heykellerinin bir devâmı idi.

Bütün bu olgular Sırrî Dinler'in Erken Hıristiyanlığın şekillenmesinde göz ardı edilemeyecek etkileri olduğuna ışık tutmaktadır.

Sonuç

Hıristiyan âleminin kutsal kitapları olan *kanonik* incîllerin târihi ilmî belirsizliklerle doludur. Hiçbirinin 1) müellifi, 2) yazıldığı yer, 3) ilk nüshasının dili, ve 4) ilk nüshasının tam içeriği hakkında kesin bilgi ve iknâ edici deliller yoktur. Bilim adamları ile ilâhiyatçılar bu konuları hâlâ ciddî ciddî tartışmaktadırlar. Bunların dışında kalan hıristiyanlar ise bu konuda Kilise ne beyân etmişse ona sâdik bir biçimde inanmaktadırlar. Bu incîllerin eldeki en eski nüshaları ise Hız İsâ'nın döneminden ya da o dönemi izleyen yıllardan değil de ancak IV. yüzyıldan kalmış, Arâmîce değil Grekçe kopyalarıdır.

Yeni Ahid'de yer alan incîllerin Kilise'nin nihaî tasvîbini kazanması ne hemen ve ne de kolay olmuştur. Bu incîller önce, Hıristiyanlığın ileri gelen şahısları tarafından da yararlı bulunan ama bugün *apokrif* denilen incîllerle birlikte mü'minler tarafından yüzyıllar boyunca kullanılmış, fakat sonunda Kilise'nin aldığı kararlar sonucu *Markos, Matta, Luka ve Yuhanna İncîleri*'nin *kanonik* statüsünü kazanmalarıyla apokrif incîller de Kilise'nin dışına itilmiştir. Kilise, *Yeni Ahid*'in tümünün Rûhülkuds aracılığı ve Allâh'ın ilhâmıyla yazılmış olduğunu bir *dogma* olarak kabûl etmektedir. Ancak bir yandan Hız İsâ'yı Allâh'ın sevgili kulu olarak takdîm eden *Sinoptik İncîller*'in içerdiği *kristoloji*, diğer yandan da Hız İsâ'nın Allâh olduğunu beyân eden *Yuhanna İncîli* ve Pavlus'un mektuplarının içerdiği *kristoloji* arasındaki derin uçurum; ve ayrıca da vak'alar, kişiler, târihler, yerler bakımından incîller arasındaki çelişkiler *Yeni Ahid*'in *Rûhülkuds aracılığıyla ve Allâh'ın ilhâmıyla yazılmış* olduğu iddiasına gölge düşürmekte ve bunların redaksiyonuna İskenderiyeli Filo'nun *Logos Teorisi*'nin ve *Sırrî Dinler*'in motiflerinin yanında beşerî vehim ve hatâların da bulaşmış olduğunun beyyinelerini teşkil etmektedir.

* * *

Genel Kaynaklar

- *The Catholic Encyclopedia* Robert Appleton Company (The Encyclopedia Press), 1913 baskısı 15 cild. (Kısa bir versiyonu için Bk.: <http://www.newadvent.org/cthen>)
- E. Royston Pike/Serge Hutin, *Dictionnaire Des Religions*, Presses Universitaires de France, Paris 1954
- Henri de Glasenapp, *Les Cinq Grandes Religions du Monde*, Payot, Paris 1954
- L'École Biblique de Jérusalem, *La Sainte Bible*, Les Éditions du Cerf, Paris 1961
- *Encyclopédie de la Bible*, Éditions Sequoia, Paris-Bruxelles 1961
- Marguerite-Marie Thiollier, *Dictionnaire des Religions*, Larousse 1966
- Henri Charles Puech (publié sous la direction de) *Histoire Des Religions*, Encyclopédie de La Pléiade, vol. II, Éditions Gallimard, Paris 1972
- Jean Chevalier (publié sous la direction de), *Les Religions*, Centre d'Études et de Promotion de la Lecture, Paris 1972
- Paul Poppard (directeur de la publication), *Dictionnaire Des Religions*, 2. baskı, Presses Universitaires de France, Paris 1985
- *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türk Diyânet Vakfı, ilk 23 cildi, İstanbul 1988-2001
- *Encyclopædia Britannica*, Delux CD2000 edisyonu.
- *Kutsal Kitap – Yeni Çeviri*, Kitabı Mukaddes Şirketi ve Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2001

Hıristiyan İtikâdı, Hıristiyanlık Âlemi

- Renan, *İsâ'nın Hayatı*, çeviren: Ziya İshan, Millî Eğitim Bakanlığı Fransız Klâsikleri, İstanbul 1945
- Simone Pètrement, *Le Dualisme dans L'Histoire de la Philosophie et des Religions*, 5 baskı, Gallimard, Paris 1946
- Renan, *Havârîler*, çeviren: Ziya İshan, Millî Eğitim Bakanlığı Fransız Klâsikleri, İstanbul 1946
- Henri Marc-Bonnet, *La Papauté Contemporaine*, Presses Universitaires de France, 1951
- Henri Marc-Bonnet, *Les Papes de la Renaissance*, Presses Universitaires de France, 1953
- Jean des Graviers, *Le Droit Canonique*, Presses Universitaires de France, Paris 1958
- Henri Marc-Bonnet, *Histoire des Ordres Religieux*, Presses Universitaires de France, 1960

- Étienne Gilson, *Introduction à la Philosophie Chrétienne*, Librairie Philoso-phique J. Vrin, Paris 1960
- Roderic Dunkerley, *Le Christ*, Gallimard, Paris 1962
- Jean-Louis Schonberg, *Vrai Histoire des Conciles*, Éditions de la Baconnière, Neuchâtel 1962
- Paul Grenet, *Le Thomisme*, Presses Universitaires de France, 1964
- René Metz, *Histoire des Conciles*, Presses Universitaires de France, 1964
- Olivier Clément, *L'Église Orthodoxe*, Presses Universitaires de France, 1965
- Jean Bosc, *La Foi Chrétienne/Accords et Divergences des Églises*, Presses Universitaires de France, Paris 1965
- Roger Mehl, *La Théologie Protestante*, Presses Universitaires de France, 1966
- Jean Daniélou, *Mythes Païens et Mystère Chrétien*, Librairie Arthème Fayard, Paris 1966
- Oscar Cullmann, *Le Nouveau Testament*, Presses Universitaires de France, Paris 1966
- Edmond Jacob, *L'Ancien Testament*, Presses Universitaires de France, 1967
- Pierre Adnès, *La Théologie Catholique*, Presses Universitaires de France, 1967
- Robert M. Grant, *L'Interprétation de la Bible des Origines Chrétiennes à Nos Jours*, Éditions du Seuil, Paris 1967
- Louis Rougier, *La Genèse des Dogmes Chrétiens*, Éditions Albin Michel, Paris 1972
- Cécile Morrisson, *Les Croisades*, Presses Universitaires de France, 1973
- Hervé Rousseau, *La Pensée Chrétienne*, Presses Universitaires de France, 1973Th Rey-Mermet, *Croire*, Droguet&Ardant, Limoges 1981
- Philippe Ferley, *Dieu et le Saint Esprit*, Desclée de Brouwer, Paris 1990
- Gérald Messadié, *L'incendiaire vie de Saül, apôtre*, Robert Laffont, 1991

Erken Hıristiyanlık Dönemi Tahlîlleri

- Alfred Loisy, *L'Évangile et L'Église*, 5. baskı, Librairie Émile Nourry, Paris 1929
- Alfred Loisy, *Les Mystères Païens et le Mystère Chrétien*, 2. baskı, Librairie Émile Nourry, Paris 1930
- Alfred Loisy, *Le Mandéisme et les Origines Chrétiennes*, Librairie Émile Nourry, Paris 1934
- Alfred Loisy, *Les Origines du Nouveau Testament*, Librairie Émile Nourry, Paris 1936

- Alfred Loisy, *Histoire et Mythes à Propos de Jésus-Christ*, Librairie Émile Nourry, Paris 1938
- Alfred Loisy, *Autres Mythes à Propos de la Religion*, Librairie Émile Nourry, Paris 1938
- Paul-Louis Couchoud, *Le Dieu Jésus*, 2. baskı, Gallimard 1951
- Marcel Simon, *Les Premiers Chrétiens*, Presses Universitaires de France, 1952
- Hugo Rahner, *Mythes Grecs et Mystère Chrétien*, Payot, Paris 1954
- D.Howlett, *Les Esséniens et le Christianisme – Une Interprétation des Manuscrits de la Mer Morte*, Payot, Paris 1958
- Rudolf Bultmann, *Jesus and Mythology*, Charles Scribner's Sons, New York 1958
- Rudolf Bultmann, *Histoire et Eschatologie*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel 1959
- Edmund Wilson, *The Scrolls From Dead Sea*, Meridian Books, New York 1959
- Henri Sérouya, *Les Esséniens*, Calman-Lévy Éditeurs, Paris 1959
- Albert Schweitzer, *Le Secret Historique de la Vie de Jésus*, Éditions Albin Michel, Paris 1961
- Jacques Rennes, *Clartés sur la Bible*, Les Éditions de l'Union Rationaliste, Paris 1961
- Prosper Alfaric, *Origines Sociales du Christianisme*, Publications de l'Union Rationaliste, Paris 1962
- Georges Ory, *Analyse des Origines Chrétiens*, Les Éditions Rationalistes, Paris 1963
- Prosper Alfaric, *À L'École de la Raison/Études sur les Origines Chrétiennes*, Publications de l'Union Rationaliste, Paris 1964
- Guy Fau, *La Fable de Jésus Christ*, 2. baskı, Les Éditions de l'Union Rationa-liste, Paris 1964
- Celse, *Contre les Chrétiens*, J.J. Pauvert Éditeur, Paris 1965
- E.-M. Laperrousaz, *Les Manuscrits de la Mer Morte*, 3. baskı, Presses Universitaires de France, 1966
- Rudolf Bultmann, *Die Geschichte des synoptischen Tradition/Ergänzunsheft*, 2. baskı, Vandenhoeek & Ruprecht, Göttingen 1966
- René Marlé, *Bultmann et l'Interprétation du Nouveau Testamant*, Aubier/Éditions Montaigne, Paris 1966
- Rudolf Bultmann, *Die Geschichte des synoptischen Tradition*, 7. baskı, Vandenhoeek & Ruprecht, Göttingen 1967
- Rudolf Bultmann, *Jésus – Mythologie et Démythologisation*, Éditions du Seuil, Paris 1968
- Marcello Craveri, *I Vangeli Apocrifi*, Einaudi Editore, Torino 1969
- Rudolf Bultmann, *Le Christianisme Primitif dans le Cadre des Religions Antiques*, Payot, Paris 1969

Din ve Misyonerlik

- Karl Barth, Georges Cottier, Oscar Cullmann, Leopold Malavez, Anton Vögtle, *Comprendre Bultmann (Un Dossier)*, Éditions du Seuil, Paris 1970
- Louis Evely, *L'Évangile Sans Mythes*, Éditions Universitaires, Paris 1970
- C. Dennis McKinsey, *The Encyclopedia of Biblical Errancy*, Promethean Press, 553 sayfa, 1995
- C. Dennis McKinsey, *The Biblical Errancy: A Reference Guide*, Promethean Press, 800 sayfa, 2000
- James M. Robinson, Paul Hoffmann, John . Kloppenborg (General Editors): *The Critical Edition of Q – Synopsis Including Gospels of Matthew and Luke, Mark and Thomas with English, German and French Translation of Q and Thomas*, CVII+581 pp., Fortress Press, Minneapolis MN 2000.

* * *

VIII.

SIRA DIŞI BİR ŞARKİYATÇI:
LOUIS MASSIGNON (1883-1962)⁹⁸

Aziz dost Memduh Cumhur'a
muhabbetle ithâf olunmuştur

Hayatı

Papa XII. Pius'un (1876-1958), hakkında: "*Katolik bir müslümandır*" hükmünü vermiş olduğu Ferdinand Jules Louis Massignon 25 Temmuz 1883'de Fransa'da Nogent-sur-Marne'da doğmuş, Paris'de Louis-le-Grand Lisesi'ni bitirdikten sonra üniversiteden 1904'de târih diploması ve 1906'da da edebî ve konuşulan Arapça diplomasını almıştır. 1906 yılında Gaston Maspéro'nun⁹⁹ yönetimindeki *Kâhire Şarkî Arkeoloji Fransız Enstitüsü*'ne atanmıştır.

Massignon, 1906-1907'de Mısır'da kendisinden 6 yaş büyük, lûtî, fakat daha sonra İslâmiyet'i kabûl edip ihtidâ eden, ama intihâr ederek hayatına son veren ıspanyol Luis de Cuadra'ya karşı duyduğu Şiddetli ihtiras ve bunun neticesinde yaşadığı sefih hayatı, 1908'deki köklü tövbesinden sonra, "*Cehennem mevsimim*" diye nitelendirecektir.

Mezopotomya'da bir araştırma heyeti ile bulunuyorken Osmanlı makâmları tarafından casusluk töhmetiyle tevkif edilen Massignon'un, 1908'de 2 Mayıs'ı 3 Mayıs'a bağlayan gece Dicle nehri üzerinden kendisini Bağdat'a götüren vapurda bıçakla giriştiği intihâr teşebbüsünün başarısız kalmasının hemen akabinde yaşadığı mânevî bir hâl onu, birdenbire, hem bu sefih hayatından koparmış ve hem de o zamana kadar Şüphe ile bakıp ilgilenmediği dine yöneltmiştir¹⁰⁰. Bu olayın mâhiyetini hiçbir zaman açıklamamış olmasına rağmen bundan sonra gelişen mânevî tekâmülünün tümünü hep bu olaya bağlamıştır.

Ertesi günü ağır bir sıtma nöbeti geçiren Massignon, *kefil ve bedel* olarak kendisini casusluk töhmetinden kurtaran Alûsî ailesinin yanında Bağdat'ta bir müddet kalmıştır. Hayat ile ölüm arasında iken Alûsîler'in, başucunda, Yâ Sîn sûresini okuduklarını işitmiş; hayatından ümid kesilmiş olmasına rağmen hızla iyileşerek 8 Mayıs günü de hayata geri dönmüŐtür. Bu târihten sonra Massignon müslümanlara karşı sonsuz bir borç ve muhabbet duymaya ve kendisini de yalnızca müslümanların değil bütün mazlumların *kefil ve bedeli* olarak idrâk etmeye başlamıştır.

⁹⁸ "*Umran*" dergisinin Ağustos 2003 târihli 108. sayısında, s. 74-81 de yayınlanmıştır.

⁹⁹ Gaston Maspéro (1846-1916) fransız eski Mısır arkeolojisi bilgini olup Gize'deki büyük Sfenks'i ortaya çıkaran zâttir.

¹⁰⁰ Bk. Daniel Massignon, *Le Voyage en Mésopotamie et la Conversion de Louis Massignon en 1908*, Editions du Cerf, Paris 2001.

Bu olağanüstü olaylardan sonra Fransisken Tarîkatı'nın¹⁰¹ *sivil (ya da lâik) papazlar* zümresine iltihâk eden Massignon'da bir taraftan Hallâc-ı Mansûr'a, diğer taraftan da Hz Muhammed'in kızı Fâtmatü-z Zehrâ'ya ve Selmân-ı Fârisî'ye karşı dayanılmaz bir ilgi ve muhabbet uyanmıştır. Bu zâtlar hakkında bilgi toplamak üzere İstanbul ve Kâhire kütüphânelerinde araştırmalar yaptıktan sonra 1909 yılında Kâhire'de *El Ezher*'e felsefe öğrencisi olarak kaydolun Massignon 1912-1913 de Kâhire'de yeni Fuad Üniversitesi'nde misâfir profesör sıfatıyla, arapça olarak, "İslâm'da Felsefî Doktrinler" hakkında 40 ders vermiştir.

1914'de yeğenlerinden biriyle, Marcelle Dansaert ile evlendikten sonra Fransa'nın Şark Ordusu'nda önce Gelibolu savaşında ve daha sonra da 1917-1919 arasında fransızlar ile ingilizlerin ortak Sykes-Picot misyonunda meşhur ingiliz casusu Lawrence'ın faaliyetlerini yakından izlemekle de görevli istihbârat subayı olarak çalışmış; ve 9 Aralık 1919'da düşen Kudüs'e Lawrence ile birlikte girmiştir. 1928 yılına kadar *Fransız İstihbârat Servisi* için kaleme aldığı raporlar arap milîyetçiliği, arap dili ve Sûriye'deki Fransız Mandası'nın sorumlularının hatâları hakkındaki isâbetli tesbitlerini dile getirmektedir.

Birinci Dünyâ Harbi bittikten sonra *Revue du Monde Musulman* (Müslüman Dünyâsı Dergisi) direktörlüğünü yapan Massignon, bu harb sırasında Louvain'de alman ordusunun 26 Ağustos 1914'de çıkardığı bir yangın sonucu müsveddeleri yanmış olan "*La passion d'Al-Hosayn ibn-Mansour al-Hallaj, martyr mystique de l'Islam exécuté à Bagdad le 26 mars 922*" (26 Mart 922'de Bağdat'ta İnfâz Edilen İslâm'ın Mistik Şehidi Hüseyin İbn Mansûr Hallac'ın Azabı) başlıklı âbidevî doktora tezini¹⁰² yeni baştan yazarak 1922 yılında Sorbonne Üniversitesi'nde doktora imtihanını başarmıştır. Bu tezinde İslâm Mistisizmi'nin özgünlüğünü savunmuş; fakat bunun Hıristiyan Mistisizmi ile olması mümkün temas noktalarına da değinmiştir.

1919-1924 arasında *Collège de France*'da¹⁰³ Le Châtelier'nin profesör vekili olarak çalıştıktan sonra 1926 yılında, aynı yerde, kürsü profesörü olarak atandığı İslâm Sosyolojisi Kürsü'nde 1954 yılında emekli oluncaya kadar ders vermiştir. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*'ni kuran Massignon 1933 yılında *Sorbonne Université-*

¹⁰¹ Fransisken Tarîkatı: Assisi'li Azîz Francesco (1182-1226) [İtal.: *San Francesco di Assisi*, Fran.: Saint François d'Assise, İng.: Saint Francis of Assisi] tarafından kurulmuş bir hıristiyan tarîkatıdır. Bu tarîkat mensûbları şahsen hiçbir dünyâ malına sâhip olmamak için fakirlik yemini eder, gerekirse diler ve kendilerini insanlara merhamet ve muhabbetle yaklaşmaya ve vaaz etmeye tahsîs ederler. Tarîkat XIX. yüzyılda Papa XIII. Leone'nin yapmış olduğu düzenlemeye göre üç zümreden (İtal.: *Ordine*, Fran.: *Ordre*) oluşmaktadır: 1) *Fraticelli* (yâni Küçük ya da Fakir Birâderler), 2) *Clarisse* (ya da Fakir Hemşireler) , ve 3) *Sivil Papazlar* (bunlar manastırlarda yatıp kalkmayan ve bekârlık yeminiyle bağlı olmayan kimselerden oluşur).

¹⁰² Bu tezin 4 cild tutan son baskısı Paris'de Gallimard kitabevi tarafından 1975'de yayınlanmış olup bugünlerde yaklaşık 115 € fiyatla satılmaktadır.

¹⁰³ Collège de France, Fransa kiralı I. François tarafından 1530 yılında Paris'de kurulmuş olan, üniversiteden bağımsız yüksek düzeyde bir öğretim kurumudur. Collège de France'da hâlen 47 kürsüde konularında en ileri düzeyde bulunan bilim adamı ders vermektedir. Bu yüksek eğitim kurumunda ne kayıt işlemi, ne ders harcı, ne izin, ne imtihan, ne diploma ve ne de sertifika vardır. Canı isteyen gelir, istediği dersi dinler. Kurum idâresi yalnızca derslerin en üst düzeyde olmasıyla ilgilidir; dersleri dinleyenlerle ya da dinleyicilerin kalitesiyle değil!

*si'*ne bağılı *École Pratique des Hautes Études*'e (Yüksek Araştırmalar Amelî Okulu'na) bölüm başkanı atanmış ve aynı yıl *Kâhire Arap Akademisi*'ne de üye seçilmiştir.

İslâm dinine, kültürüne ve ahlâkına büyük bir hayranlık duyan Massignon 1934 yılında mısırlı bir hıristiyan olan Mary Kahîl¹⁰⁴ ile birlikte Dimyat/Mısır'da *Bedeliyye*¹⁰⁵ adını verdiği, duaya ve müslümanlara ferâgat-i nefis ve bir kardeşlik bağı ile yaklaşmaya dayanan, hıristiyanlara mahsus bir *hayır cemiyeti* kurmuştur. Bedeliyye'de hıristiyanlar, özellikle, Cuma Namazı'na denk düşen bir eş-zamanlılıkla İslâm-Hıristiyan kardeşliği için dua etmekteydiler.

Bu hayır cemiyetinin kurucusu hâline gelebilmesi için, Massignon'un, "Müslümanlardan nefret ediyor" diye 1913'de evlenmekten vaz geçmiş olduğu Mary Kahîl'in üzerinde 1934 yılına kadar fevkalâde hayırlı bir tesir icrâ etmiş olduğu âşikârdır. Gene Mary Kahîl ile birlikte 1940 yılında Kâhire'de, ömrünün sonuna kadar sıkı sıkıya sarılacağı yönlendirici bir fikir olarak "İbrâhimî misâfirperverlik" adına, Hıristiyanlık ile İslâm arasında bir karşılaşma ve diyalog zemini oluşturmak üzere *Dârü-s Selâm Kültür Enstitüsü*'nü kurmuştur.

Türkiye'de Tarsus'da ve Efes'de, kezâ Fransa'nın Brötanya vilâyetinde Côtes d'Armor'daki Vieux Marché'de halk tarafından "Yedi Uyuyanlar"a izâfe edilen mağaralar bulunmaktadır. Massignon Kur'ân'da XVIII. sûre olan Kehf Sûresi'nde sözü edilen "Mağara Arkadaşları"nın (*Ashâb-ı Kehf*'in) başından geçmiş olanlarla bu mağaralar arasında kurulan ilişkinin İslâm-Hıristiyan yakınlaşmasına sebep olabileceğine inanmış; ve, Efes'in aynı zamanda Meryem Ana, Mecdelli Meryem ve Havârî Yahyâ dolayısıyla gerek hıristiyanlar gerekse müslümanlar için bir ziyâretgâh olmasının avantajını kullanarak, Efes'deki ve Brötanya'daki mağaralara her yıl toplu ziyâretler yapılmasını organize etmiştir. Özellikle de Brötanya'daki "Yedi Uyuyanlar" mağarasına her yıl Temmuz'da yapılan toplu ziyârete mutlakâ katılmıştır.

¹⁰⁴ Massignon kendisi gibi bir arkeolog olan, Doğu Melkî (*Grek-Katolik*) Kilisesi'ne mensûb Mary Kahîl (1889-1979) ile 1913'de Kâhire'de tanışmıştır. Mary Kahîl'e âşık olan Massignon, Mary'nin İslâmîyet'e karşı duyduğu nefret dolayısıyla, onunla evlenmekten çekinmiştir. Bununla beraber dostlukları Massignon'un ömrünün sonuna kadar muhabbetli bir kardeşlik şeklinde devâm etmiştir. Massignon, 5 Mayıs 1949'da Papa XII. Pius ile vâki görüşmesinde kendisinin, dili Lâtince olan Roma tarzı ibâdetten dili Arapça olan Doğu Melkî tarzı ibâdete geçmesi için özel izin talep etmiş ve Papa da bu izni vermiştir. Fransisken Tarîkatı'nın sivil papazlar zümresine İbrâhim Birâder adı altında girmiş olan (*Bk. 3 no.lu dipnot*) Massignon, bundan sonra, evli bir kimsenin Doğu Kilisesi'nde papaz olup olamayacağını Vatikan'ın Doğu Kilisesi Kongregasyonu'na sormuş; ve Kardinal E. Tisserand'dan "Papa'nın, gizli olmak (yâni açıkça Kilise'de değil fakat umûma kapalı özel yerlerde âyin idâre etmek) şartı altında yaşlı aile reislerinin papaz olmalarını kabul edebileceği" şeklinde bir cevap almıştır. Ocak 1950'de Melkî Kilisesi Patriği IV. Maksimos, Massignon'un bu şartlar altında papaz olmasına müsaade etmiş ve bunu tescil eden merâsim de 28 Ocak 1950'de sabahın erken saatinde Kâhire'de *Sulh'un Azîze Meryemi Kilisesi*'nde (L'Église Sainte Marie de la Paix) Patrik Yardımcısı Monsenyör Medawar tarafından icrâ edilmiştir.

¹⁰⁵ "Bedeliyye" ve "abdâl" kelimeleri *bedel* kelimesinden türemiştir. Abdâl (çoğulu: *abdalan*): "hâlini, nefsinin *bedeli mukâbili* kazanmış, mâsivâ kaygusundan mücerred, Allâh'ın Rahmeti'ne gark olmuş kimse" demektir. Mensûblarını müslümanlara çektirilen zulüm ve çilelerin *bedeli* olarak idrâk sâhibi kılmaya yönelik Bedeliyye cemiyeti Massignon'un *bedel* kavramına ve başkalarının günâhlarını yüklenmeye karşı kendisinde beliren cezbeye iyi bir örnektir.

II. Vatikan Konsili'nde Musevîlik ile ilgili bir karar metninin hıristiyanlık-dışı diğer dinlere ve özellikle İslâm'a da açık olması husûsunda, Konsil üyesi olmamasına rağmen, Papa VI. Paulus ile Konsil'in üyesi papazları tahrik ve iknâ eden Massignon olmuştur. "*Nostra Aetate Deklârasyonu*" denilen bu metin, Katolik Kilisesi'nin müslümanlar hakkında olumlu beyânda bulunan ilk resmî belgesidir.

Massignon'un Mısır'da sıkı dostluk kurduğu şahıslar arasında: 1945-1947 döneminde El Ezher'in rektörü olan Şeyh Mustafa Abdürrâzîk; ve bu zâtla taban tabana zıd bir tutum içinde bulunan, müfrit modernizm yanlısı, 1950-1952 arasında Mısır Millî Eğitim Bakanı görevinde bulunmuş olan Tâhâ Hüseyin (1889-1973); ve kendi sâdık öğrencisi olan, II. Vatikan Konsili'nin müslümanlara bakışını değiştiren metnin Konsil içindeki gayretleriyle zeminini pekiştiren Peder Georges Chehata Anawati (1904-1994) önemli yer tutmaktadırlar.

1947 yılında *İran Araştırmaları Enstitüsü*'ne ve *Millî Müzeler Komisyonu*'na seçilen Massignon 1952 yılında da dâvetli Profesör olarak A.B.D. ve Kanada'da dersler vermiş, 1954'de de yaş haddinden dolayı Collège de France'dan emekliye ayrılmıştır. 75 yaşında siyâsî faaliyetleri yüzünden bir de tutuklanmış olan Louis Massignon, 79 yaşında iken 31 Ekim 1962 de Paris'de vefât etmiştir.

Massignon, bütün ömrü boyunca, bir düşünce ekolü kurmasına ya da görüşlerinin herkes tarafından kabûl edilmesine engel olan pekçok eksantrik fikir ileri sürmüştür. Ama onun İslâm için duyduğu köklü ilgi ve muhabbet dolayısıyla açtığı cihâd ilmî eserleri sâyesinde konunun uzmanları ve bütün ömrü boyunca sürdürdüğü siyâsî faaliyet sâyesinde de Fransız aydınları nezdinde muazzam bir tesir icrâ etmiştir. II. Vatikan Konsili'nde Kilise'nin İslâm'a bakış açısını değiştirmesi hâriç olmak üzere, Massignon'un yazıları olsun diğer siyâsî faaliyetleri olsun ona pratikte zaferler kazandırmış değildir; ama Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında muhabbet ve karşılıklı saygıya dayanan ortak bir yakınlaşma zemini bulmak için 50 sene süresince sergilemiş olduğu o muhteşem kararlılığın ve fisebîllâh cihâdın Batı'da da Doğu'da da pekçok aydının din ile olan ilişkilerinin yeniden şekillenmesine yol açmış olduğu da reddedilmesi mümkün olmayan bir vâkıdır.

Massignon'un İç Âlemi ve Bunun Davranışına Yansıması

25 yaşına kadar dinle hiç ilgisi olmamış, hattâ uzun süre sefih ve agnostik bir hayat sürmüş olan Massignon'un, 2-3 Mayıs 1908 gecesi, hiç beklemediği bir anda vuku bulan: 1) hayatını bir anda alt-üst etmiş, 2) kendisinin Fransisken Tarîkatı'nın bir mensûbu olarak dine dönmesine sebep olmuş; ama 3) mânevî susuzluktan yanan gönlünü bir türlü tatmîn etmeyen Hıristiyanlığın yansımalarını, büyük bir cezbe ile, Hz İsa'nın kader bakımından bir benzeri ve tecellîsi olarak telâkkıy ettiği Hallâc-ı Mansûr'da, Hz Meryem'in bir başka tecellîsi olarak telâkkıy ettiği Hz Fâtımatü-z

Zehrâ'da¹⁰⁶ ve hıristiyan iken müslüman olup da Hz Muhammed'in "*Benim Ehl-i Beytim'dendir*" diye ta'ziz ettiği Selmân-ı Fârisî'de aramaya sevkeden, kendisine yaşılatılmış olan o muazzam mânevî tecrübe acabâ neydi?

Massignon bütün mânevî tekâmülünü, yaşadığı bu *rahmânî* tecrübeye bağlamış ve bunu her fırsatta açıkça ifâde etmiştir. Dostlarından Paul Claudel'in¹⁰⁷ bu tecrübenin ayrıntılı hikâyesini yayınlaması için kendisine yaptığı baskılara rağmen Massignon, bu "lafza sığmaz" tecrübenin mâhiyetinden bahsetmeye aslâ yanaşmamış, yalnızca kendisini bir "Yabancı"nın ziyaret ettiğini beyân etmiştir. Bunu hâtıralarında, başarısız intihâr teşebbüsünü imâ ederek: "*bıçak darbesi beni es geçip de Sana dokunduğu an*" diye dile getirmektedir. Jean Moncelon'a göre¹⁰⁸ Massignon'un o muazzam mânevî tecrübedeki sırrı, gene kendi ifâdesine göre: "*Sonunda her şeyi yakıp yok eden o semâvî ateşti*" (Massignon acabâ "*Her şeyi kendine gark ederek tevhid eden Nûr*" mu demek istemişti?)

Massignon bu rahmânî tecrübeden sonra:

1. Sefih hayatına tövbe ederek mânevîyata yönelmiş;
2. Evlenmiş;
3. İbrâhim Birâder adını seçerek Fransisken Tarîkatı'na girmiş¹⁰⁹;
4. Hıristiyanlığı red ve terk etmiş olmasa bile İslâm'ı vahiy dini, Hz Muhammed'i de Allâh'ın elçisi olarak tanımış;
5. Hallac-ı Mansûr, Hz Fâtımatü-z Zehrâ ve Selmân-ı Fârisî'ye insanı hayrete düşüren bir hayranlık beslemiş ve haklarında pekçok bilgi bulunan bu zevât aracılığıyla haklarında pek az bilgi bulunan Hz İsâ'yı, Hazret-i Meryem'i ve Havârîleri daha iyi anlamaya çalışmış;
6. Yakaladığı ipuçlarıyla Hıristiyanlık ile İslâm'ın söylemlerinde farklı ama temelde bir olduğuna inanmış;
7. Batılı müsteşriklerin müslüman topluluklarına vermiş oldukları zararları tesbit ve teslim etmiş; bunları açık açık ilân ve tenkid ederek cihâd etmekten çekinmemiş;[Louis Massignon'un, müslümanları kastederek: "*Onların her şeylerini tahrip ettik, felsefeleri, dinleri mahvoldu, artık*

¹⁰⁶ Massignon Hz Fâtıma'nın İslâm âleminde doğru dürüst tanınmadığı, onun Hz Peygamber'in kızı olarak sergilemiş olduğu hârikulâde vasıfların müsteşriklerce de müslümanlarca da yeterince araştırılmadığı ve bu müstesnâ hanımın bugünün kadınlarına ne emsâlsiz bir örnek olacağına potansiyelinin incelenmemiş, ortaya konulmamış olduğundan her zaman yakınmıştır. Massignon, aşağıda da gösterileceği gibi, vefâtından sonra bu konunun işlenmesini en yakın dostu ve talebesi olan Henry Corbin'e vâsiyet etmiştir.

¹⁰⁷ Paul Claudel (1868-1955) fransız diplomatı ve şiirini mistik bir ilhâmla beslemiş, Fransız Akademisi üyesi bir yazar. Başlıca eserleri: *Beş Büyük Kasîde, Hz Meryem'e Gönderilen Haber, Rehin, Saten Ayakkabı...*

¹⁰⁸ Bk. <http://jm.saliège.com/SPIRITUALITY.htm>

¹⁰⁹ Massignon 1906-1907 yıllarında Luis de Cuadra ve arkadaşlarıyla geçirmiş olduğu sefih dönemden sonra "tövbe etmiş bir günâhkâr" olarak kendisinin bir yandan mensûb olduğu "Fransisken Tarîkatı'nın ferisîleri" dediği müsâmahasız yobazlar, diğer taraftan da Allâh'ın huzûrunda kendisini onların *fidyesi* (bedeli) olarak kabûl ettiği eski sefâhat arkadaşları arasında iki ateş arasında kalmış olduğunu itirâf etmiştir.

hiçbir şeye inanmıyorlar, derin bir boşluğa düştüler. Anarşi ve intihar için uygun bir hale geldiler..." şeklindeki cümlesi işte bu münâsebetle ve bu bağlamda ifâde edilmiştir].

8. Hz İbrâhim'in koruması altında her iki dinin mensûblarının birbirlerini birâderâne bir muhabbetle anlamaları gerektiğine inanmış;
9. Daha da ileri giderek böyle bir diyalogun tesisi için kendisini *kefil* ve *bedel* olarak idrâk etmiş;
10. Duaya ve müslümanlara ferâgat-i nefis ve bir kardeşlik bağı ile yaklaşmaya dayanan bir hayır cemiyeti olan *Bedeliyye*'yi kurmuş;
11. Müslümanlar ile hıristiyanların birbirlerini muhabbet ve tahammülle anlamaları için dergiler çıkartmış, kitaplar yazmış, konferanslar vermiş, merkezler ve enstitüler kurmuş, öğrenciler yetiştirmiş;
12. İslâm mistisizminin batılı müsteşriklerin göstermek istedikleri gibi şuradan buradan toplama senkretist bir mistisizm değil özgün bir mistisizm olduğunu savunmuş;
13. Müslümanlarla hıristiyanların birbirlerini anlamalarının yolunun fikhî tartışmalarla değil her iki dinin mistik yanlarındaki ortak noktalar aracılığıyla olabileceğini savunmuş; bunun için: 1) müslümanları ve hıristiyanları ortak oruç tutmaya, 2) her iki din mensûblarının yakınlaşmalarını sağlamak üzere kutsal sayılan yerlere ortak ziyâretler yapmaya teşvik etmiş, ve 3) bu hareketlerde daima başı çekmiş;
14. Kilise'nin müslümanlara karşı nefrete dayanan geleneksel tavrını II. Vatikan Konsili'nde terketmesini sağlayan zemini hazırlamış; Konsil üyesi olan talebesi Peder Georges Chehata Anawati de bu zeminin Konsil kararı olarak kayda geçirilmesinde etkili olmuştur.

1908'den 1962'deki vefâtına kadar Massignon hayâtının gâyesi olarak addettiği bu tavırlarını: 1) *bir cihâd idrâkiyle* 2) *cezbeyle*, 3) *ısrarla* ve 4) *muhabbetle* sürdürmüştür.

Massignon gençliğinde işlemiş olduğu günâhların ağırlığını hayatı boyunca keskin bir idrâk ile yaşamış ve bundan dolayı da mânevî ızdırab ve çile dolu bir ömür sürmüştür. Onun vicdânı, ancak, bütün günâhkârlara *bedel* olan bir "*adak*" olarak kendisini Allâh'a sunması ve bu adağın gerektirdiği ahlâkî vecîbeleri gerçekleştirmeyle nisbî bir huzura kavuşmuştur. Massignon'un her gün yapmakta olduğu bir duayı kendisine defalarca hatırlatmış olduğunu Vincent-Mansour Monteil'den¹¹⁰ öğreniyoruz: "*Allâh'ım! Benim gaddarca öldürülmemi ve hem de bunun bugün vuku bulmasını lûtfet!*"

Massignon, hıristiyan dünyâsında K. Huysmans (1848-1907) gibi büyüye ve cinlere düşkün bir romancı, papazlıktan tard edilmiş Boullan gibi bir satanist, Anne-Catherine Emmerich (1774-1824) gibi ellerinde ve ayaklarında, (Hz İsâ'nın haca getirilmesi sonucu haca çivilenen el ve ayaklarındakiler gibi fakat kendiliğinden oluşan)

¹¹⁰ Vincent-Mansour Monteil: din ve Doğu şiirleri hakkında tetkikleriyle tanınmış, İslâm dinini tetkik ettikten sonra müslüman olmuş bir fransız oryantalist bilim adamıdır.

yaralar (*stigmat*'lar) açılan bir râhibe, kezâ aynı stigmatlara dûçar olmuş olan Marie des Vallées (1590-1656), Şeyh Mustafa Abdürrâzîk gibi ortodoks bir müslüman, Tâhâ Hüseyin gibi islâma bakış açısı iyice çarpık müfrit bir modernist gibi daha çok marjinal şahıslara büyük merak duymuştur. Boullan'ın Huysmans üzerindeki kötü etkisinin eninde sonunda Huysmans'ı dine döndürmüş olduğu gibi arkadaşı Luis de Cuadra'nın kendisi üzerindeki kötü etkisinin de kendisinin dine yönelmesine vesile teşkil etmesi arasında paralellik kurmuştur. Râhibe Anne-Catherine Emmerich ile Râhibe Mary des Vallée'de de onu cezbeden, bu kadıların da günâhkârlara *bedel* ve *adak* olarak kendilerini Allâh'a adanmış olmalarıdır.

2-3 Mayıs 1908 gecesi vâkı' olan mânevî hâlin, Massignon'da, ömrü boyu sürececek olan bir cezbe hâli tesis etmiş, ve kendisinin de bu cezbeyi tek başına hazmetmekten âciz kalmış olduğu görülmektedir. Massignon bu târihten sonra hep arayış içinde olmuş fakat Kader onun bu cezbesini kendisine hazmettirip de onu temkin ve sükûna sevkedecek bir Kâmil Mürşid'i karşısına çıkarmamıştır. İlim adamı olarak verdiği eserlerindeki isâbetlilik ve ağırbaşlılık ile şahsî ve kamuya açık davranışlarındaki coşkunluk ve "uçlar"da dolaşması arasındaki tezat: 1) duyduğu suçluluğun telâfisi için kendisini günâhkârlara *kefil* ve *bedel* olarak idrâk etmesi ile 2) cezbesinin birbirlerini kovalamasının eseri olarak yorumlanabilir.

Yukarıda da işâret edilmiş olduğu vechile Massignon Hallâc'da Hz İsbân'ın ve Hz Fâtumatü-z Zehrâ'da da Hz Meryem'in *alter-ego*'larını¹¹¹ müşâhede ettiği için, farklı bir dinin insanları olmalarına rağmen, onlara âşık olmuştur. Pekiyi ama Massignon, Hallâc-Fâtıma-Selmân üçlüsünde, Selmân-ı Fârisî'yi acabâ kimin *alter-ego*'su olarak teşhis etmişti de ona bu kadar engin bir muhabbet beslemektedir?

Massignon bu konuda sessiz kalmakta ise de Selmân'ın hıristiyan iken ihtidâ etmiş, Hz Muhammed'in vefâtından sonra Hz Ali'ye beyât etmiş *sâdık* bir dost olması olgularıyla Massignon'un, hıristiyan olmasına ve açıkça müslüman olduğunu hiçbir yazısında belirtmemiş olmasına rağmen İslâm'ı vahiy dini Hz Muhammed'i de peygamber olarak kabûl etmesi karşısında pekâlâ ihtidâ etmiş sayılacağı; ayrıca buna rağmen hıristiyan vasfını da aslâ reddetmeyip ona da *sâdık* kalması olguları arasındaki paralellikten hareketle kendisini Selmân ile özleştirmekte olduğunu, yâni Selmân'ı, kendisinin *alter-ego*'su olarak teşhis etmekte olduğunu söyleyebiliriz.

Massignon'un Hıristiyanlık ile İslâm'ı mukâyese ederken çok isâbetli bir değerlendirmesine de işâret etmeden geçmek istemiyoruz: "*Eğer Hıristiyanlık, temelde, Kitâb-ı Mukaddes'i kabûl etmeden önce Mesih'in kabûlü ve örnek alınıp taklîd edilmesi ise, buna karşılık İslâm, Peygamber'in örnek alınıp taklîd edilmesinden önce Kur'ân'ın kabûlüdür*".

Massignon'un İstanbul'a geldiğinde mutlakâ ziyâret ettiği şahıslardan biri *Üsküdar Mevlevîhânesi*'nin son postnişini olan Ahmed Remzi Akyürek Dede (1872-1944) idi. Dede'nin irfânına âşık olan Massignon, Dede'ye müslümanlığını ilân etmek

¹¹¹ Alter-ego: bir kimsenin benzeri, kimliğinin kopyası.

istediğini ifâde ettiğinde Dede'nin, kendisine: "*Bâtinen, sen zâten müslümansın. Zâhiren, bu papaz cüppesini taşırsan İslâm'a daha çok hizmet edersin*" demiş olduğu rivâyet edilirdi. Neyzen Niyâzi Sayın (doğ. 1927) da Memduh Cumhur (doğ. 1947) da, Massignon'un "müslüman olduğunu" lisânen beyân etmiş olduğunu Abdülbâkîy Gölpinarlı'nın (1900-1982) şahâdetine dayanarak rivâyet etmektedirler.

Eserleri ve Uslûbu

Massignon'un eserlerinin bibliyografyası Youakîm Moubârac tarafından yapılmıştır¹¹². Bu bibliyografya 200 kitap ve makâle ile yaklaşık 100 kadar lâyiha, 100 kadar tebliğ ve ders notu, 150 kadar konferans metni ve *Kâhire Arap Akademisi*'nde arapça olarak verilmiş 50 kadar da nutukdan oluşmaktadır. En meşhur kitapları şunlardır:

- 1) *La Passion de Hallâj, Martyr Mystique de l'Islam* (İslâm'ın Sûfî Şehidi Hallac'ın Izdırâbı), yeni basım, 4 cild, Gallimard, Paris 1990.
- 2) *Essai sur les Origines du Lexique Technique de la Mystique Musulmane* (İslâm Tasavvufunun Teknik Sözlüğünün Kökenleri Hakkında Deneme), yeni basım, CERF, Paris 1999.
- 3) *Les Trois Prières d'Abraham* (Hz İbrâhim'in Üç Duası), yeni basım, CERF, Paris 1997.
- 4) *Akhbar al-Halladj* (Hallac'dan Haberler), 4. baskı, Vrin, Paris 1975.
- 5) *Hoceîn Mansûr Hallâj: Diwan* (Hüseyn Mansûr Hallac: Dîvan), Cahier du Sud, Paris 1955; yeni basım, Seuil, Paris 1992.
- 6) *Parole Donnée, précédée d'Entretiens avec Vincent-Mansour Monteil* (Vincent-Mansour Monteil ile Sohbetler'in Takaddüm Ettiği, Verilmiş Söz), yeni basım, Seuil, Paris 1983.
- 7) *Opera Minora* (Küçük Eserler), 3 cild, 2193 sayfa, Dar Al-Maaref, Beyrut 1963.

Massignon'un ilmî yazılarındaki uslûbu oldukça ağırdır. Kurduğu cümleler genellikle satırlar boyu sürer. Cümlelerinin ortalama uzunluğu 7-8 satır olup 16-20 satırdan oluşan cümleleri de az değildir. Sözlüklerde bulunması mümkün olmayan kelimeler kullanır. Çoğu kere, okuyucu tarafından bilindiğini varsayarak, bunların tanımlarını da vermez. Bu uslûb, Massignon'un: hâtıraları, nutukları ve mektupları söz konusu olduğunda (cezbesinin de katkısıyla) barok, romantik, istiâre (*metafor*) yönü ağır basan ve özellikle de muğlâk bir havaya bürünür; o kadar ki çok iyi fransızca bilenler dahî bâzı pasajları, ancak, tekrar tekrar okuyup gramer yönünden tahlîlini yaptıktan sonra ne demek istediğini *karîneyle istidlâl* edebilirler. Bu uslûba *sıradan* bir örnek vermek üzere Massignon'un 8 Temmuz 1958'de Henry Corbin'e yazmış olduğu bir mektuptan iki paragrafı buraya aktarıyoruz:

"*Şu fânî diünyâdaki mânevî karşılaşmamızdan, azîz dostum, yalnızca iki husû-*

¹¹² Bk. Youakîm Moubârac: "Bibliographie de Louis Massignon réunie et classée", *Mélanges Louis Massignon Tome I*, s. 1-56, IFEAD (Institut Français d'Études Arabes de Damas: Şam'daki Arap Araştırmaları Fransız Enstitüsü) Yayınları, Damas (:Şam) 1956.

su hatırlamanızı arzu ederdim: [bunlardan ilki] akbabanın, Prometheus'un karaciğerindeki gagası¹¹³ gibi tahammül etmek zorunda kaldığımız Kutsalların Kutsalı'nın Sübhâniyeti karşısında bizi kurtaracak olan tek şeyin ibâdetimizin fiilini takdîr etmekten vaz geçerek, kendimizden istihsâl etmemiz gereken olağaniüstü bir zayıflıkla secdeye vararak izhâr edeceğimiz fart-ı tevâzu olduğudur.

Ve kezâ, O'na kulluk etmesini bilmeyenlerin sefilliği karşısında, bunların sürûr içinde olmaları için gerçek Yaratıcı Muhayyele¹¹⁴, sharh al-sadr¹¹⁵ anlamında kalbimizi söküüp atmamız gerektiğidir; çünkü Tanrı¹¹⁶ onları sebep kılarak bizleri, O'nunla ve O'nun gibi, onlar için ölmemiz için yaratmıştır; çünkü ete-kemiğe bürünme işte budur ve bu olmasaydı Cenâb-ı Hakk'ın Tecellîsi onlara lûtfedilmiş olmayacaktı; kezâ gurbetin¹¹⁷ ekmeğinin acı lezzeti de, mızrak darbesinin¹¹⁸ Şarab'ının¹¹⁹ dehşet veren lezzeti de; o Şarap ki Cehennem'in dibinden, yokluğun dibinden ama onun maddeye bürünmesinden yâni ortadan kaybolmasından, yalnızca cehâlet kavramından yâni "nakira"dan¹²⁰ değil ama bütün idrâkin yok olmasından, yâni cehâletin "ma'ri-fa"sından çekilip çıkarılmıştır"¹²¹.

¹¹³ Grek mitolojisinde Titan'lardan biri olarak bilinen Prometheus ateş ilâhı (ya da cini) olarak geçmektedir. Kendisi ilk insana balçıktan şekil verdikten sonra onu canlandırmak üzere göğün ateşini çaldığı için, Zeus tarafından Kafkas dağlarında zincire vurulmak ve başına da karaciğerini yiyen bir akbaba musallat edilmekle cezâlandırılmış; ve cezâsını bir hayli çektikten sonra Herakles (yâni Herkül) tarafından kurtarılmış olduğu ileri sürülmektedir.

¹¹⁴ Massignon, Henry Corbin'in *Imagination Créatrice* (Yaratıcı Muhayyele) isimli eserini îmâ etmektedir.

¹¹⁵ Metinde aynen! Massignon, burada da, "Elem neşrahleke sadrek" (Senin göğsünü yarmadık mı?) âyetini îmâ etmektedir (LCIV/1).

¹¹⁶ Burada Tanrı kelimesinin zâhirî görünümü altında Teslis'in ikinci şahsı Hz İsâ îmâ edilmektedir.

¹¹⁷ Gurbet, Fransızca *exil* kelimesinin karşılığıdır; ancak bu kelime, mistik bağlamda, "şu fânî dünyâ" anlamında da kullanılır. Burada aslı vatanından bu dünyâyâ nüzûl etmiş olan Hz İsâ'nın bedenine îmâ edilmektedir. Katolik Kilisesi'ne göre "Messe" âyini esnâsında yenen ekmek Hz İsâ'nın bedenini, içilen şarap da kanını remzetmektedir.

¹¹⁸ Çarmıhda iken, rûhunu teslim edip etmediğini anlamak için, romalı bir askerin bir mızrak darbesiyle Hz İsâ'nın böğrünün sağında açılmış olan yaraya îmâ edilmektedir.

¹¹⁹ Hz İsâ'nın kanı îmâ edilmektedir.

¹²⁰ Mektuptaki "nakira" ve "ma'rifa" kelimeleri Arapça *sarf ve nahiv*'de bir kelimenin harf-i târifsiz ve harf-i târifli hâllerine işâret eden gramer terimleridir.

¹²¹ "De notre rencontre spirituelle ici-bas, cher ami, je voudrais que vous ne vous souveniez que de deux points: *que* devant la Transcendance du Saint des Saints, qu'il nous faut *subir* comme le bec de vautour dans le foie de Prométhée il n'ya que l'excès de l'humilité qui nous sauve, en se prosternant dans une défaillance inouïe que nous avons à obtenir de nous-mêmes, en cessant *d'estimer* notre acte d'adoration suprême.

Et que, devant la misère des autres, qui ne l'adorent pas, nous ayons ce grand arrachement du cœur qui est la vraie *Imagination Créatrice*, ce *sharh al-sadr* où nous désirons souffrir pour qu'ils soient dans la joie; parce que c'est à cause d'eux que Dieu nous a créés, pour qu'avec Lui et comme Lui, nous mourions pour eux, parce que c'est cela l'Incarnation sans laquelle la Théophanie ne leur serait pas accordée, ce goût amer du pain de l'exil, cette saveur terrible du Vin du coup du lance, Vin tiré du fond de l'enfer, du fond du néant, mais de sa matérialisation, donc de son anéantissement; non seulement dı concept de l'ignorance, *nakira*, mais l'anéantissement de toute compréhension, *ma'rifa* de l'ignorance".

Massignon ilmî yazılarında çok dikkatli bir kararlılık sergilemiş ise de dostlarıyla vaki' tartışmalarında onları şaşırtacak biçimde zıt uçlar arasında salınıp durabilmiştir.

Massignon'un 1929 yılında Sühreverdî-i Maktûl'ün (1155-1191) *İşrâkî Hikmeti* üzerine dikkatini çekip de daha sonra İran Tasavvuf anlayışı üzerinde pekçok eser vermesine sebep olduğu, "*şâkirten de öte*" bir dost olarak kabul ettiği, *École Pratique des Hautes Études*'deki halefi ve hattâ (aşağıda değineceğimiz gibi) mânevî vasiyetnâmesinin icrâsına memur etmiş olduğu Henry Corbin (1903-1978) bu konuda şunları söylemektedir:

"Öyle günler oldu ki Massignon'un şahsında bir şüiden daha müfrit bir şüî yanlısı buldum, ve bundan dolayı da kendisine çok şey borçluyum (...). Ama başka günlerde, temel metinlerinin kendisine zâten yabancı olduğu Şüiliği ve şüileri insafsızca takbîh ettiğine de şahid oldum. İmâmet şartının olmazsa olmaz şartının kan bağı olmadığını, İmâm'ların aralarındaki dünyevî aile bağının onların Cenâb-ı Hakk'ın Zâtı'nda gizli olan ezeli bağlarının sûretinden başka bir şey olmadığını savunduğumda da o "benim" bu müfrit Şüiliğime hayret ederdi".

Benzer şekilde, Massignon'un geç dönem tasavvufa karşı ilgisizliği ve özellikle de Muhyiddin İbn Arabî hakkında hiçbir incelemeye dayanmayan peşin hükümleri de Henry Corbin için bir başka hayret kaynağı olmuş¹²²; ve, ona bu ve başka vesileler dolayısıyla: "*Massignon'un ilmî eserlerinde insanı hayretlere gark eden beyânlar, tasvîb edilmesi mümkün olmayan tezler ve hattâ tarafgirlikleri insanı neredeyse infiale sürükleyen hükümler vardır*" dedirtmiştir¹²³. Henry Corbin, tevâtüren dahî olsa, Massignon'un bir konunun kaynakları üzerinde "*tıpkı bir helikopter gibi*" şöyle bir uçtuktan sonra elyazmalarının birinin üzerine "*inerek*" bunu kısa bir sürede inceleyip "*başka yerlere gitmek üzere yeniden uçmaya başlaması*"ndaki hercâiliği de tenkid etmiştir.

Massignon'un Siyâsî Faaliyeti

Massignon'un Fransa'nın araplara karşı politikasında çoğu kez gizli kalmış olan önemli bir rol oynamıştır. Yukarıda onun 1917-1919 döneminde Sykes-Picot misyonundaki rolünden bahsetmiştik. Massignon bundan sonra bakanlıklar arası pekçok komisyonun fikir ve tesbitlerine sık sık müracaat ettiği bir uzman, ve 1945 yılından itibaren de Fransa'nın müslüman ülkeler nezdinde fahrî bir kültür elçisi olmuştur. Collège de France'dan emekli olduktan sonra Fransa-Fas ve Fransa-İslâm Uyuşum komitelerinde olsun; Filistin'de Mısır'da, Madagaskar'da, Cezâyir'de ve Fas'da olsun Massignon daima "ezilmişler"in tarafını tutmuş ve Fransız kolonilerinin hürriyetlerine ve millî hükümlerine haklarına kavuşmaları için olağanüstü gayret sarfetmiş, cihâd etmiştir. Hasımlarını etkilemek için kullandığı haftalık oruçlar, kut-

¹²² Massignon Vahdet-i Vücûd'a değil Vahdet-i Şuhûd'a mûnis baktığı için Muhyiddin İbn Arabî, Abdülkerîm Cîlî ve Mahmud Şebüsterî gibi zâtlara hiç ilgi duymamıştır.

¹²³ Bk. <http://jm.saliège.com/Cormass.htm>

sal yer ziyâretleri, Gandhi'den esinlenerek başlattığı şiddet karşıtı hareketler onları şaşırttığı gibi kendisini destekleyenleri de şaşırtmıştır.

Özellikle Filistin konusunda bu ülkenin bölünmesine, ve "*Alman temerküz kampları kaçkınlarını araplar için ölüm makinesi hâline sokan*" siyonizme cesâretle ve ısrarla karşı çıkmıştır.

Massignon'un Dostları

Massignon uzun bir ömür boyunca pekçok kalburüstü aydınla dost olmuş ve bunlarla dostluğunu sâdik ve hatırşinas bir biçimde sürdürmüştür. Yukarıda değindiklerimizden başka onun dostları arasında ömrünü Kuzey Afrika Tuaregleri arasında geçirmiş olan râhip Charles de Foucauld; 1931'de Paris'de karşılaşmış olduğu Mahatma Gandhi; K. Huysmans, Paul Claudel, François Mauriac, Jean Cocteau gibi yazarlar; Muhammed İkbâl, Râşid Rızâ, Jacques Maritain, Gabriel Marcel, Henry Corbin, talebesi iranlı Ali Şerâatî gibi filozoflar; Martin Buber, Kardinal J. Daniélou gibi ilâhiyatçılar; Théodore Monod, Vincent-Mansour Monteil, Maxime Rodinson, Serge de Beauceuil gibi bilim adamları; Giorgio La Pira ve Edmond Michelet gibi siyâsîler vardır.

Türkiye'den de pekçok dost edinmiş olan Massignon'un dostları arasında Üsküdar Mevlevîhânesi'nin son postnişini Ahmed Remzi Akyürek Dede'yi, Yahyâ Kemal Beyatlı'yı¹²⁴ (1884-1958), Abdülbâkıy Gölpınarlı'yı (1900-1982), Fransa'da kendisine Dr Adnan Adıvar'dan sonra Türkçe dersleri vermiş olan Nurettin Topçu'yu (1909-1975) ve Münevver Ayaşlı'yı¹²⁵ (1906-1999) zikredebiliriz.

Massignon'un Vasiyeti

Söz konusu vasiyet Massignon'un Henry Corbin'e yazmış olduğu 17 Eylül 1959 târihli bir mektubun muhtevâsıdır. Bu mektupta Massignon "*şâkirtten de öte*" dostuna vefâtından sonra ifâ etmesini arzu ettiği bir misyon yüklemektedir. Bu mektubun ifâdesi hiçbir şüpheye yer olmayacak kadar açıktır: "*Aslında, kaderin hükmü gereği*¹²⁶, *benim düşünceme en yakın olan, istidâdı da benimkine en yakın olan sizsiniz; ve ben bu âlemi terkettiğimde, Allâh'ın Hallâc-ı Mansûr, Fâtumatü-z Zehrâ ve onların aracılığıyla Selmân ve Muhammed için bana ilhâm etmiş olduğu kutsal dostluğu savunmak üzere ilk önce size güveniyorum*"¹²⁷.

¹²⁴ Yahyâ Kemal, tam bir melâmî olarak kabûl ettiğini bildirdiği Hallac'ın kabrini ziyâret etmek için Irak'a gitmek arzusunda olduğunu Massignon'a ifâde etmiş. Massignon melâmî kabri için Irak'a gideceğine önce İstanbul'daki melâmîlerin kabirlerini ziyâret etmesini tavsiye ederek Yahyâ Kemal'e İstanbul'da ne kadar melâmî büyüğü kabri ya da makâmı varsa tek tek ziyâret ettirmiş. Rivâyet olunur ki Yahyâ Kemal de, daha sonra, bu hususta Abdülbâkıy Gölpınarlı'ya rehber olmuş.

¹²⁵ Münevver Ayaşlı Collège de France'da Massignon'un derslerine devam edermiş. Bir gün derste Massignon Ye'cüc-Me'cüc kavminin Türkler olduğunu söyleyince Münevver Hanım infialini ihsâs etmiş. Bunun üzerine Massignon, beyânına: "Buna hiç infial göstermeyiniz. Türkler İslâm'ı kabûl etmeden önce Ye'cüc-Me'cüc kavmi idiler. Eğer bir gün İslâm'ı unutulursa gene Ye'cüc-Mecüc kavmi olacaklardır" diye bir açıklama getirmiş.

¹²⁶ Mektubun bu ibâresi Lâtince yazılmış: *sub specie aeternitatis*.

¹²⁷ Bk <http://jm.saliege.com/Cormass.htm>

Massignon bu mektubunda Hallâc'ın Azabı hakkındaki eserinin 2. baskısını hazırlamak üzere vermiş olduğu sözün gerçekleşmesi için Henry Corbin'in kendisini dualarıyla desteklemesini de talep etmişti. Ne yazık ki bu konuda Henry Corbin'in duaları değil Massignon'un sağlığı yetersiz kalacaktı. Massignon'un bu âbidevî eserinin 2. baskısı vefâtından 13 yıl sonra 1975'de Louis Gardet¹²⁸ (1904-1986) ve Henri Laoust'un¹²⁹ (1905-1983) himmetleriyle 4 cild hâlinde yayınlanabilecekti. Henry Corbin ise üstâdının Hallâc hakkındaki gayretlerine katkıda bulunmak için, "*içinde Hallâc'ın eserlerinin, yorumlarıyla birlikte, anahtarı bulunan*", Rûzbehân-ı Baklî'nin (öl. 1209) *Şerh-i Şathiyyât* isimli eserinin edisyonunu gerçekleştirecekti (Tahran, 1966 ve 1981).

Massignon gene aynı mektupta Henry Corbin'den, müsteşriklerin 14 yüzyıldır ihmâl ettikleri bir şahsiyet olarak Fâtımatü-z Zehrâ hakkında bir *korpus* yâni kendisi hakkında yazılmış olanları ve rivâyetleri bir araya toplayan bir eser hazırlanmasını talep etmekte ve bunu şu sözlerle dile getirmekteydi: "*Bunu beş yıldır düşünmekteyim; ve daha önce giriştiğiniz bütün projelerinize rağmen eğer bu Korpus meselesini ele alabilirseniz bunu hayr dualarımla karşılayacağım. Çünkü bunun Şîlik ile Sünnîlik, İslâm ile Hıristiyanlık arasında kudretli bir birleşme aracı olması mümkündür*". Ne yazık ki Massignon'un bu arzusu gerçekleşmemiştir.

Ortak noktaları İslâm'a duydukları büyük hayranlık olan bu iki büyük dostun inanç âlemlerindeki antisimetrik konumları da ilgi çekicidir. Massignon'un zâhiren katolik olmasına karşılık, Henry Corbin zâhiren protestandır. Massignon sünnî İslâm ile Corbin ise şîî İslâm ile meşgûl olmuşlardır. Massignon Vahdet-i Şuhûd, Corbin ise Vahdet-i Vücûd taraftarıdır. Massignon çile içinde, nefsinin hor-hakîr-zelîl-günâhkâr gören bir tevâzu ile fakat mücâdele ve celâliyet dolu bir cehennem hayatı geçirmiştir. Henry Corbin ise dengeli, sâkin ve huzurlu bir hayat sürmüştür. Bunun için Massignon'a *Nâr Adamı*¹³⁰, Henry Corbin'e ise *Nûr Adamı*¹³¹ denmiştir.¹³²

Sonuç

Massignon A) *eserleri*, ve B) *müslümanlara ve bütün mazlumlara daima destek olan cihâdî* ile yalnızca XX. yüzyıl Fransa'sını değil, İslâm ülkelerini de derinden etkilemiş müstesnâ bir zâttır. İşlediği günâhların bilincinde, ferâgat-ı nefis ve tövbe sâhibi bir hıristiyan râhip olmasına rağmen, Massignon'un: 1) Hallâc-ı Mansûr'a, Fâtımatü-z Zehrâ'ya, Selmân-ı Fârisî'ye ve Hz Muhammed'e duyduğu, pekçok müslümanda bulunmayan o inanılmaz saygısı ve muhabbeti, 2) müslümanlar ile hıristiyanlar arasında karşılıklı anlayış, saygı ve muhabbete dayalı bir diyalog ve

¹²⁸ Louis Gardet: Louis Massignon ve Jacques Maritain'in öğrencisi olup İslâm ve çeşitli dinlerin mistik hayatları hakkında pekçok eser vermiş bir hıristiyan filozoftur.

¹²⁹ Henri Laouste: Collège de France'ın eski kürsü başkanlarından ve Kitâbeler ve Edebiyat Akademisi (*Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*) eski üyelerinden.

¹³⁰ Fransızcası: Homme de Feu.

¹³¹ Fransızcası: Homme de Lumière.

¹³² Bu yakıştırmalar Jean Moncelon'un Massignon ve Corbin hakkında yazdığı bir makaleden alınmıştır. Bk. <http://jm.saliege.com/cordavy.htm>

Din ve Misyonerlik

dostluğun tesisi için mücâhidâne teşebbüsleri, ve 3) Katolik Kilisesi'nin II. Vatikan Konsili'nde müslümanlara bakış açısını değiştirmesinin zeminini hazırlamaktaki etkin rolü, (bütün şahsî kusurlarına, çelişkilerine ve *zâhirî görünüşüne* rağmen) idrâk, temyiz ve adâlet sâhiplerinin bir Fâtiha'yı onun rûhundan esirgememeleri için yeter de artar bile!

* * *

IX.

MASONLUĞUN KÖKENİ¹³³

Masonluk bugünkü şekli ve uygulamalarıyla tam bir misyoner zihniyetiyle hareket eden bir topluluktur. Masonluğun ortaya çıkışı hakkında hayâle dayanan pekçok efsâne teessüs etmiştir. Biz burada Masonluğun ortaya çıkışında ve gelişmesinde, yalnızca, hangi târihî olayların rol oynamış olduğuna ve bunların Türkiye üzerindeki yansımalarına değinmek istiyoruz.

Mâbed (ya da Tapınak) Şövalyelerinin Târih Sahnesine Çıkışı

1085 yılında Papa II. Urbano'nun çağrısı üzerine oluşturulan I. Haçlı Ordusu 1099 yılında Kudüs'ü işgâl etti. Selâhaddin Eyyûbî'nin 1187 yılında Kudüs'ü geri almasına kadar 88 yıl sürmüş olan bu işgâl Haçlıların "*Mukaddes Topraklar*"da hızla örgütlemelerini gerektirdi. Kurulan "*Denizaşırı Lâtin Devletleri*"nin resmî örgütü yanında, bugünkü deyimiyile, "*Gönüllü Kuruluşlar*" da pıtırak gibi bitmişti.

Bunlardan biri de Fransız asîlzâdelerinden Hugues de Payns'ın 1118 yılında kurduğu "Mesih'in Fakir Şövalyeleri" örgütü idi. Bunlar kendilerini, Kudüs'ü ziyaret edecek olan Hıristiyan hacıları koruyup Kudüs'e giden yolları savanmakla yükümlü addetmekteydiler.

1125 yılında Kudüs'ün yeni Hıristiyan kiralı Mescidü-l Aksâ'yı "Mesih'in Fakir Şövalyeleri"ne tahsîs edince, burasının Hazret-i Süleymân'ın Mâbed'inin bulunduğu yer olarak bilinmesinden ötürü, örgüt de ismini "*Mâbed Şövalyeleri*"ne dönüştürdü. Ayrıca hem dinî ve hem de askerî bir tarikat olarak resmen tanınması için Papalık makâmına da başvurdu. Bu istek Papalık tarafından 1129 yılında kabûl ve tescîl edildi.

Mâbed Şövalyeleri¹³⁴ zamanlarının aydın asîlzâdeleri oldukları için yalnız Kudüs ve civârında değil, aynı zamanda güney Fransa ve Paris'de de kısa sürede örgütleştiler. Bu örgütü kurmak için gerekli olan parayı ise Avrupa ile Ortadoğu arasındaki ticârete aracı olmakla elde ettiler. Çek ve kredi mektubunu ilk uygulamaya koyanların Mâbed Şövalyeleri olduğu söylenmektedir. Böylece Ortadoğu'ya mal almağa giden Avrupalı tüccarlar yollarında, korsanlara ya da eşkiyalara kaptıracak para taşımadan, güvenle seyâhat edebiliyorlardı.

¹³³ "*Çağrışım*" dergisinin Mart 1997 târihli 37. sayısında, s.16-23'de ve "*Umran*" dergisinin 1999 târihli 56. ve 57. sayılarında, sırasıyla, s. 16-23 ve s. 25-30'de yayımlanmıştır.

¹³⁴ *Fransızcası*: "Les Chevaliers du Temple" ya da "Les Templiers"; *İngilizcesi*: "The Templars".

Mâbed Şövalyeleri, ayrıca, bankerlik ve ticârete de el attılar. Hattâ Fransa kiralının resmî bankacısı ve borç vericisi dahî oldular.

Başarılarını Ortadoğu'daki arap tüccarlarına telkîn ettikleri dürüstlükleriyle ve verdikleri sözlere sadâkatleriyle sağlamaktaydılar. Bu nitelikler önce karşılıklı bir ticârî itimâdın ve daha sonra da düpedüz itimâdın yerleşmesini sağladığı gibi Mâbed Şövalyeleri'ne Arap Dünyâsı'nın kapılarını da açtı. Mâbed Şövalyeleri Hasan Sabbah'ın "*Haşhâşiler Örgütü*" ile de temas kurdular. Böylece, gizli kalmak ve bu yolla kudretini arttırmak isteyen bir örgütün yapısı hakkında da örgüt üyelerinin birbirlerini tanımak için işâretleşme kodu kullanmaları hakkında da fikir sâhibi oldular.

Mâbed Şövalyeleri Haşhâşiler'den edindikleri bilgileri ufak değişikliklerle kendi örgütlerine de uyguladılar. Meselâ el sıkışırken işâret parmağının karşısındaki bileğine teması Mâbed Şövalyeleri'nden olduğunun parolasıydı. Eli sıkılan da eğer bir Mâbed Şövalyesi ise, bunu hisseder etmez, aynı işâretle bunu karşısındakine belli ediyordu. Ama karşısındaki eğer Mâbed Şövalyesi değilse zâten bunun ne demek istediğini anlamıyordu.

Mâbed Şövalyeleri'nin Müslümanlar'ın pekçok örf ve âdetine de âşinâ oldukları ve hattâ bunları gizlice uyguladıkları da iddia edilir. İbnü-l Esîr: "Bu şövalyeler sofu adamlardı. Bu da verdikleri sözü tutmalarının garantisiydi" dedikten sonra Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında aktedilen anlaşmaların geçerli olması için Mâbed Şövalyeleri'nin garantisinin yeterli olduğunu ekler.

Kudüs Müslümanlar tarafından geri alındığında şövalyelerden yakalanan herkesin kafasının kesilmesine rağmen Mâbed Şövalyeleri tarîkatının o zamanki Üstâd-ı Âzamı olan Gérard de Ridefort'un îdam edilmemiş olması dikkat çekicidir. Aynı zâtın serbest bırakıldıktan sonra direnen diğer Mâbed Şövalyeleri'ni teslim olmağa zorlamış olması da bir başka garâbettir.

Kudüs mâcerâlarının bitmesinden sonra, Mâbed Şövalyeleri merkezlerini Paris'e taşıdılar. Seine nehrinin akış yönünde sağ kıyısında ve Louvre Sarayı'nın kuşuçuşu 800 metre kadar kuzeydoğusunda yüksek bir kale inşâ ettiler. Bugün bu kalenden eser kalmamış olmasına rağmen bu yer hâlâ "Le Quartier du Temple" yâni Mâbed Mahallesi diye anılmaktadır.

Mâbed Şövalyelerinin Geçici Sonları

Mâbed, ticâret ve bankerlik faaliyetleri sâyesinde gitgide zenginleşen Mâbed Şövalyeleri'nin, halkın dilinde Hazret-i Süleymân'ın hazînelerinden daha da zengin olduğu söylenen hazînelerinin muhafaza edildiği esrârengiz bir yerdi. Bu durum halkın hayal gücünü olağanüstü tahrik ettiği gibi İngiltere ile savaştan yeni çıkmış olan Fransa'nın Mâbed Şövalyeleri'nden almış olduğu borcun faizlerini dahî ödeyemeye-

cek durumda olan Fransa'nın üst düzey yetkililerini de rahatsız etmekte ve hırslarını kamçulamaktaydı.

Hazîne Nâzırı Enguerrand de Marigny ile Mühr-i Sultânî Muhâfızı (Le Garde de Sceau) yâni Adâlet Nâzırı Guillaume de Nogaret Fransa'nın çâresiz kiralı Yakışıklı Filip'i (*Philippe le Bel'i*) Mâbed'in efsânevî hazînesine elkonulması için iknâ etmeğe çalışırlar. Onlara göre, Fransa'nın içinde bulunduğu bu ekonomik krizi aşması için Mâbed Şövalyeleri'nin hazînesini ele geçirmekten başka hiçbir çıkar yolu yoktur.

Üstelik, 1302 yılında Flandre'a karşı girişilen savaşta Fransa'nın yenik düşmesi ülkede daha da büyük ekonomik ve sosyal sıkıntılara yol açmış bulunuyordu. Kırılın parayı dilediği gibi devalüe etmesi de 1306 yılında Yahudiler'i sürüp mülklerine el koyması da hazîneye bir ferahlık kazandıramamıştı.

Guillaume de Nogaret ile Enguerrand de Marigny'nin Mâbed Şövalyeleri'nin mal varlığına elkonulmasına dair bu meş'um projesi Yakışıklı Filip'in işine gelmekle beraber kiral böyle bir operasyonun doğuracağı hukûkî sorunların aşılmasının çok zor olacağından endîşe ettiği için nihâf kararı vermekte tereddüt etmekteydi. Papalık makâmının tasdik ve tescîl etmiş olduğu ve o zamana kadar da Hıristiyanlığa büyük hizmetlerde bulunmuş, tek bir olumsuz davranış ve tutumu tesbit edilmemiş olan dinî-askerî bir tarîkatın mal varlığına elkoymak hiç de kolay bir işmiş gibi gözüküyordu. Kırılın nâzırları böyle bir operasyonun stratejisinin: 1) önce bu tarîkat hakkında Papa'yı tarîkatı lağvetmeğe mecbur bırakacak bir iftirâ uydurmağa, ve 2) daha sonra da Papa ile oturup anlaşmağa dayanması gerektiği husûsunda kiralı iknâ ettiler. Fakat Papa'nın da böyle bir komploya ancak, Fransa'nın, Mâbed Şövalyeleri'ne atılacak olan iftirânın Vatikan tarafından resmîleştirilmesini sağlamaya yönelik tatmin-kâr tâvizler vermesi hâlinde sıcak bakabileceği tahmin edilmekteydi.

Yakışıklı Filip ise 1306 yılında yapmış olduğu devalüasyonda ayaklanan halkın öfkesinden kurtulmak ve hayatını güven altına almak için uzun süre Mâbed'e sığınmış olduğunu da unutamıyordu.

Bununla beraber kiral, nâzırlarının ısrarlarına dayanamadı ve 13 Ekim 1307 günü olağanüstü gizli tutulan ve bütün Fransa'de uygulanan bir operasyonla Mâbed Şövalyeleri'ne ait üçbin askerî tımar merkezinde ele geçirilen bütün şövalyeler tutuklandılar. Fransız Akademisi üyelerinden Antoine de Levis-Mirepoix'nın da dediği gibi bu "*geçmiş zamanların en olağanüstü polis operasyonu*" idi. Bu operasyonun gerçekten de olağanüstü bir titizlikle hazırlanıp yürütülmüş olduğunu kabûl etmek gerekir. Operasyonun gizliliği ise Fransa'da bütün nâhiye merkezleri hâkimlerine 14 Eylül 1307 günü gönderilmiş ama ancak 13 Ekim 1307 günü açılması gerektiği bildirilmiş olan mektuplarla sağlanmış bulunmaktaydı. Mektupta Mâbed Şövalyeleri'nin hepsinin tutuklanması, tarîkatın bütün mal varlığına el konulması ve şövalyelerin Kilitse'nin adâletine (yâni *Engizisyon Mahkemesine*) teslim edilinceye kadar da hapis altında tutulmaları emri vardı.

14 Ekim 1307 günü Paris'de yayınlanan kırallık bildirisi Mâbed Şövalyeleri'ni: 1) dinden çıkmış olmakla, 2) İsa'nın şahsına hakâret etmekle, 3) rezil âyinler düzenlemekle, 4) homosksüellikle, ve nihâyet 5) *Baphomet*¹³⁵ ismini verdikleri bir puta tapmakla suçlamaktaydı. Bu ağır suçlamalar karşısında Papa'ya da tarîkatı lâğvetmekten başka bir seçenek kalmıyordu.

Mâbed Şövalyeleri'nin tutuklanmalarından sonra halk arasında oluşan efsânelere bakılacak olursa, Louvre Sarayı'ndaki gizli ajanları tarîkatın Üstâd-ı Âzamı Jacques de Molay'e bu tutuklanmaları üç gün öncesinden bildirmişlerdi. Bu ise, Jacques de Molay'e: 1) tarîkatın dillere destan hazînesini bilinmeyen bir yere gizlice nakletmek ve 2) şövalyelerden Paris'de bulunanlardan bir bölümünü de İngiltere'ye ve Orta Avrupa'ya kaçırmak için gerekli tedbirleri alması için yeterince zaman bırakmıştı.

Kıral Yakışıklı Filip bu operasyon sonunda umduğunu bulamamış; Fransa'yı kalkındıracağını ümid ettiği hazîneye erişememiş; olsa olsa devletin Mâbed Şövalyeleri'ne olan borcunun sıfırlanmasını sağlamıştı, o kadar!

Bugün bile bulunsa Fransa'yı Dünyâ'nın en zengin devleti hâline getireceğine inanılan Mâbed Şövalyeleri'nin hazînesinin araştırılması için düzenli olarak her yıl örtülü ödenekten bir miktar paranın ayrıldığı, bir zamanlar, Fransa'da dedikodu konusu edilmiştir.

Papa V. Clément 22 Kasım 1307 târihinde hıristiyan âlemin bütün prenslerine hükümler altındaki topraklarda bulunan bütün Mâbed Şövalyeleri'nin tutuklanmalarını emreden "*Pastoralis Preeminentiae*" başlıklı bir tebliğ yayınladı.

Şövalyelerin büyük bir kısmı sorgulamalarında tâbî oldukları ve çoğu kere ölümleriyle sonuçlanan işkenceler esnâsında bu aşağılayıcı suçlamaları reddetmişler ve bu komplonun mîmarlarını lânetleyerek şerefleriyle ölmüşlerdir. Diğer bir kısmı ise işkencelere diğerleri kadar katlanamadıklarından ve sonlarını çabuklaştıracağı inancıyla suçlamaları kabûl ederek îdam edilmişlerdir.

V. Clément Mâbed Şövalyeleri Tarîkatı'nın kapatılmış olduğunu resmen ancak 2 Mayıs 1312 günlü "*Vox in Excelso*" başlıklı tebliğiyle ilân edebildi. Ancak bu tebliğin ilgi çekici olan yanı şudur ki Papa'nın bu tebliğinde Mâbed Şövalyeleri'ni suçlayan tek bir kelime bulunmamakta ve, bahâne olarak yalnızca, tarîkatın kapatılması kararının "*Kilise'nin hayrına olduğu için...*" verilmiş olduğundan söz konusu edilmektedir.

2 Mayıs 1312 günlü "*Ad Providam*" başlıklı tebliğinde ise Papa, şövalyelerin bütün mallarının Kudüs'denberi bu tarîkatın rakîbi ve açık düşmanı olan Hospitalier

¹³⁵ Fransızca yazılışıyla *Baphomet*, pekçok araştırmacıya, gene aynı dildeki yazılışıyla *Mahomet*'nin (yani *Muhammed*'in) hatalı bir imlâsı olabileceğini telkîn etmiştir.

(*Misâfirperver Şövalyeler*) Tarîkatı'na devredilmesine hükmetmektedir. Yakışıklı Filip bu yönden de avucunu yalamak zorunda bırakılmıştır.

Kıral, Mâbed Şövalyeleri'nin son Üstâd-ı Âzam'ı Jacques de Molay (1243-1314) ile yardımcıları: Hugues de Pairaud, Geoffroy de Charnay ve Geoffroy de Gonville'i 18 Mart 1314 günü son kez Notre Dame katedralinin ana kapısının önünde kurulan mahkemeye çıkarttırdı. Hâkimlerin arasında Nogaret'nin yeri boştu; zirâ bir yıl önce ölüp gitmişti. Mahkeme heyeti tarîkatın bu dört ileri gelenini de ömür boyu hapse mahkûm etti.

Bunun üzerine Jacques de Molay ile Geoffroy de Charnay ayağa kalkarak mahkemeyi izleyenlerin önünde: 1) kararın adâletsiz olduğunu, 2) kendilerine yükletilmek istenen suçları aslâ işlememiş olduklarını, 3) bunun kıral Yakışıklı Filip'in, Enguerrand de Marigny'nin, Guillaume de Nogaret'nin ve Papa V. Clément'in iftirâsı olduğunu cesâretle haykırdılar. Bunun üzerine mahkeme heyeti kararını değiştirerek Jacques de Molay ile Geoffroy de Charnay'in yakılarak îdam edilmelerine karar verdi.

Her iki mahkûm, o akşam, Seine nehrindeki La Cité adasının Louvre Sarayı önündeki en uç noktasında yakıldılar. Efsâne, her ikisinin de soğukkanlılıkla bu azâba göğüs germiş olduklarını; Üstâd-ı Âzam Jacques de Molay'ın ise, odunlar ateşlenirken, Louvre Sarayı'nın penceresinden olayı seyreden Yakışıklı Filip'e: "*Filip! Seni, Papa'yı ve Marigny'yi bir yıla kalmadan Âhîret'de Cehennem'e ben uğurlayacağım*" diye haykırmış olduğunu bildirmektedir.

Gerçekten de bir ay sonra Papa V. Clément 19'u 20 Nisan'a bağlayan gece, ve Filip de aynı yılın 29 Kasım günü öldüler. Jacques de Molay'ın kehâneti de böylece gerçekleşmiş oldu. Ama efsâne bu sonucun, daha çok, Kıral'ın ve Papa'nın oda hizmetçileri ile bu zevâtın geceleyin odalarını aydınlatan mumları satanların ortak komplosunun eseri olduğunu fısıldamaktadır. Bu hizmetkârlar ile mumcuların Mâbed Şövalyeleri'ne sâdık kimseler olduğu ve mumların parafinine de düzenli olarak arsenik karıştırılmak sûretiyle bu sonucun elde edilmiş olduğu yaygın bir rivâyettir.

Enguerrand de Marigny ise 29 yıl kiralık etmiş olan Yakışıklı Filip'den sonra yerine geçen X. Louis'nin iki yıllık kiralığı esnâsında 30 Nisan 1315'de asılarak îdam edilmiştir. Böylece Jacques de Molay'ın kehâneti tamamlanmış olmaktadır ama acaba Mâbed Şövalyeleri intikamlarını kendilerini tatmin edici bir biçimde alabildiler miydi?

Mâbed Şövalyeleri'nin Yeniden Dirilişleri

İngiltere ve Orta Avrupa'ya kaçanlarla daha sonra onlara katılan diğer Mâbed Şövalyeleri, son Üstâd-ı Âzam'larının tâlimâtıyla, inşâ edilmekte olan kilise ve katedral şantiyelerine başvurup hiçbir loncaya bağlı bulunmayan duvarcı olduklarını beyân ederek işe alınmışlardı. Fransızca *franc* ("fran" diye okunur): bir yere bağlı olmayan,

hür, serbest demektir. Bunun İngilizce'si ise *free*'dir ("frî" diye okunur). Duvarcı da Fransızca'da *maçon* ("mason" d.o.), İngilizce'de de *mason* ("meysin" d.o.) olduğuna göre *Franc-maçon* ("fran-mason"¹³⁶ d.o.) ya da *Free-mason* ("frî-meysin" d.o.) denilen bu grup işte Fransa Kırallığı'nın zulmünden yakasını zor kurtarmış olan Mâbed Şövalyeleri'nin zâhirine işâret etmekteydi.

"*Serbest Masonlar*"ın Fransa Kırallığı'na karşı intikam duygularıyla dolu olarak Avrupa genelinde örgütlenmeleri epeyi bir zaman almıştır. Bunlar yavaş yavaş gizli hücreler hâlinde odaklaşırlar. XVII. yüzyıldan başlayarak da yerel de olsa bir takım başarılar kazanırlar. Cemiyetin, sivil ve askerî idârelerin köprü başlarını tutmaya başlarlar. Saraylarda önemli mevkiiler elde etmeğe, kıralların harâmîne kadar sızmağa gayret ederler. Fransa'da Capet Hânedânı'ndan sonra Valois Hânedânı tahta geçer. Ama ne gam! Serbest Masonlar ataları olan Mâbed Şövalyeleri'ne yapılmış olan haksızlık ve zulmün intikâmını **Fransa Kırallığı**'ndan almağa yeminlidirler. O nihaî intikam gününü büyük bir sabır ve hınçla beklerler. İntikam şu ya da bu hânedandan değil, keyfî hareket ettiklerine inanılan bütün hânedanlardan ve Kilise'den alınacaktır. Nesilden nesile intikal eden, yeminle tahkim edilmiş olan amaçları budur.

Katedrallerin ve büyük kiliselerin inşaatları XVI. yüzyılın sonuna doğru tavsadığından duvarcı Masonlar'ın sayıları da, hem bu sebebden ötürü ve hem de Mâbed Şövalyeleri'nin bekâr kalmak üzere yemin etmiş dindar tarîkat mensûbu olmaları dolayısıyla gitgide azalır. Çâre olarak bizzat duvarcı olmamakla birlikte Mâbed Şövalyeleri'nden mîras kalan idealleri benimseyip de bir hayat tarzı gibi uygulamak isteyenler de *duvarcı olarak "Kabûl Edilmiş Masonlar"* ünvanıyla bu hınç ve intikam kervanına kabûl edilirler. Bu, hareketin artık sâfiyetinin kaybolup her türlü cereyâna açıldığı, değişimin başlangıcı olur. Hareket daha sonraki yüzyıllarda iyice kurumsallaşıp sekülerleştiğinde ise kendine başka amaçlar seçerek iyice dejenere olacaktır.

Serbest ve Kabûl Edilmiş Masonlar, ökümenik diyebileceğimiz ilk toplantılarını 1717 yılında İskoçya'da Saint Andrew'da yaparlar. Bu toplantıda Fransız Kırallığı'ndan alınacak olan intikâmın gerçekleştirilmesi için izlenmesi gerekli stratejiyi tesbit etmek ve bir rapor hazırlamak üzere bir komisyon oluşturulur. Bu komisyon raporunu 1724 yılında aynı yerde toplanacak olan Mason Konvansiyonu'na takdîm edecektir.

Bu konvansiyonda kabûl edilen kurallar ve strateji hızla uygulamaya sokulur. Avrupa'nın her yerinde ve özellikle de Fransa'da pekçok Mason locası büyük bir gizlilik içinde faaliyete geçer. Artık amaç başta Fransa hânedânı olmak üzere bütün hânedânların hükümranlıklarına son vermek ve Kilise'nin gücünü kırmaktır.

Osmanlı İmparatorluğu da bu uygulamalardan nasibini alacaktır. Osmanlı toprağında ilk Mason Locası 1767 yılında İstanbul'un Galata semtinde açılır. Bu locanın ünlü üyelerinden biri de Galata doğumlu fransız şairi André de Chénier'dir. Ne

---

¹³⁶ Fran-mason Osmanlıca'ya, bir değişikliğe uğrayarak, *Farmason* şeklinde geçmiştir.

var ki André de Chénier'nin masonluğu, masonların başlatıp yönettiği Fransız İhtilâli'nde kafasının giyotinle kesilmesine engel olmaz.

Kendi haber alma örgütleri aracılığıyla masonların gücünü ve stratejisini iyi değerlendiren İngiltere, Hollanda, Prusya ve Rusya kıralları mason localarının kendi ülkelerinde kurulmasını destekleyip kendileri dahî mason olarak tehlikeyi geçirirler.

Mâbed Şövalyeleri'nin Gecikmiş İntikâmı

1724 Saint Andrew Konvansiyonu'ndan sonra Mâbed Şövalyeleri'nin: 1) Fransa Kırallığı'ndan, ve 2) Kilise'den alınacak olan intikamlarının artık resmen vârisi olan *Serbest ve Kabûl Edilmiş Masonlar*, tam 69 yıl boyunca, tıpkı bir telkârî ustası sabrı ve hazâkatiyle 1789 yılında gerçekleştirdikleri Büyük Fransız İhtilâli'nin alt-yapısını hazırlarlar.

Bunu gerçekleştirmek üzere Fransa'da ve özellikle de Paris'de pekçok yeni loca açılır. Ediblerden, filozoflardan, bilim adamlarından vara-yoğa itiraz eden, inatçı ve saldırgan tipler özenle seçilerek mason yapılır. Bunların fikirlerinin halka olabildiğince yayılması husûsunda imkânlar hazırlanır. Kırallığın: 1) asiller, 2) ruhban sınıfı, ve 3) avâm olmak üzere kesin sınırları olan bir kast sistemi ihdâs ettiği; bunun akla ve mantığa aykırı olduğu; buna karşılık idealin ise: 1) bu sistemin ortadan kaldırılması, 2) herkesi eşitlikçi ve akılcı bir çerçeve içinde toplayıp birleştiren ve yalnızca halkın irâdesine dayanan, kıralların da ruhban sınıfının da açgözlülüğünden korunmuş bir *Cumhûriyet* olacağı fikirleri ileri sürülür.

14 Temmuz 1789 günü patlak veren ihtilâl on yıl sürer. Kırıl ve Kırılıca îdam edilirler. Kilise'nin mallarına el konur. Kiliselerin önemli bir bölümü başka işlere tahsis edilir. *Hıristiyanlıktan Arındırma Yasası* kabûl edilir. Bundan böyle Devlet artık *lâik* olur. Bu strateji çerçevesinde takvim ve yılbaşı, hıristiyan kökenli oldukları gerekçesiyle değiştirilir. Akıla tapınma Devlet'in resmî dini olur. Hattâ *Tanrıça Akıl* adına Paris'de Champs de Mars'da resmî ve görkemli âyinler bile düzenlenir.

Masonlar, programlarına uygun olarak, Mâbed Şövalyeleri'nin intikâmını, Fransız Hânedânı'ndan ve Kilise'den böylece almış oluyorlardı. Pekiye de, Masonluk acaba bundan sonra neyle meşgûl olacaktı ya da meşgûl olmalıydı?

Operatif Masonlukdan Spekülâtif Masonluğa Geçiş

İlk Serbest Masonlar aralarında örgütlenirken duvar örmedeki becerilerine göre, eski lonca örgütlerinde olduğu gibi: 1) çırak, 2) kalfa, ve 3) usta şeklinde bir üçlü derecelendirilmeye tâbî idiler. Bu, *Operatif Masonluk*'daki yapıdır.

Ancak bir taraftan Operatif Masonluğun temel uğraşı olan duvarcılığın bilfiil icrâ edilememesinden dolayı, diğer taraftan da azalan masonların sayısını arttırmak için duvarcı olmamalarına rağmen duvarcı imiş gibi **Kabûl Edilmiş** kimselerin mason localarına alınması mason idârecilerini daha esrârengiz, dolayısıyla da daha câzib bir strateji uygulamaya sevk etmiştir. İşte, masonik derecelerini üçden (3) otuzüç (33) yükselten bu Yeni Masonluk **Spekülâtif Masonluk** adını almaktadır. 4. ilâ 33. derecelere de **felsefî dereceler** denilmektedir.

Bundan böyle ilk üç dereceyi içeren **Mâvi Localar** masonların avâmına, diğer dereceleri içeren **Kırmızı Localar** masonları havassına ve 33. dereceden ancak bâzı masonların girebildikleri **Kara Loca** da masonların hassülhavassına (yâni kaymağının kaymağına) hitâb edecektir. Fransız İhtilâli'ni **Bağımsızlık-Eşitlik-Kardeşlik** (*eski deyimiyle: Hürriyet-Müsâvat-Uhuvvet*) sloganı ile özdeşleştirilen ve demokrasiyi savunan Masonluk'da eşitlik ve demokrasiyle bağdaşmayan bir kast sisteminin ortaya çıkması hareketin artık sekülerleşip dejenere olmaya başlamış olduğuna ışık tutmaktadır.

Ufkunu genişletmek zorunluluğunda olan bu yeni tür Masonluk için: 1) yeni idealler, 2) uygun(!) bir efsânevî geçmiş, ve 3) yeni bir strateji gerekiyordu. İdealler için yeni arayışlara gerek yoktu. Büyük Fransız İhtilâli Masonluğun bir taraftan yaptırım gücünü ispatlarken diğer taraftan da ideallerini değişmez bir biçimde kalıplaştırmış bulunuyordu.

Bu ideallerin paradigmaları: 1) Masonluğun otoritesi hâriç olmak üzere, bütün şahsî otoritelere karşı savaş ve bunun doğal sonucu olarak da cumhûriyetçi idârî sistemin (Masonların denetiminde kalması şartıyla) her ülkede hükümrân olması, 2) Masonluğun ihdâs ettiği din hâriç olmak üzere, dinî her otoriteye karşı savaş, 3) Büyük Fransız İhtilâli'nden dâimâ ve her yerde ve de özellikle eğitimin her kademesinde hayranlıkla söz edilmesi ve böylece körpe dimağların bu kavramın propagandası yapılan içeriğiyle kamaşmasının sağlanması, 4) her konunun lâiklik, akılcılık ve eşitlik ilkeleri içine alınmasının temini şeklinde özetlenebilir.

"Mâbed Şövalyeleri" tarîkatı da onun vârisi olan "Serbest Ve Kabûl Edilmiş Masonlar" tarîkatı da Müsevî-Hıristiyan Medeniyeti'nin bir ürünüydü. Bu itibarla Masonluğun, kendi köklerine ilişkin bir târih ya da efsâne ihdâs etmeğe kalkıştığında, herhâlde bunun unsurlarını gidip de Çin Medeniyeti'nden kotarması beklenmezdi. İşte Masonluğun kökenini gizlemeğe yönelik meşhur *Hiram Usta Efsânesi* de Spekülâtif Masonluk'daki daha pekçok efsâne de böylece Tevrat, Talmud, Kabala kökenli müsevî unsurlar olarak Masonluğa girmiş bulunmaktadır. Bunlara bakıp da, belirli bir kesimin yaptığı gibi, Masonluğun Yahudîliğin bir uydurması olduğuna hükmetmek hiç de isâbetli değildir. Çünkü bütün bunların yanında zaman zaman Yeni Eflâtunculuk'dan, Yunan Esâtiri'nden, Gnostikler'den de eklektik alıntılar yapılabiliyordu. Bazı localarda ise Von Eckarthausen'ın (1752-1803), başka bir takım localarda ise Meister Eckhart (1260-1327) ve Swedenborg'un (1688-1772) ve hattâ eski Mısır Esâtiri'nin etkileri daha ağırlıklıydı. Ama gerçek şu ki Operatif Masonluğun üç derecesinde ve bunların ritüellerinde sathî de olsa var olan dinî hava Spekülâtif

Masonluk'da yerini dinle alay eden putperest (*pagan*) esâtirin karanlığına terk ediyordu; öyle ki 33. dereceden bir masonun: 1) hiçbir dinî inancı olmayan, ama 2) hangi îtikad olursa olsun o îtikadın samimî şâkirdi imiş gibi görünmesini beceren fâzıl(!) ve hakîm(!) bir olgun insan(!) portresi çizmesi gerekmektedir.

Avrupa'da *Getto*'lara tıkmış, hürriyet ve hayat hakları sınırlandırılmış, aşağılanmış, dâimâ iteklenmiş olan müsevî cemaatlerinin Masonlar tarafından Fransız İhtilâli'nin dövizi hâline getirilen *Bağımsızlık-Eşitlik-Kardeşlik* sloganı karşısında ümitde kapılmamaları ve Masonluk ile ilgilenmemeleri imkânsızdı. Nitekim XIX. yüzyılın başlarından itibaren her ülkede müsevî cemaatinin ileri gelenleri Mason Locaları'na üye olmuşlardır. Bu bir çeşit kendini koruma içgüdüsünün tezâhürü sayılabilir. Ancak, Masonluğun Yahudiliğin îcâdı olduğu ve bütün Masonluğu onların idâre ettikleri iddiası aslâ isâbetli bir iddia değildir.

Osmanlı Hânedânına Karşı İntikam Duygularının Kökeni

Özellikle XVII. yüzyılın sonlarından başlayarak serkeşliği, yağmacılığı, yolkesiciliği ve eşkiyâlığı Osmanlı İmparatorluğu'nun başına büyük gâileler açmış olan Yeniçeri Ocağı'nın lâğvedilmesi daha XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde düşünülmüşse de bunu 15 Haziran 1826'daki dirâyetli operasyonu ile başaran Sultan II. Mahmud olmuştur. *Vak'a-i Hayriyye* (Hayırlı Olay) diye anılmakta olan bu operasyonda yalnızca İstanbul'da bir günde 10.000 ve bunu izleyen iki ay zarfında da taşrada bir o kadar yeniçeri ortadan kaldırılmıştır.

Yeniçeriler Hacı Bektâş-ı Velî'yi ocaklarının pîri ve mânevî efendisi olarak saydıklarından her yeniçeri ocağında bir Bektâşî Babası bulunurdu. Pâdişâh, Bektâşîler'in yeniçerilerin serkeşliklerini önleyecek yerde onları kışkırttıklarını da çeşitli vesîlelerle tesbit ettirdiğinden 8 Temmuz 1826 günü bütün Bektâşî tekkelerinin kapatılıp bunların başka tarîkatlara (ve özellikle de Nakşîliğe) tahsisine ve Bektâşîler'den de suçlu bulunanların îdamına ve diğerlerinin de çeşitli yerlere sürülmesine karar verir. Bu yüzden Bektâşîler'in büyük bir bölümü *takıyye* uygulayarak başka tarîkatlara intisâb etmişlerdir.

Bu târihten başlayarak Bektâşîler de onlara îtikad açısından yakın olan Anadolu Alevîleri'nin bir bölümü de Osmanlı Hânedânı'na karşı, tıpkı Mâbed Şövalyelerinin Fransa Hânedânı'na besledikleri gibi, bir hınç ve kin beslemeğe başlamışlardır.

Bu hınç ve kinin Sultan Abdülaziz'in şehâdetinde de rol oynamış olduğuna dair târihçilerimiz tarafından iddialar ileri sürülmüştür. Bunların ispat edilebilmiş iddialar olmamasına rağmen, bu meş'um hâdisenin hazırlayıcıları ve baş aktörleri olarak ithâm edilenlerin hem bektâşî ve hem de (meselâ Mithat Paşa gibilerinin) mason olmaları acabâ yalnızca bir tesâdüf müdür?

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Mekteb-i Tıbbîye'de Sultan II. Abdülhamid'in idâresinden rahatsızlık duyan müteriz bir grup öğrenci 1889 yılında, adı bir takım

değişiklikler geçirdikten sonra 1908 yılında *İttihad Ve Terakkî Cemiyeti*'nde karar kı-lacak olan *İttihad-ı Osmânî Cemiyeti*'ni kurmuş; ve aynı yıl içinde Fransa'da yaşa-makta olan ve *Jön Türkler* diye tanınan ve Pâdişâh'a karşı olan bir grupla temasa geçmişti.

Jön Türkler'in hemen hepsinin Fransız Dışişleri Bakanlığı tarafından paraca desteklendiği ve Fransız Mason Locaları'nda tekrîs¹³⁷ edilmiş, Fransız İhtilâli'nin hay-rânı kimseler oldukları bugün delilleriyle ortaya çıkarılmış bulunmaktadır. Mason-luk İngiltere, Belçika, Hollanda, Danimarka, Norveç ve İsveç kırallarının zâten ma-son olmaları hasebiyle orada ihtilâlcî uygulama bulamayacağını bildiğinden Jön Türkleri kendisi için nîmet bilip onlara Osmanlı'yı yıkmak üzere gerekli desteği se-vinçle sağlamıştır.

Bu bakımdan Jön Türkler hem İttihad Ve Terakkî Cemiyeti ve hem de Türki-ye'deki Mason Locaları için verimli bir fidelelik görevi ifâ etmişlerdir. Sultan II. Abdülhamid'in affıyla Türkiye'ye döndükleri zaman Jön Türkler'in, Osmanlı Hâne-dânı'na karşı duydukları hınç ve kin bakımından aralarında hemen bir sempatinin o-luştuğu bir topluluk ise Bektâşîler olmuştur. Bektâşîler'in önde gelenleri zâten 1867 yılından başlayarak Mısırlı Prens Mustafa Fâzıl Paşa sâyesinde Mason Locaları'nda tekrîs edilip mason olmuş bulunmaktaydılar. Bu arada şair Nâmık Kemâl'in, Talât Paşa'nın ve Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım'ın da hem mason ve hem de bektâşî olmaları ibretle kaydedilmesi gereken bir husustur.

Cumhûriyet'in kuruluşunu izleyen yıllarda, Hilâfet'in ilgâsında ve ayrıca harf, takvim, şapka inkılâplarında, ezânın ve Kur'ân'ın türkçe tilâvet edilmesi uygulamala-rında ve diğerlerinde Türkiye'den yükselmiş olan gizli-kapaklı ya da âşikâr itirazlar arasında tek bir bektâşî ya da alevî yer almamış olduğu gibi Fransız İhtilâli'nin aka-binde kurulmuş olan ihtilâl mahkemelerinin hukuk, usûl ve uslûb bakımından birer kopyası olduğu izlenimini veren İstiklâl Mahkemeleri esnâsında da mahkûm olan bektâşî ya da alevîye rastlanmamaktadır.

Çok partili döneme geçildiğinde ise bu iki grup da büyük çoğunlukla, kendi-lerine göre, Vak'a-i Hayriye'nin öcünü almış görünen *Cumhuriyet Halk Partisi* kur-maylarına karşı daima büyük saygı ve minnet duymuşlar ve yıllar boyu bu partiye bağlı ve sâdik kalmışlardır.

Mâbed Şövalyeleri'nin Masonlar'a devrettikleri "Fransız Hânedânı'na karşı vazgeçilmez öfke ve kin" ile Bektâşî/Alevîler'in Osmanlı Hânedânı'na karşı öfke ve kinleri arasındaki paralelliği hem târihî ve hem de sosyal ve politik açılardan daha da derinliğine inceleyecek olan araştırmacıların bu konuya eğilmeleri konunun diğer gizli yönlerine de ışık tutacaktır.

---

¹³⁷ *Tekrîs edilmek*: Mason Locası'na üye olarak kabûl edilebilmek için geçirilmesi gerekli ritüelden başarıyla geçmek.

Sonuç

Bugünkü Masonluk, kökeni açısından, Mâbed Şövalyeleri Tarîkatı'na dayanmaktadır. Şövalyeliğin gereklerine sâdık ve dürüst bir tarîkat olan Mâbed Şövalyeleri Tarîkatı, sâhip olduğu mülke karşı Fransa kiralı Yakışıklı Filip'in ve danışmanlarının hırsı yüzünden 1307 yılında iftirâyâ uğramış ve şövalyelerin bir bölümü haklarında kurulan Engizisyon Mahkemesi'nin sorgulaması sırasında gördükleri işkenceye dayanamıyarak ölmüşler; tarîkatın Üstâd-ı Âzamı da yardımcılarında biriyle yakılarak îdam edilmiştir.

Bu mezâlimden kaçabilmiş olan şövalyeler ise Fransa dışında inşâ hâlindeki katedrallerde kendilerini hiçbir loncaya bağlı olmayan (yâni serbest ve de hür) duvarcılar olarak takdîm edip iş bularak yavaş yavaş örgütlenmişlerdir. Artık tek amaçları Fransız Hânedânı'ndan ve Kilise'den intikam almaktır. İskoçya'da 1724 yılında Saint Andrew kentinde aktettikleri konvansiyondan sonra örgüt artık **İskoç Ritine Bağlı Serbest ve Kabûl Edilmiş Masonlar** olarak faaliyet göstermeğe başlamıştır. Masonlar, 65 yıl boyunca büyük bir sabırla hazırladıkları Büyük Fransız İhtilâli'nin sonuçları olarak, hem Kiral ile Kraliçe'nin kafalarını kesmiş ve hem de Kilise'nin etkisiz ve de yetkisiz kılınmasını sağlamışlardır. Artık Fransa dinin vaz ettiği ahlâk kurallarına ve diğer emirlerine göre değil halkın uygun göreceği ahlâk kurallarına ve yasalara göre idâre edilir. Bütün bunlara rehberlik edecek olan da **Tanrıça(!) Akıl**-dir.

Benzer bir durum Osmanlı'nın kaderinde de vardır. Bu sefer ortadan kaldırılmak istenen devleti yenilgiden yenilgiye sürükleyen ve bir zorbalar topluluğuna dönüşmüş olan Yeniçeri Ocağı'dır. 1826 yılında **Vak'a-i Hayriye** (*Hayırlı Olay*) diye anılan bir operasyonla 20.000 yeniçeri ortadan kaldırılır. Yeniçeriler'in mânevî destekçisi durumunda bulunan Bektâşîler de cezâlandırılır; suçlu görülenleri îdam edilir. Diğerleri sürülür. Tekkeleri ve diğer mülkleri başka tarîkatlara devredilir. Bu andan başlayarak Bektâşîler'in ve onlarla aynı paraleldeki bazı Alevî gruplarının **ortak amacı**: 1) Osmanlı Hânedânı'nın ve 2) Hilâfet müessesesinin ortadan kalkması olur.

Bektâşîler 1867 yılından itibaren mason localarına üye olmağa başlarlar. Bu arada Fransa, ülkesindeki Jön Türkler denen mûterîz ve ihtilâlcî grubu destekler. Bunların çoğunluğu Fransız mason localarında tekrîs edilir. Jön Türkler'in Fransa'dan döndükten sonra intisâb ettikleri **İttihad Ve Terakkî Cemiyeti**'nin üyelerinin hemen hepsi de masondur. Gerek Jön Türkler gerekse İttihad Ve Terakkî Cemiyeti'nin üyeleri Bektâşîler ile Osmanlı Hânedânı düşmanlığı konusunda çok iyi kaynaşırılar. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında görev almış olan eski İttihad Ve Terakkî mensupları ile Bektâşî/Alevî topluluğu bütün inkılâbları kayıtsız şartsız destekler. Hilâfet'in 1924 yılında kaldırılmasıyla Osmanlı Hânedânı da Hilâfet de resmen çökmüş olur. İşin "Büyük Fransız İhtilâli'nin paradigması"na uygun olması için bunlar zâten gereklidir. Nereden bakılırsa bakılsın, sonuçta: **Vak'a-i Hayriye'nin intikâmı Osmanlı Hânedânı'ndan alınmış olur.**

Cumhûriyet Halk Partisi'nin, dini Türkiye'den söküp atmanın Fransa'daki kadar kolay olamayacağını sonunda idrâk edecek kadar temkin sâhibi kurmayları hiç değilse diyânetin kontrolünü elden kaçırmamak için Şeyhülislâmlık makâmına sâhip çıkarak Diyânet İşleri Başkanlığı'nı ihdâs edip diyâneti devletin uslu çocuğu kırlarlar ve böylece dini de kontrol altında tuttuklarına inanırlar. Her ne kadar kendilerine özgü lâiklik kavramıyla bağdaşmasa da, yeni cumhûriyeti sürekli göz altında tutan çifte standartlı Mason Avrupa açısından bu, aslında, olumlu bir gelişmedir.

Bu Avrupa ise: 1) kendisi için ehven-i şer olanı daha sonraları daha büyük tâvizler koparmak üzere hazmetmesini bilen, ama 2) gönlü Türkiye'nin hıristiyanlaşmasından yana olan, 3) bu gerçekleşinceye kadar Türkiye'yi, kendi anlayışına göre vaz ve empoze edeceği, bir *İlmî İslâm* (*Light Islam*) reçetesine çekmeğe çalışan, 4) bu reçeteye karşı en mâsum direnci bile "*Radikal İslâmcılık!*" ya da "*Fundamentalizm!*" nâra ve şamatalarıyla bastırmayı, sindirmeyi ve aforoz etmeyi tabîî hakkı olarak gören, 5) Türkiye'yi yalnızca kendi normlarına göre yeniden biçimlendirmek isteyen, ve 6) bu konuda her türlü baskıyı ve bu arada da Mason Locaları'nı¹³⁸ strateji belirleyen bir araç olarak kullanan bir Avrupa'dır.

* * *

---

¹³⁸ Bk. 27 Ağustos 1997 günlü Yeni Şafak Gazetesi , sayfa: 4.

X.

DİNLER ARASI DİYALOG

**Papa VI. Paul'ün ve II. Vatikan
Konsili'nin İslâm'a Bakışı**

VIII. yüzyılda Şamlı Azîz Yahyâ (Saint Jean Damascène) İslâm'ı *sapık* bir mezheb olarak nitelendirdiği Arius-cülüğün yeniden zuhuru olarak telâkki etmekteydi¹³⁹.

O zamandan bugünlere kadar Katolik Kilisesi'nin ve buna paralel olarak diğer hıristiyan kiliselerinin İslâm'a bakış açısındaki köklü değişikliği ve bu değişiklikteki iki ayrı safhayı büyük bir dikkatle gözden geçirmek lâzımdır. Bu değişikliğin başlangıç noktası, Kilise'nin başına geçmeden önce Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'de uzun süre diplomatik görevlerde bulunmuş ve farklı hıristiyan fırkaları ile İslâm'ı tetkik etmiş olan Papa XXIII. Jean'ın¹⁴⁰ (*Giovanni'nin*) [1958-1963] bu makâma oturur oturmaz Vatikan'da 21. **Ekümenik Konsil**'in¹⁴¹ toplanması için verdiği karardır.

¹³⁹ İskenderiye'li hıristiyan râhip Arius'un MS 325 târihinde İznik'de toplanan Konsil'de "*sapıklık*" olarak mahkûm edilmiş olan doktrinine göre Hz Mesih İsâ ilâhî olmayıp yalnızca yaratılmış olan bir varlıktır. Arius'e göre:

Allâh Ahad'dir (*Tek'dir*), Samed'dir (*Hiçbir-Şeye-İhtiyacı-Olmayan'dır*) ve Müteâlf'dir (*Varlığı, hiç bir şarta bağlı olmaksızın, bizâtihi kâim olan tek zât'tır*). Ama Hz İsâ (*Oğul*), ne Samed'dir ve ne de Zâtı ile kâimdir; dolayısıyla da Allâh (*Baba*) olamaz. İncil'lerde büyüyen ve değişen bir kimse olarak hikâyesi anlatılmakta olan Oğul Mesih İsâ'nın, Ulûhiyyet'in Bir ve Tek olması hasebiyle, Allâh olması mümkün değildir. Bundan dolayı da Oğul'un yokdan yaratılmış, yâni mahlûk olması ve bir başlangıcının bulunması zarûrîdir. Ayrıca Oğul'un 1) *sonlu* ve 2) *farklı bir var-olma biçimine sâhip olması* dolayısıyla Baba hakkında doğrudandoğruya bir bilgi sâhibi olması da muhâldir.

¹⁴⁰ Papa XXIII. Jean'ın Papa olmadan önceki ismi Angelo Giuseppe Roncalli'dir (1881-1963).

¹⁴¹ Ekümenik Konsil: Katolik Kilisesi'nin hıristiyan îman esaslarını tesbit ve tahkîm etmek, âyinlerin icrâsı konusunda kararlar almak ve hıristiyanlık ahlâk ve disiplininin esaslarını te'yid ve tahkîm etmek üzere Kilise'ye bağlı bütün piskoposların katılımıyla yapılan toplantı. Bugüne kadar 21 ekümenik konsil toplanmıştır. Bunlardan ancak sekizi, Kilise'nin 1054 târihinde Katoliklik ve Ortodoksluk diye ikiye bölünmesinden önce vuku bulmuş olduğu için, Ortodokslar tarafından tanınmaktadır.

Bu konsillerin isimleri ve târihleri şöyledir: 1) I. İznik konsili (325), 2) I. İstanbul Konsili (381), 3) Efes Konsili (431), 4) Kadıköy Konsili (451), 5) II. İstanbul Konsili (553), 6) III. İstanbul Konsili (680), 7) II. İznik Konsili (787), 8) IV. İstanbul Konsili (869), 9) I. Laterano Konsili (1123), 10) II. Laterano Konsili (1139), 11) III. Laterano Konsili (1179), 12) IV. Laterano Konsili (1215), 13) I. Lyoun Konsili (1245), 14) II. Lyon Konsili (11274), 15) Vienne/Fransa Konsili (1311), 16) Constance Konsili (1414-1418), 17) Basel Konsili (1431), 18) V. Laterano Konsili (1512-1517), 19) Trento Konsili (1545-1563), 20) I. Vatikan Konsili (1869-1870), 21) II. Vatikan Konsili (1962-1965).

1962-1965 arasında üç yıl süren **II. Vatikan Konsili** onun Papa XXIII. Jean'ın halefi Papa VI. Paul'ün (*Paolo'nun*) dirâyetli idâresi sâyesinde Kilise'nin o zamana kadar kimsenin aklından bile geçiremediği bir dizi cesur kararlar almasını sağlamıştır. Protestan Reformu'nu hatırlatmasını diye Konsil'in bu çağ-açan kararlarının tümüne reform değil **aggiornamento** (güncelleştirme, çağa uyma) denilmektedir.

Katolik Kilisesi'nin Yahudilere'e ve Müslümanlar'a düşmanca bakışı¹⁴² bu Konsil'de büyük bir değişime uğramıştır. Tanınmış şarkîyatçı Louis Massignon'un¹⁴³ (1883-1962), müslümanlar ile hıristiyanların birbirlerini anlayıp peşin hükümlerden vaz geçerek aralarında dostluk kurmak yolunun fikhî tartışmalarla değil, özellikle her iki dinin mistik yanlarındaki ortak noktalar aracılığıyla olabileceğini yıllar boyu savunmuş; bunun için:

- Müslümanları ve hıristiyanları ortak oruç tutmaya,
- Her iki din mensûblarının yakınlaşmalarını sağlamak üzere kutsal sayılan yerlere ortak ziyaretler yapmaya teşvik etmiş, ve
- Bu hareketlerde dâima başı çekmiş

olması bazı mahfellerde Kilise'nin müslümanlara karşı nefrete dayanan geleneksel tavrını II. Vatikan Konsili'nde terketmesini sağlayan müsait zemini hazırlamıştır. Massignon'un Konsil üyesi olan talebesi Peder Georges Chehata Anawati'nin (1904-1994) de bu zeminin Konsil kararı olarak kayda geçirilmesinde etkili olmuş ve Papa VI. Paul'ün¹⁴⁴ [1963-1978] ise bunu sonuna kadar bütün ağırlığını koyarak desteklemiş olduğu bilinmektedir.

Buna paralel olarak Papa VI. Paul, daha Konsil sona ermeden, 1964'de Vatikan'da bir "Gayrı Hıristiyanlar Dairesi" ihdâs etmiştir. Bu daire şimdiki Papa'nın döneminde, 1988 yılında, "Dinler Arası Papalık Kurulu"na (PCID veyâ PCDI)¹⁴⁵ dönüştürülmüştür.

Papalık menşe'li evrâka göre¹⁴⁶ PCIR, II. Vatikan Konsil'inin ve Konsil'in 28 Ekim 1965 târihli ve "Dichiarazione **Nostra Aetate** sulle Relazioni Della Chiesa Con Le Religioni Non-Cristiane" (Kilise'nin Hıristiyanlık-Dışı Dinler İle Münâsebetleri Hakkında **Çağımız** Bildirisi) başlıklı bildirisinin niyetine uygun olarak, "Dinler Arası Diyalog"u teşvik etmek üzere Katolik Kilisesi'nin merkezî bürosu olup:

¹⁴² II. Vatikan Konsili'nde alınan karardan sonra Katolikler, Hz İsa'nın çarmıha gerildiği günün hâtırasını tes'id ettikleri "Kutlu Cuma" günü, II. yüzyılda Sart'lı Meliton'a dayanan bir an'ane gereği okudukları, Yahudileri "Allâh kâtili" diye nitelendiren duadan vaz geçmişlerdir.

¹⁴³ Bu zâtın kişiliği, siyâsî ve ilmî faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için *Bk.* Ahmed Yüksel Özemre, Louis Massignon (1883-1962), *Umran* dergisi Sayı: 108, s. 74-81, Ağustos 2003, İstanbul.

¹⁴⁴ Papa VI Paul'ün Papa olmadan önceki ismi Giovanni Battista Montini'dir (1897-1978).

¹⁴⁵ PCID: *İng.* "Pontifical Council for Interreligious Dialogue"; PCDI: *İtal.* "Pontificio Consiglio per il Dialogo Interreligioso".

¹⁴⁶

http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/interelg/documents/rc_pc_interelg_pro_20051996_en.html

- 1) Katolikler ile diğer dinlerin sâlikleri arasında karşılıklı anlayış, saygı ve işbirliğini teşvik etmekle;
- 2) Dinleri incelemeyi özendirmekle, ve
- 3) Diyaloga müsait kimselerin yetişmesini teşvik etmekle

sorumlu kılınmıştır.

II. Vatikan Konsili'nin "**Çağımız** Bildirisi" 20 Kasım 1964'deki ilk oylamada Konsil'e katılanlardan 99'unun olumsuz oyuna karşı 1651, kısmen tâdil edildikten sonraki 15 Ekim 1965'deki oylamada 250'sinin olumsuz oyuna karşı 1763 ve nihâyet 28 Ekim 1965'deki son oylamada da 88 olumsuz oyuna karşı 2221 olumlu oyla kabûl ve ilân edilmiştir. Bu bildirinın Müslümanlar ile ilgili 3. paragrafı şöyledir:

"Kilise Ahad, Hayy ve Kayyûm, Rahmân ve Kâdir, Semâ ile Arz'ın Hâlık'ı olan ve insanlara hitâb etmiş olan Allâh'a kulluk eden Müslümanlar'a da takdir nazarıyla bakmaktadır. Onlar İslâm inancının da yollama yapmakta olduğu vechile İbrâhim'in Allâh'a teslim oluşu gibi Allâh'ın, gizli olsalar bile, hükümlerine, bütün benlikleriyle teslim olmaya çalışmaktadırlar. Her ne kadar İsâ'yı Allâh olarak tanımasalar da ona peygamber olarak saygı duymakta; O'nun bâkire anası Meryem'e de hürmet etmekte ve hattâ ona münâcaatta bulunmaktadırlar. Bundan başka onlar, Allâh'ın, ölümden sonra yeniden dirilecek olan bütün insanların hakkını vereceği kıyâmet gününü de beklemektedirler. Kezâ onlar ahlâkî hayata değer vermekte ve özellikle namaz, zekât ve oruç aracılığıyla Allâh'a ibâdet etmektedirler.

Yüzyıllar boyunca hıristiyanlar ile müslümanlar arasında pekçok ihtilâf ve düşmanlık ortaya çıkmışsa da, Konsil hepsini geçmişı unutmaya, karşılıklı olarak birbirlerini anlamaya samimî bir şekilde gayret etmeye ve kezâ bütün insanlar için sosyal adâleti, ahlâkî değerleri, sulhu ve özgürlüğü hep birlikte koruyup üst düzeyde tutmaya dâvet etmektedir."

Daha sonra Vatikan dokümanları arasında "Dinler Arası Diyalog"un metodolojisi konusunda şu pasajla karşılaşmaktayız:

*"Diyalog iki yönlü bir iletişimdir. Karşılıklı gelişme ve zenginleşme amacıyla konuşmayı ve dinlemeyi, vermeyi ve almayı gerektirir. Kendi îmânına tanıklık etmeyi de karşısındakininkine karşı açık davranmayı da kapsar. **Bu, ne Kilise'nin aslî görevine bir ihânettir ve ne de insanları hıristiyan yapmak için yeni bir metoddur.**"*

Papa II. Jean Paul'ün Strateji Değişirmesi

Şimdiki Papa II. Jean-Paul (Johannes Paulus/Karol Wojtyła; doğ. 18 Mayıs 1920), Şanlı Azîz Yahyâ'dan yaklaşık 12 yüzyıl geçtikten sonra, 5 Mayıs 1999 târih-

li genel kabûlünde hâzırûna Hıristiyanlık ile İslâm arasındaki diyalogdan söz ederken şunları söyleyebilmiştir:

Biz hıristiyanlar İslâm ile sâhib olduğumuz ortak dinî değerleri sevinçle teşhis ve tasdik etmekteyiz. Bundan birkaç yıl önce Casablanca'da genç müslümanlara söylemiş olduklarımızı bugün tekrarlamak istiyorum: "Bizler aynı Allâh'a, Ahad olan Allâh'a, Hayy olan Allâh'a, âlemleri yaratan ve yarattıklarını kemâle erdiren Allâh'a inanmaktayız. İsâ da İsrâil'in: "Rabb'imiz olan Allâh bizim tek Rabb'imizdir"¹⁴⁷ şeklindeki âmentüsünü sâhiblenerek bunu bizzât tasdik etmektedir.

Aynı Papa 18-19 Ağustos 1985'de Fas'a yapmış olduğu ziyârette ise 50.000 müslüman gencine hitâben yaptığı konuşmayı da Fâtîha Sûresi'ni bir başka şîveyle söylüyormuşçasına şöyle bitirmektedir:

Sözlerimi, sizlerin önünde O'ndan bizzât istimdâd ederek bitirmek istiyorum:

Yâ İlâhî! Sen bizim Hâlık'ımızsın. Sen Cemîl'sin ve senin Rahmet'in herşeyi kuşatmıştır. Her mahlûkun hamdı Sana aittir. Sen, biz insanlara yaşamamız gereken derûnî bir Şerîat verdin. Senin hükmüne uymak bizim vazifemizi ifâ etmek demektir. Senin gösterdiğin yolu izlemek nefsimizin selâmetidir. İtaati-miz Sanadır. Arzda giriştiğimiz her teşebbüsde bizlere Sen yol göster! Kalbi-mizi Sen'in hükmünden saptıracak hevâ ve heveslerden bizleri halâs et! Beşerî bozgunlukları haklı göstermek için Sen'in Adın'ın ardına saklanmamıza müsaade etme! Yâ İlâhî! Sensin Ahad. Kulluğumuz ancak Sanadır. Bizi Sen'den uzaklaştırma! Ey, bütün insanları mahkemeye çekecek olan Allâh'ım! Rûz-i cezâda Sen'in seçkinlerinin arasında olmamız için bizlere yardım et! Ey Adl'in ve Selâmet'in sâhibi olan Rabb'im! Bizlere hakîkî sevinci, hakîkî muhabbeti olduğu kadar milletler arasında sürekli bir kardeşlik de lûtfet! Bizleri ebediyete kadar lûtuflarına garket! Âmin.

Bir tâtminde Papa II. Jean-Paul, 1215 târihli IV. Laterano Konsili'nin Allâh'ın Zâtı'nın "doğurmadığını ve doğurulmuş olmadığını" ilân etmiş olduğunu ve bunun da Kur'ân'ın CXII. İhlâs Sûresi'nin ifâdesinin¹⁴⁸ aynı olduğunu hatırlattıktan sonra: "Bu anlamda, yâni Allâh'ın Tek olan Zâtı söz konusu olduğunda Hıristiyanlık ile İslâm arasında anlamlı bir tekâbüliyetin mevcûd olduğunu" da beyân etmiştir.

Fakat bu arada katolik âleminde "Dinler Arası Diyalog"un Hıristiyanlığın temel amacı olan **misyonerliğe** hizmet etmesi gerektiği konusunda fikirler de ileri sürülmeğe başlamış ve Kardinaller'in bir bölümünün bu yönde bir strateji tesbit edilmesi gerektiği husûsundaki eğilimleri, sonunda, Papa II. Jean Paul'ü 1990'da

¹⁴⁷ Bk. Yeni Antlaşma'da (Ahd-i Cedîd'de) **Markos İncîli 12, 29** ve Eski Antlaşma'da (Ahd-i Atîk'de) **Yasanın Tekrarı 6, 4-5**.

¹⁴⁸ Hıristiyanların ancak 12 yüzyılda ve İhlâs sûresinin inzâlinde 600 sene kadar sonra, bu sûrenin mânâsını kendi kendilerine keşf ve idrâk edecek bir olgunluğa ulaşabilmiş olmaları biz müslümanlar için birkaç yönden bir hamd vesîlesi ve de ibret olmalıdır!

Redemptoris Missio başlıklı Papalık tāmimini yayınlamaya sevk etmiştir. Bu tāmimle "Dinler Arası Diyalog"un 1) *gāyesi* ve 2) *stratejisi* resmen başka bir mecrâya çekilmiş bulunmaktadır. Bu tāmimin 55 numaralı fıkrasında Papa II. Jean Paul, bu sefer, şunları beyân etmektedir:

"Dinler Arası Diyalog", Kilise'nin İncil'in mesajını yaymak görevinin parçasıdır. Karşılıklı bir tanışma ve bir zenginleşme metodu ve aracı olarak telâkki edildiğinde bu, Kilise'nin *huristiyan olmayanlara İncil'in mesajını tebliğ görevine*¹⁴⁹ karşı olmadığı gibi, aksine, bu görevle özellikle bağlantılı olup bunun bir tezâhürüdür. Zîrâ bu görevin muhâtabları İsâ'yı da İncil'i de tanımayan ve genellikle de başka dinlerin sâlikleri olanlardır¹⁵⁰... Konsil de, Kilise'nin daha sonraki¹⁵¹ tedrisâtı da *kurtuluşun Mesih'den geldiğini ve diyalogun da İncil'in mesajını yaymaktan ayrı tutulamıyacağını* dâima kararlılıkla savunmak sûretiyle bütün bunları geniş bir biçimde vurgulamışlardır.

Bütün ömrü mücâdeleyle geçmiş, sabırlı ve güçlü bir strateji üstâdı olan Karol Wojtyła/Papa II. Jean Paul, II. Vatikan Konsili'nin bir gerçeği idrâk ederek ve Katolik Kilisesi'nin, 12 yüzyıllık gelenek ve nefretini arkada bırakarak, cesâretle almış olduğu Konsil kararını aradan 25 yıl geçtikten sonra, böylece, "*Huristiyan olmayanlara İncil'in mesajını tebliğ aracı*" hâline dönüştürmüş bulunmaktadır.

Papa II. Jean Paul'ün "Dinler Arası Diyalog" konusundaki strateji değişikliğini dile getiren *Redemptoris Missio* tāmiminden 10 yıl sonra, Vatikan'daki "İman Doktrini Teşkilâtı"¹⁵² (*Congregazione per la Dottrina della Fede*'nin) başkanı olan Kardinal Joseph Ratzinger'in imzâsıyla hazırlanmış olan *Dominus Iesus* (Rabbimiz İsâ) başlıklı 36 sayfalık bir bildiri, Papa'nın 16 Haziran 2000 târihli tasdikiyle aynı yılın 5 Eylûl'ünde yayınlamıştır. Bu metin "Dinler Arası Diyalog"un papazlar, ilâhiyatçılar ve halk arasında *Kilise'nin tasvib etmediği bir mecrâya girmekte olduğunun müşâhedesiyle* bu kimselere hitâben kaleme alınmış olan, sert ve "Dinler Arası Diyalog"a katılanları Katolik Kilisesi'nin bütün âlemin vasîsi olduğunun bilincini dâima zinde tutmaları gerektiğini hatırlatan bir bildiridir. Fakat Kardinal Joseph Ratzinger'in bu bildirisi gerek uslûbuyla, gerek yansıttığı kibirle, ve bilhassa da II. Vatikan Konsili'nin rûhuna aykırı iddia ve ibâreleriyle katoliklerin, protestanların ve ortodoksların ortak tepkisini çekmiştir¹⁵³.

Huristiyan olmayanlara İncil'in mesajını tebliğ Katolik Kilisesi temel görevidir. Katolik Kilisesi bu konuda:

¹⁴⁹ Yâni Kilise'nin desteklediği *misyonerliğe*. (Altını ben çiziyorum)

¹⁵⁰ Bu ifâdeler aynı Papa'nın yukarıdaki sözleriyle nasıl da bir çelişki teşkil etmektedir! Hayret!

¹⁵¹ Yâni Papa II. Jean Paul'ün papalığı esnâsındaki politikası.

¹⁵² II. Vatikan Konsili fikriyâtına uygun olarak 1965'de ihdâs edilmiş olan bu "İman Doktrini Teşkilâtı"¹⁵² (*Congregazione per la Dottrina della Fede*), aslında, XIII. yüzyılda kurulmuş olan, geçmişi de ismi de haşyet veren "Engizisyon Teşkilâtı"nın yerine ikâme edilmiştir.

¹⁵³ "Dinler Arası Diyalog" toplantılarına katılan ilâhiyatçı-yazar Cemal Uşşak'ın bu konudaki tepkisini dile getiren ve Yunanistan'da yayınlanmış olan bir yazısı için *Bk. EK*.

Din ve Misyonerlik

- Kendisinin bütün insanların vasfisi olduğuna,
- Kurtuluşun da ancak ve ancak Kilise aracılığıyla olduğuna ve hepsinin de üstünde,
- Hakîkatın yalnızca kendi tekelinde olduğuna

inanmaktadır. Ancak, Kilise'nin bütün Dünyâ'da bu **misyonerliği** yaparken diğer din mensûblarıyla çatışmaması mümkün müdür? Şu hâlde, bu kabil çatışmaları 1) *yumuşatmak* ve 2) *mümkünse önlemek* üzere uzun vâdeli bir strateji uygulamak gerekecektir. İşte Papa II. Jean Paul'un hıristiyanlık-dışı dinlerin alanına sokmak istediği "Truva Atı", kendisi tarafından bu amaca yöneltilmiş olan "Dinler Arası Diyalog"dur.

"Dinler Arası Diyalog" ile ilgili olarak Papa II. Jean Paul zamanında Vatikan'da apayrı bir bürokrasi tesis edilmiş ve bu işe milyonlarca dolarlık bir bütçe tahsis edilmiştir. Bu iş sûret-i hakdan gösterilerek 1) *yumuşak bir tarzda*, ama 2) *kararlı ve saldırgan bir misyoner zihniyetiyle* yönetilmektedir. Diyalogun inisiyatifi tamâmen Hıristiyanlar'ın¹⁵⁴ elindedir. "Dinler Arası Diyalog" ile ilgili toplantılar, toplantıların gündemi ve süresi, dâvet edilecek olanlar büyük ölçüde hep Hıristiyanlar tarafından tesbit ve empoze edilmektedir.

Vatikan'ın bu stratejisinin temel amacı önce İncîl tebliğinin diğer dinlere ve bu arada da özellikle müslümanlara mûnis gösterilmesinde aracı olacak olan, ülkelerinde gerek idâreci, gerek bilim adamı, gerekse tüccâr vs... olarak belirli bir etkinliğe sâhip bulunan şahsiyetlere tesir edebilmektir. Bu zevâtın ise:

- Bâzı hıristiyan örf ve âdetlerinin sinsice kamu hayatına sokulmasına,
- Bâzı müslüman örf ve âdetlerinin yıpratılmasına,
- Bâzı hakların elde edilmesi için aracılık edilmesine, baskı grubu oluşturulmasına,
- Noel Baba, Saint Valentin, Azîze Teresa gibi tanınmış hıristiyanların müslümanların kendi mubârek şahsiyetlerinin yerine zihinlerde paradigmatlaştırılmasına,
- Hıristiyan örf ve âdetlerini bilmenin ve bunları savunmanın insanı entelektüel, hoşgörü sâhibi, ayrıcalıklı ve hattâ kahraman kılacağı fikrinin yerleşmesine,
- Kilise'nin gizli ya da âşikâr para desteğine zemin hazırlanmasına ve bunların insânî yardım olarak algılanmasının sağlanmasına,
- Hıristiyanlığın i'tibâr ettiği mucizelerle ve azîz saydığı kişilerle ilgili hikâyelerin Medya'da ve çocuk kitaplarında yaygınlaştırılmasına,
- İslâm inançlarında şüphe uyandıracak yayınlar, münâzaralar yapılmasına,
- Yâni, kısacası, Vatikan'ın uzun vâdeli politikasına

¹⁵⁴ Katolikler, Ortodokslar ve Protestanlar.

farkına varmasalar dahî, yardımcı olabilecekleri ya da Kilise'nin bu girişimlerini minimize edebilecekleri veyâhut da en azından tarafsız kalabilecekleri ümit edilmektedir.

"Dinler Arası Diyalog"un Yararları Var Mıdır?

Kur'ân: "*Ey insanlar!... Birbirinize ârif olasınız diye sizleri şûbelere ve kabîlelere ayırdık. Muhakkak ki Allâh'ın indinde en kerîm olanınız en çok ittikâ sâhibi olanınızdır...*" demekle farklı topluluklara ait insanların

- tanışıp, birbirlerinin ahvâline ârif olmalarını,
- fakat bu tanışıklığın onların takvâsını zayıflatmamasını

murâd etmektedir. Buna göre müslümanların "Dinler Arası Diyalog"a **bu şartlara uyarak** riâyet etmelerinde bir sakınca yoktur.

Bununla beraber "Dinler Arası Diyalog" herkesin sellemehüsselâm girişebileceği bir uğraş değildir. Hıristiyanlar'ın bu konuda inisiyatifi elde bulundurduğunu ve bu işe tahsîs ettiği kimselerin hem konularının uzmanı, hem iyi müzâkereci, hem iyi strateji uygulayıcısı ve hem de Hıristiyanlık taassubu ile hareket etmeğe şartlandırılmış kimseler oldukları unutulmamalı; Kilise'nin oyununu tersine çevirecek kıratla kimselerin müzâkere masasına oturmasına özen gösterilmelidir.

Hiç şüphesiz "Dinler Arası Diyalog"un muhâtabı "T.C. Diyânet İşleri Başkanlığı" olmalıdır. Başkanlık'da mutlakâ "*Dinler Arası Diyalog Dairesi*" kurulmalı ve bu daire yalnız hıristiyanlarla değil yahudilerle de ve diğer dinlerin mensûblarıyla da toplantılar yapmak konusunda inisiyatifi elinde bulundurmalıdır. Toplantılar sonunda ortak bildirimlerin fevkalâde titizlikle kaleme alınmasına özen gösterilmeli, islâmî îman umdelerinden sanki fedâkârlık ediliyormuş gibi algılanabilecek bir metnin ortaya çıkmasına aslâ müsaade edilmemelidir.

"Dinler Arası Diyalog"un sinsî bir **misyonerlik** görevi hâline dönüştürülmesi için Vatikan'da şimdiki Papa'nın izhâr ettiği strateji değişikliğini yukarıda takdîm etmiş bulunuyorum. Hıristiyan yetkililerinin bu konudaki cesâretlerini kırmak için her "Dinler Arası Diyalog" toplantısının sonunda, âdet hâline sokulan bir *leitmotiv* olarak, Hıristiyanlık ile İslâm'ın bağdaşmasının mümkün olmadığı noktaların bir bir tâdâd edilmesi ve gerekiyorsa da "*diyniküm, ve liye din*" (Sizin dininiz size, benim dinim bana; CIX/6) denilebilmesi isâbetli olurdu.

İslâm ile Hıristiyanlık Arasında Uyuşulması İmkânsız Konular

Doktrin açısından Hıristiyanlık ile İslâm arasında, üzerinde anlaşabilmelerinin mümkün olmadığı pekçok husûs vardır. Bunların en önemlileri aşağıda tâdâd edilmiş bulunmaktadır.

1) Hıristiyan itikâdınca:

"Allâh: Baba, Oğul ve Rûhülkuds diye üç ayrı zâttan oluşan Bir'dir. Allâh, oğlu Mesih İsâ'nın zâtında Kendi'ni insan kılmıştır" (Teslis Akîdesi).

İslâm'ın tenzihî Allâh kavramı, Kur'ân'da CXII. sûre olan İhlâs sûresi ile bildirildiği şekliyle, Hıristiyanlığın Teslis Akîdesi ile de Allâh'ın ete kemiğe bürünüp İsâ sûretinde bir Dünyâ hayatı geçirmesi ile de aslâ bağdaşmaz. Teslis de, İsâ'ya Allâh demek de, Hz. Meryem'in Allâh'ın Annesi (*Theotokos*) addedilmesi de İslâm nazarında **düpedüz şirkdir**. Ayrıca İslâm inancına göre Hz İsâ yalnızca bir peygamber ve de fânîdir.

2) Hıristiyanlara göre:

Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın Cennet'ten çıkarılmalarına sebep olan "Allâh'ın emrine uymamış olmaları" keyfiyeti ilk günâhı teşkil etmiştir. Bu ilk günâhın seyyiesini bütün insanlar çeker. Herkes Dünyâ'ya bizâtihi günâhkâr olarak gelir; vaftiz olamadan yâni vaftizin insana sağladığı hıristiyan cemaatine katılma kudsîyetini(!) kazanmadan ölen kimse (isterse bir haftalık bir bebek olsun) doğrudan doğruya Cehennem'e gider. İnsan kılığına bürünmüş olan Allâh'ın, oğlu olan Mesih İsâ Allâh'ın hükm-i ezelisine göre Allâh ile beşeriyetin arasını bulmak üzere Dünyâ'ya gelmiş ve ölümü de Dünyâ'daki günâhların kefâreti olmuş, beşere ilâhî selâmet yolu ancak bu sûretle açılmıştır. Bu bakımdan Kilise'nin dışında hiç bir selâmet imkânı yoktur.

Hâlbuki İslâm'a göre beşer Dünyâ'ya 1) **günâhsız**, ve 2) **İslâm fıtratı üzere doğmuş** olarak gelir; onu sonradan anası ve babası Yahûdî, Mecûsî veyâ Hıristiyan yaparlar¹⁵⁵. Ayrıca, Kur'ân'da:

- ".. Hiçbir günâhkâr başkasının günâh yükünü yüklenemez" (VI/164, XVII/15, XXXV/18, XXXIX/7, XLIII/38);
- "De ki: Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorumlu değiliz" (XXXIV/25)

denilmektedir. **Bu bakımdan, İslâm'da, kimse kimsenin günâhını yüklenemez ve günâhlarına da kefâret teşkil edemez.** İslâm'a göre Cennet de Cehennem de belirli dinî grupların inhisârında değildir, nitekim Kur'ân'da:

- "Şüphe yok ki inananlar ile Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden Allâh'a ve âhîret gününe inananlar ve iyi işler yapanlar için

¹⁵⁵ Tirmizî'nin, Müslim'in ve Buhârî'nin hadîs kitaplarında kaydedilmiş olan bir hadîs. Bk. Cemâl Uşak: *Kütüb-i Sitte'den Seçilmiş Hadîsler*, 2. basım, Hadîs No. 1056, Yeni Asya Yay., İstanbul/1995).

Rabb'larının katında ecirler vardır; onlar için artık korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır" (II/62)

denilmektedir. Bu âyet beşerin ilâhî selâmete nâil olmasını, en azından: 1) Allâh'a îmân, 2) Âhîret gününe îmân, ve 3) İyi (yâni Allâh'ın ve peygamberlerinin direktifleri doğrultusunda) işler yapılması şartlarına bağlamaktadır.

Öte yandan, gene İslâm'a göre, Hz. Âdem beşeriyetin ilk peygamberidir. Cennet'de Allâh'ın emrine uymaması şeklinde tecellî eden dalgınlığı Allâh'ın hikmetine ve "İlâhî Kader ve Kazâ"ya uygun olarak vuku bulmuştur. Bu, beşerin Yeryüzü'nde çoğalmasının ve hayr ile şerrin tefrik edilmesinin sebebinin teşkil etmiştir. Bunda tefekkür etmesini bilenler için nice ibretler vardır (XXX/20-21). Hz. Âdem ise kusurunu idrâk ederek tövbe etmiş; Hz. Allâh da Kendi'ne lââyık gördüğü Tevvâb ve Rahîm isimlerinin hürmetine Âdem'in tövbesini kabûl ederek günâhını affetmiştir (II/37). Zîrâ Allâh ihlâs ile yapılan bütün tövbeleri kabûl eder (Bk. meselâ: IX/104 ve 112), ve tövbe edenleri de sever (II/222).

3) *Kilise'nin resmî İncîl'leri Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek öldürüldüğünü, ölümünün üçüncü günü yeniden dirilmiş olduğunu, ve kısa bir müddet daha yaşadktan sonra da etiyile kemiğiyle göğe çekilmiş olduğunu, Cezâ Günü'nde de Allâh'ın kendisine vermiş olduğu yetki ile bütün insanları muhâkeme edip cezâ ve mükâfatlarını vereceğini bildirmektedirler*¹⁵⁶.

Hâlbuki İslâm'a göre Hz. İsa çarmıhta ölmemiştir. Bu husûsta Kur'ân'da:

- "Onlar O'nu (yâni Hz. İsa'yı) katletmediler de salbetmediler de; ama bu onlara öyle göründü. O'nun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı kararsızlık içindedirler. Bu husûsta onların zanna uymaktan başka bir bilgileri yoktur ve O'nu kesin olarak öldürmemişlerdir" (IV/157)

ve kezâ

- "Her nefis ölümü tadar ve sonra Biz'e rücu' eder" (XXIX/57)

buyurulmaktadır. Ayrıca bir Hadîs-i Kudsî'de de:

- "... İnsanların Dünyâ'ya aslâ dönmeyecekleri hükmü şüphesiz önceden tarafımdan verilmiştir..."¹⁵⁷

denildiğine göre Hz. İsa'nın vefatı çarmıh üzerinde olmamış, ve kendisi de katledilmemiştir; yâni Hz. İsa, ölümü tabîî vefâtıyla tatmıştır; tekrar Dünyâ'ya dönmesi ise,

¹⁵⁶ Bk. Meselâ: *Matta'ya Göre İncîl*: 24-25, 29-43, 46. Kezâ, Th. Rey-Mermet: *Croire Pour Une Redécouverte de la Foi*, Droguet & Ardant, Limoges, 1981.

¹⁵⁷ Cemâl Uşşak, *A.g.e.*, Hadîs No. 1005.

sözü edilen Hadîs-i Kudî dolayısıyla, yalnızca bir hıristiyan masalıdır. Ayrıca gene Kur'ân, Cezâ Günü için:

- " O gün mülk Allâh'ındır. İnsanlar arasında hüküm verir..." (XXII/56)
- "Ve sana Cezâ Günü'nün ne olduğunu ne idrâk ettirir? Sonra gene sana Cezâ Günü'nün ne olduğunu ne idrâk ettirir? O gün hiç bir nefis bir başka nefse bir şey veremez. O gün emir Allâh'ındır" (LXXXII/17-19)

beyânlarıyla Cezâ Günü'nde insanları muhâkeme edecek olanın Hz. İsa değil, bizzat Hz Allâh (c.c.) olacağını ilân etmektedir.

3) Yuhannâ İncîli'nde Hz. İsa'nın ağzından Havârilere:

"... *Günâhlarınızı affedeceğiniz kimselerin günâhları af olunacaktır. Günâhlarınızı affetmeyeceğiniz kimselerin günâhları ise af olunmayacaktır*" (20/23)

denilmektedir. Buna dayanarak Katoliklik'de ruhbân sınıfının Baba, Oğul ve Rûhülkuds adına mü'minlerin günâhları hakkındaki itiraflarını dinleme ve bu günâhları ya hemen ya da papazın tâyin edeceği belirli bir riyâzatın ifâsından sonra affetme, veyâhut da hiç affetmeme yetkisi vardır. Protestanlarda ise itiraf ve günâhları af yetkisi yoktur.

İslâm'da ise günâhları itiraf etmek yerine günâhlara tövbe etmek vardır; ve tövbe de itirafdan çok farklıdır. Ayrıca günâhlar ancak ve ancak Allâh tarafından bağışlanabilir ve tövbeler de ancak ve ancak Allâh tarafından kabûl edilir. Nitekim Kur'ân'da:

- "... Ve günâhları Allâh'dan başka kim bağışlayabilir ki..." (III/135)
- "... Andolsun ki Allâh tövbeleri kabûl eden ve merhameti sınırsız olan"dır" (II/37)
- "O'nun (yâni Allâh'ın) huzurunda O'nun izni olmadan kim şefaate edebilir ki?"(II/255)

denilmekle 1) günâhları bağışlama yetkisinin Allâh'ın tasarrufunda bulunduğu, ve 2) tövbeleri Allâh'ın kabûl ettiği anlaşılmaktadır.

5) *Katolıklere göre beşer ile Ulûhiyyet arasında, Hz. İsa'dan başka, ruhbân sınıfı ile ikonalar da aracılık eder.* Bu husûsta Katoliklik ile Ortodoksluk aynı inanca sâhibtir. Fakat Luther-ci ve Calvin-ci Protestanlık ikonalara müsâmaha etmemektedir.

Hıristiyanlık ile İslâm arasındaki bağdaşmazlığın önemli bir cüz'ü de İslâm'da ruhbân sınıfının bulunmayışıdır (LVII/27). Rabb'ine kulluk ve ibâdet etmek husû-

sunda müslümanın kimsenin aracılığına ihtiyâcı yoktur; hattâ böyle bir aracın peşine düşmek Kur'ân'a göre şirktir de (XXXIX/3).

Katolik Kilisesi'ne göre ikonalar ibâdetin ayrılmaz bir parçasıdır. M.S. 787 târihinde İznik'de toplanmış olan II. İznik Konsili'nde alınmış olan karara göre:

"... ister Rabb'bımız Allâh ve Kurtarıcımız olan Mesih İsa'nın olsun, ister Allâh'ın mukaddes Anası pâk Hanımefendimiz'in (yâni Hazret-i Meryem'in) olsun, isterse de mukaddes meleklerin ve azîz ve tekrîme lââyık insanların olsun, hepsinin de azîz ve kıymetli ikonaları kiliselere... evlere, yolların üzerine yerleştirilmelidir. Çünkü bu ikonalar aracılığıyla onların tasvîrlerini gördüğü her sefer, insan bu tasvîrlerin aslını hatırlamak için şevk kazanmakta, onlara karşı daha büyük bir aşk duymakta ve onları her seyredişinde onları öperek ta'zîz ve tekrîm etmek yönünde tahrîk olunmaktadır... çünkü ikonaya gösterilen saygı onun aslına yönelir ve ikonayı ta'zîm ve tekrîm eden aslında orada tasvîr olunan zâtı ta'zîm ve tekrîm etmiş olur"¹⁵⁸

Katoliklerin ikonalarından medet ummaları karşısında Kur'ân, İslâm'ın put saydığı herşeye karşı ta'zîz ve tekrîmde bulunanların ahvâlini de şöyle haber vermektedir:

- "Biliniz ki hâlis din Allâh'a aittir. Onu bırakıp da kendilerine bir takım dostlar edinenler: *Biz onları yalnızca bizi Allâh'a yakınlaştırsınlar diye ta'zîz ve tekrîm ediyoruz* derler. Muhakkak ki Allâh, ihtilâfa düştükler şey hakkında aralarından hüküm verecektir. Şüphesiz ki Allâh yalancı ve inkârcı kimseye hidâyet etmez! "(XXXIX/3).

İslâm'ın put nev'inden her şeye karşı derin bir nefreti vardır ve bu, Kur'ân'da pekçok âyet aracılığıyla beyân ve te'yid edilmiştir.

6) Hıristiyanlıkta boşanma yoktur. Oysa İslâm'da boşanma mubahtır.

7) Katoliklik'de papazların evlenmesi yasaktır. Oysa İslâm'da evlenmek herkes için bir farzdır.

8) Hıristiyanlıkta her ne bahasına olursa olsun herkesi hıristiyanlaştırmak Kilise'nin kaçınılmayacağı dinî bir görevdir. İslâm'da ihtidâ konusunda yalnızca teklif vardır, her ne bahasına olursa olsun ısrar yoktur; zîrâ Kur'ân'a göre "Dinde zorlama yoktur" (II/256).

"Dinler Arası Diyalog"a katılacak müslümanların bu ihtilâfların mâhiyetini idrâklerinde dâima zinde tutmaları isâbetli olacaktır.

* * *

¹⁵⁸ Olivier Clément: *L'Eglise Orthodoxe*, 2. Baskı, s.105-109, PUF, Paris,1965.

EK

"Dinler Arası Diyalog"un pekçok toplantısına katılmış olan ilâhiyatçı-gazeteci-yazar Cemal Uşşak'ın 2000 yılında yazıp da Vatikan'daki bâzı üst düzey tanıdıklarına İngilizcesini göndermiş olduğu ve daha sonra da Yunanistan'da "*Allâh ve Din*" başlıklı bir dergide rumca olarak yayınlanmış olan, Kardinal Joseph Ratzinger'in *Dominus Iesus* bildirisine karşı izhâr ettiği tepkiyi aşağıda takdîm ediyorum:

RATZİNGER DEKLÂRASYONU VE "DİYALOG" ÜZERİNE BAZI SORU İŞÂRETLERİ

Cemâl UŞŞAK

Cardinal Joseph Ratzinger'in, 6 Ağustos'ta yayınlanan deklârasyonu (*Declaration Dominus Iesus*), sâdece Hıristiyanlık dışı inanç mensupları (Müslümanlar ve Yahudiler) arasında değil, Hıristiyan mezhepleri (Protestan, Yunan Ortodoks, Ermeni Ortodoks veyâ Süryânî Ortodoks) arasında, hattâ bizâtihi Katolik Cemaati önde gelen din adamları ve ilâhiyatçıları arasında da, son çeyrek asırda gelişmekte olan diyalog çalışmaları üzerinde de ciddî soru işâretlerinin doğmasına yol açtı.

Ratzinger imzâlı 36 sayfalık deklârasyonun, sâdece satırları ve kelimeleri nazara alınarak değerlendirildiğinde, birisi şunu söyleyebilir: "Ne var bunda? Papa'nın yardımcılığı gibi bir önemli makamda bulunan bir Kardinal, Katolik inancının esaslarını ortaya koymuş".

Bu anlayış da doğrudur. Ancak, gerek deklârasyondaki üslûb ve gerekse satır aralarında ifâde edilen ve bayağı açık bir şekilde hissedilen mesaj, II. Vatikan Konsili ile ortaya konan "Diyalog Süreci"ne fren koyma ve hattâ geriye dönüş sinyalleridir.

Şüphesiz bu kanaati besleyen sâdece Ratzinger deklârasyonu değildir. Ben, İslâm ilâhiyatı tahsili yapmış bir gazeteci-yazar olarak, Ratzinger'i okurken, Kardinal Bifi'nin açıklamalarını ve Kardinal Paul Poupard'ın geçtiğimiz yıl yayınlanan kitabını ve Le Figaro'nun (30 Eylül 1999) manşetten duyurduğu röportajda özellikle Müslümanları muhâtab alan sözlerini hatırlıyorum.

Ratzinger Deklârasyonu, çok garip bir çelişkiyi bünyesinde barındırıyor. O da şu: II. Vatikan Konsili, Katolik Kilisesine, başkalarıyla -ki buna sâdece Hıristiyan olmayanlar değil, Hıristiyan mezhepleri de dâhildir- diyalog ve uzlaşma yo-

lunu açmıştı. Ratzinger'in, II. Konsil kararlarına yaptığı atıflar ve yorumlar ise, tam tersine, ie dönmeyi ve kapalılığı öngörüyor.

Bir hıristiyan için temel esas elbette, "İsâ Mesih'in kurtarıcılığına" inanmaktır. Ama bu deklârasyon bununla yetinmiyor, "Kurtuluş Yolu, sâdece ve sadece *Katolik Kilisesi*'nin ortaya koyduğu inanç esaslarını benimsemektir" diyor. Bunun böyle olduğuna inanmak elbette ki, her bir katoliğin hakkıdır. Ama bir Kardinal, hele hele Papa John Paul II'nın yanibaşındaki birisi bunu haykırıyor ve bir beyannâme ile ilân ediyorsa, bundan elbette ki, yüzyıllar boyu maalesef devam edegelen acılara ve ızdıraplara son vermek amacıyla, kurulan diyalog ve işbirliği süreci zarar görür.

Beyannâme, mesajı itibariyle, son zamanlarda, sıklıkla ve rahatlıkla kullanılan "Kardeş Kiliseler" tâbirini reddederek, geleneksel katı tavra dönüyor, "Ana Kilise" vardır, diyor. Geriye ne kalıyor? "Ana" yı kabul etmeyen "Evlât Kilise" mensupları ve Vatikan'ın yaklaşık kırk yıldır görüşmeler yapageldiği, tamamen "aile dışında"ki Müslümanlar ve Yahudiler.

Diyalog, elbette dinleri ve inançları birleştirme değildir. Diyalog, Prof. Dr. Maurice Borrmans'ın ifâdesiyle, "*Farklılıkları derinliğine kabl, birbirlerini yeni konseptler işığında anlama gayreti, sevgi ve saygı*"dır.

Farklılıklar ve farklı inançlar elbette ki kaçınılmazdır ve insan doğasının gereğidir. Değerli ilâhiyatçı ve din adamı Michel Lelong'un, kitabına isim olarak seçtiği Kur'ân'daki bir âyette belirtildiği gibi, "*Eğer Allah isteseydi, hepinizi tek bir mmet ve topluluk yapardı*". Ama yle değildir.

Ratzinger'in söyledikleri, Katolik Cemaati'nin bir i eğitiminde veyâ seminerde söylenmiş sözler veyâ bir Pazar Vaazı'ndaki sözleri olsaydı, bütün bunları bizim de söylememize gerek kalmazdı.

Ratzinger deklârasyonu, tipik, katı ve gelenekçi tavidir. Her benzer tavırda olduğu gibi, "ie dönüş" ve "büzülme" istekleri çok geçmeden tersi istikâmette gelişmeleri de beraberinde getirir. Çünkü meşhur Doğu deyimiyse, "Yanlış metod, aksi istikâmete götürür".

Ratzinger Deklârasyonu'na yapılan tenkidler, Vatikan'da da ciddî ma'kes bulmuş olmalı ki, Papa II. John Paul, geçtiğimiz günlerde, iki değişik zamanda yaptığı konuşmada II. Vatikan Konsili'nin kararlarının doğruluğuna ve isâbetliliğine dikkati çekme gereği duydu. Kendisinin "Genç bir Episkopos" olarak o çalışmalarda bulunmaktan ve kararları imzâlamaktan duyduğu sevinç ve iftiharî dile getirdi¹⁵⁹.

¹⁵⁹ Oysa yukarıda da bildirdiğimiz gibi Kardinal Joseph Ratzinger'in *Dominus Iesus* başlıklı bildirisini Papa'nın 16 Haziran 2000 târihli tasdîkiyle aynı yılın 5 Eyll'nde yayınlamıştır. Zâten Kilise geleneği ve i disiplininde ruhban sınıfından bir zâtın kendisinin âmiri mevki'inde bulunan ruhbanın izni olmaksızın herhangi bir Şey yayınlaması mümkün değildir. Papa'nın bu ifâdesi bu bildiriye karşı gösterilen tepkiye karşı politik bir manevradan başka bir Şey değildir (A.Y. zemre).

Din ve Misyonerlik

Katolik inancına göre, bir Kardinal'in görüşleri Papa'nın görüşlerini, Papa'nın görüşleri ise Konsil kararlarını aşamaz O zaman, akla ister istemez şöyle bir soru geliyor: "Ratzinger gibi, önemli bir mevkide yer alan birisi, Papa'dan gelecek böyle bir tavır önceden tahmin edemedi mi ?"

Acaba, kimi Kilise mahfillerinde söylendiği gibi, Kardinal Bifi, Kardinal Poupard ve Kardinal Ratzinger, iyice ilerleyen yaşı ve birtakım hastalıklarla ma'lûl bulunan Papa John Paul II'nin yerine mi hazırlanıyor ve "gelenekselci" tavır sâhplerine mesaj veriyor ?

Sebebi her ne olursa olsun, bize göre, 3. milenyumda insanlığın ve özellikle inanç sâhplerinin mutluluğu, "içe dönük tavır"larda değil diyalogda, dinler ve kültürler arası "ortak payda"ları keşfetmede ve insanlığı tehdit eden anarşizm, ahlâksızlık, kötü alışkanlıklar ve terörün her türlüüne karşı ortak gayretlerdedir.

* * *

Prof.Dr. AHMED YÜKSEL ÖZEMRE

1935'de Üsküdar'da doğmuş; 1954'de Galatasaray Lisesi'nden, 1957'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik-Fizik Bölümü'nden ve 1958'de de Fransa Nükleer Bilimler ve Teknoloji Millî Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Bu i'tibârla Türkiye'nin ilk Atom Mühendisi'dir.

1969 yılında Profesör olan yazar İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Teorik Fizik Kürsüsü ve Matematiksel Fizik Anabilim Dalı başkanlıklarını 11 yıl yürüttükten sonra 1984'de kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır. Ayrıca Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürü, İst.Üniv. Fen Fakültesi Dekanı, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Bilim Kurulu Üyesi, TÜBİTAK Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Merkezi kurucu kurul üyesi, Atom Enerjisi Komisyonu üyesi, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) Başkanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Danışmanı ve Nükleer Santral Proje Koordinatörü gibi görevlerin yanısıra Türkiye'yi NATO Bilim Komitesi'nde, OECD Nükleer Enerji Ajansı Yönetim Kurulu'nda, CERN (Avrupa Nükleer Araştırmalar Merkezi) Konseyi'nde ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı nezdinde de yıllarca temsil etmiştir. 1998-2000 arasında Türkiye Elektrik Üretim Ve İletim A.Ş. nin Genel Müdürü'nün "Akkuyu Nükleer Santral İhâlesi" konusunda Danışmanı olarak çalışmıştır.

Pozitif, sosyal ve dinî ilimler konularında 350 kadar makâle ve raporu bulunan Prof. Özemre'nin hâlen üniversitelerimizde okutulan ve defalarca yeniden basılmış olan:

- 1) *Nötronların Difüzyon Teorisi Cild:1*; İTÜ Nükleer Enerji Enstitüsü Yay., 320 sayfa, (2 baskı).
- 2) *Nötronların Difüzyon Teorisi Cild:2*; İTÜ Nük.Ener.Enst.Yay., 310 sayfa.
- 3) *Contributions à la Théorie de la Diffusion des Neutrons Dépendant du Temps*; İTÜ Nük.Ener.Enst.Yay., 60 sayfa.
- 4) *Çağdaş Fiziğe Giriş Çözümlü Problem Kitabı* (Şehsuvar Zebitayan ile birlikte); İTÜ Elektrik Fakültesi Yay. ve İst.Üniv.Fen Fak. Yay. 190 sayfa, (2 baskı)
- 5) *Çağdaş Fiziğe Giriş Ders Kitabı*; İTÜ Elek.Fak.Yay. ve İst.Üniv.Fen Fak. Yay. 198 sayfa, (3 baskı).
- 6) *Teorik Fizik Dersleri Cild 1: Fizikte Matematik Metotlar*; İst.Üniv.Fen Fak. Yay., 360 sayfa (İTÜ/1971 basımının tıpkıbasımı), (2 baskı)
- 7) *Teorik Fizik Dersleri Cild 2: Klâsik Teorik Mekanik*; İst.Üniv.Fen Fak.Yay., 280 sayfa. (2 baskı)
- 8) *Teorik Fizik Dersleri Cild 5: Isı Teorisi*; İst.Üniv.Fen Fak.Yay., 210 sayfa, (2 baskı).
- 9) *Teorik Fizik Dersleri Cild 5/I: Isı Teorisi Çözümlü Problem Kitabı* (Emine Rıza ile birlikte); İst.Üniv.Fen Fak.Yay., 300 sayfa.

- 10) *Teorik Fizik Dersleri Cild 8: Kozmolojiye Giriş*; İst.Üniv.Fen Fak.Yay., 142 sayfa.
- 11) *Teorik Fizik Dersleri Cild 7: Gravitasyonun Rölâтивist Teorileri*; İst.Üniv.Fen Fak. Yay., 202 sayfa.
- 12) *Teorik Fizik Dersleri Cild 4: Klâsik Elektrodinamiğe Giriş*; İst.Üniv.Fen Fak.Yay., 135 sayfa.

gibi te'lif ilmî eserlerin yanında

- 13) *İlimde Demokrasi Olmaz* (2 baskı),
- 14) *Türkiye'nin Çernobil Çilesi*,
- 15) *İslâm'da Aklın Önemi ve Sınırı* (2 baskı),
- 16) *Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı* (4 baskı),
- 17) *Gel De Çık İşin İçinden* (4 baskı),
- 18) *Geçmiş Zaman Olur Ki...*,
- 19) *Kâmil Mürşidin Portresi* (Editörü Necmettin Şahinler),
- 20) *Aklın Yolu İlimdir* (Cemâl Uşşak ile birlikte),
- 21) *Kur'ân-ı Kerîm ve Tabiat İlimleri (Tenkidî Bir Yaklaşım)*,
- 22) *50 Soruda Türkiye'nin Nükleer Enerji Sorunu* (2 Baskı), Prof.Dr. Ahmet Bayülken ve Prof.Dr. Şarman Gençay ile birlikte,
- 23) *Portreler, Hâtıralar...*,
- 24) *Din, İlim, Medeniyet (Düşünceler)*,
- 25) *Ah Şu Atom'dan Neler Çektim!*,
- 26) *Toma'ya Göre İncil ya da Hz İsa'nın 114 Hadîsi* (2 baskı),
- 27) *Üsküdar, Ah Üsküdar!...*(3 baskı),
- 28) *Muhabbet ve Mücâdele Mektupları*,
- 29) *Fiziksel Realite Meselesine Giriş*,
- 30) *Kâmil Mürşidlerin Mirâsı* (Necmettin Şahinler ile birlikte),
- 31) *Çernobil Komplosu*,
- 32) *Üsküdar'ın Üç "Sırlı"sı*,
- 33) *Akademik Yıllarım (1958-1984)*
- 34) *Din ve Misyonerlik*

başlıklı te'lif kültür kitapları, ve

- 35) Râşid Erer'in *Türklere Karşı Haçlı Seferleri* ile
- 36) Fehmi Tandıç'ın *Öz Söz*

isimli eserlerinin kritik edisyonları bulunmaktadır. Ayrıca:

- 37) *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı*,
- 38) Sâlim Yorgancıoğlu'nun *Üsküdar Dergâhları*

isimli eserlerin de editörlüğünü yapmıştır.

Prof. Özemre, bunlardan başka, aralarında Prof.Dr. Toshihiko Izutsu'dan çevirmiş olduğu *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar-Kavramlar* ile *Tao-culuk'taki Anahtar-Kavramlar* da olmak üzere, *10 cild* ilmî eserin de tercümesini yayınlamıştır.

Türkiye Yazarlar Birliği, Prof. Özemre'yi: 1996 yılında *Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı* isimli eseriyle *Hâtırat Dalı*'nda ve 1998 yılında da Prof.Dr. Toshihiko Izutsu'dan çevirdiği *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar-Kavramlar* (3 baskı) başlıklı çevirisiyle *Çeviri Dalı*'nda "*Yılın Sanatçısı*" ödüllere lâyık görmüştür. Üsküdar Belediyesi ise, yazarın Üsküdar'a hizmetlerinden ötürü, 2002 yılında Çengelköy'de inşâ ettirdiği bir Kültür Merkezi'ne "*Ahmet Yüksel Özemre Kültür Merkezi*" adını vermiştir.

Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Almanca ve İspanyolca bilen Prof. Özemre evlidir; iki kızı ve bir de torunu vardır.

* * *